

KRAS

OKTOBER 2004 št: 66 cena 900 SIT

Sežana
SP
KRAS 2004

908 (497. 12-14)

0098612,66

COBISS

KOSOVLOVA KNJARNICA SEŽANA

9 771318 325772

IZDAJENJE KRAJA IN MEST

WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVILJO KRAS
V PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Skopje
Zurich

Istanbul

Hong Kong

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

Hitro odpravi bolečino.

Krka, d. d., Novo mesto
Šmarješka cesta 6
8501 Novo mesto
www.krka.si

Tablete **Nalgesin® s** vsebujejo učinkovino naproksen natrij s protibolečinskim, protivnetnim in protivročinskim delovanjem. Protibolečinski učinek nastopi hitro, že v 15 do 30 minutah in traja dolgo.

Nalgesin® s svetujemo pri glavobolu in zobobolu, menstrualni bolečini, pri bolečinah v mišicah, sklepih in hrbtenici. Zniža povišano telesno temperaturo in blaži vnetne procese.

Dodatne informacije so na voljo na Krkinih spletnih straneh www.krka.si/NalgesinS.

Pred uporabo natančno preberite navodilo!
O tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom.

Življenje je lahko lepo in varno.

Pri nas se lahko tudi zavarujete.

Poleg široke palete bančnih storitev Banka Koper omogoča tudi:

premoženjska zavarovanja

avtomobilska zavarovanja

Informacije: Banka Koper, tel.: (05) 666 1000

 Banka Koper

Slika na naslovnici:
Cerkev v Škrbini na Krasu,
v katere glavnem oltarju je restavrirana
renesančna podoba
vaškega zavetnika sv. Antona Puščavnika
iz druge polovice 16. stoletja.
Fotografija: Lev Lisjak

Založniško podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90
Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih
ter značilnostih krasa doma in na tujem,
izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
900 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 7.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
10.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJBA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska
Lev Lisjak
Organizacija tiska
K Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revijo Kras sofinancirajo
Ministrstvo za kulturo,
Ministrstvo za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

Vseбина

OKTOBER 2004, št. 66

Uredniški uvodnik	KJE NAJ BI BIL EVROPSKI MUZEJ KRASA?	4
Sergij Pahor v pogovoru z uredništvom	V OBNOVLJENI KRAŠKI HIŠI SE VSI DOBRO POČUTIMO	5
Dr. Živa Deu v pogovoru z uredništvom	ZAGOVORNIČA IZVIRNE KRAŠKE STAVBNE DEDIŠČINE	10
Tina Jazbec	DIŠEČE VRTNICE IZ RAZLIČNIH KRAJEV EVROPE	16
Anica Peterlin	PRIDNI, DELAVNI LJUDJE	17
Mag. Erik Modic	GALERIJA IN VRT POD KOSTANJI V KOBDILJU	18
Boris Pahor	KOSOVEL: NAŠ IDEAL JE EVROPSKI ČLOVEK	19
Jolka Milič	POGLED V POEZIJO ITALIJANSKIH SOSEDOV	21
Dr. Mira Cencič	IVAN RUDOLF - ORGANIZATOR PREKOMORSKIH BRIGAD ZA OSVOBODITEV PRIMORSKE	27
Jolka Milič	VSI BI RADI MED ZVEZDE - IZBOR PESMI MAJE RAZBORŠEK	33
Skupina avtorjev	ŠKOCJANSKE JAME V NEDRJIH KLASIČNEGA KRASA	36
Ludvik Husu	LUDVIKOVA KRAŠKA UČNA POT	42
Polona Lebar	SEMINARSKA NALOGA O KRASU	44
Interina - PE Plin Kozina	UTEKOČINJEN NAFTNI PLIN (UNP) V MALIH PLINOHRAH	46
Uredništvo	ZA KONEC ŠE PREDSTAVITEV NOVINARJEM	48

KJE NAJ BI BIL EVROPSKI MUZEJ KRASA?

Da bi čim prej slovenska krasoslovna stroka ocenila sprejemljivost predloga arhitekta dr. Tomaša Valene in evropskega poslanca Alojza Peterleta, naj bi evropski muzej krasa stal nad Stenami blizu vasi Laze ob severnem robu Planinskega polja, smo izdajatelji revije Kras kot nosilci postopkov iniciativnega odbora za pripravo idejne zasnove za muzej pripravili sestanek razširjenega kroga krasoslovcev. Določitev najprimernejše lokacije za muzej bo izhodiščna informacija za pripravo ustreznega predloga vladi R Slovenije, naj evropski muzej krasa uvrsti med svoje nacionalne projekte naslednjih nekaj let.

Na pogovor, ki je bil v prostorih Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni 7. septembra 2004, smo povabili poleg akademika prof. dr. Andreja Kranjca in dr. Tadeja Slabeta z Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni in sopredlagatelja muzeja evropskega poslanca Lojzeta Peterleta, ki so v iniciativnem odboru za evropski muzej krasa, še profesorja v.p. akademika dr. Ivana Gamsa, dr. Andreja Mihevca z Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, prof. dr. Rajka Pavlovca z oddelka za geologijo Naravoslovnotehniške fakultete v Ljubljani, prof. v.p. akademika dr. Maria Pleničarja in profesorja na oddelku za geologijo Naravoslovnotehniške fakultete v Ljubljani dr. Franceta Šušteršiča. Vsem novim povabljenim k sodelovanju smo pred tem poslali vse do tedaj nastalo in uporabljeno gradivo.

Predlagatelja zamisli o evropskem muzeju krasa in drugi člani iniciativnega odbora za ustanovitev muzeja zagovarjajo stališče, naj se pogovori in tehtanja, kam umestiti muzej, izogne kakršni koli politizaciji. Dokler krasoslovna stroka - in udeleženci sestanka predstavljajo velik del slovenske krasoslovne stroke - ne doreče, katero lokacijo glede na koncept evropskega muzeja krasa podpira, iniciativni odbor ne more s predlogom na vlado. Pot do vlade je načrtovana tako, da stroka predlaga najprimernejšo lokacijo in svoje utemeljitve zanjo. Hkrati se preveri, ali je za postavitve muzeja na izbrani lokaciji zainteresirana tamkajšnja lokalna skupnost. Nato štiri ministrstva (za okolje, prostor in energijo, za kulturo, za gospodarstvo ter za šolstvo, znanost in šport) v medsebojni koordinaciji pretehtajo in potrdijo sprejemljivost predlagane lokacije z izhodišči za postavitve muzeja. Vlada razpravlja o tako usklajenem predlogu iniciativnega odbora ter odloči o predlogu, da se v Sloveniji ustanovi evropski muzej krasa in skupaj s pobudniki ter nosilci predloga zagotovi in pridobi finančna sredstva, ki so potrebna za izoblikovanje idejne zasnove za muzej in idejnega projekta za njegovo postavitve. Na njuni osnovi naj bi Slovenija kandidirala za sredstva Evropske unije, ki jih ta namenja takšnim in podobnim nacionalnim projektom.

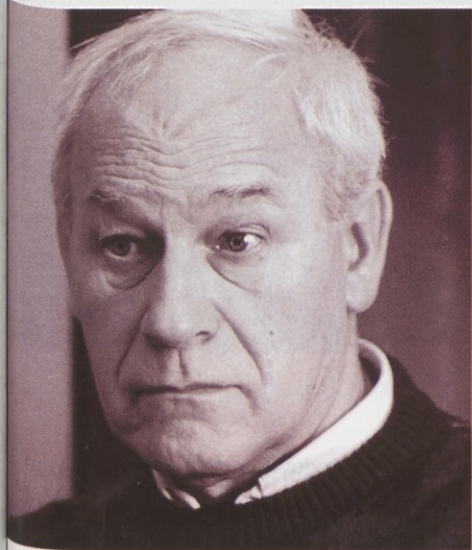
Potem, ko so udeleženci sestanka pretehtali predlagane dodatne lokacije za postavitve muzeja in argumente ter pomisleke zanje, so se dogovorili, da vsakdo med njimi pripravi tudi kratek pisni predlog. V ospredju predlaganih lokacij naj bi bili zlasti naštet in utemeljeni tisti kraški pojavi, ki na predlaganih lokacijah najbolj prepričljivo kažejo in določajo značilnosti krasa. Do dogovorjenega roka, 20. septembra 2004, so to storili vsi udeleženci sestanka. Po ureditvi zbranih predlogov in po dostavi takega gradiva vsem udeležencem sestanka se bodo krasoslovci in iniciativni odbor za evropski muzej krasa sestali še enkrat in predlagali, kje naj bi muzej bil.

O tem pa v naslednji izdaji Krasa!

Sergij Pahor in kraška domačija v Velikem Repnu

V OBNOVLJENI KRAŠKI HIŠI SE VSI DOBRO POČUTIMO

V Velikem Repnu smo bili na predstavitvi zanimivega priročnika "Bivalna kultura na Krašu", ki ga je izdalo Slovensko deželno gospodarsko združenje v Italiji. Po predstavitvi priročnika, ki zelo kritično in nazorno svetuje, kako obnavljati kraško kamnito stavbno dediščino, nas je povabil na svoj dom Sergij Pahor. Pokazal nam je svojo prenovljeno domačijo, ki ohranja vse prvine tradicionalne kraške arhitekture. Dogovorili smo se, da jo predstavimo bralcem revije Kras. Pogovarjali smo se tudi o njegovem soustvarjanju vsakoletne prireditve Draga na Opčinah, o zadnjih zapetljajih pri uresničevanju zaščitnega zakona za slovensko manjšino v Italiji in o tem, kako so s soprogo Licinijo ter s sinovoma Štefanom in Danilom obnavljali kraško hišo, v kateri sedaj živijo.

Sergija Pahorja, ki je po rodu doma iz Svetega pri Komnu, in njegova družbenopolitična prizadevanja za pravice slovenske manjšine v Italiji smo že predstavili v 44. številki revije Kras. Pogovor z njim je napisal prof. Bojan Pavletič iz Trsta, ki prav tako izvira iz Svetega.

Uredništvo

Gospod Sergij Pahor, dolga leta ste bili časnikar slovenskega tržaškega sedeža RAI. Sedaj ste predsednik Društva slovenskih izobražencev v Trstu. Že od začetka ste steber in eden izmed organizatorjev vsakoletnih prireditev Draga. Opravljate pa še veliko drugih javnih in političnih funkcij na Tržaškem in Goriškem...

Od vsega začetka sem tudi član Sveta slovenskih organizacij. Predsedujem mu že tretji mandat. V tej funkciji se ukvarjam z vsemi problemi, ki zadevajo slovensko manjšino v Italiji. Smo izraz enega dela manjšine, čeprav nismo voljeni na volitvah in nismo v nobenem upravnem telesu. Druga organizacija je Slovenska kulturno gospodarska zveza - SKGZ. Tudi zamejski Slovenci smo politično, strankarsko razdeljeni, toda ti dve krovni organizaciji predstavljata civilno družbo Slovencev v Italiji. To nista politični organizaciji, čeprav nismo apolitični. Vsak ima svoje svetovnonazorske, politične poglede, vendar danes med seboj sodelujemo in nismo si več v laseh. Delamo v skupno dobro, neglede na politične vidike.

To sodelovanje teče spodobno in v duhu medsebojnega spoštovanja.

Drugače pa je udejstvovanje na raznih področjih precej zahtevna stvar. Kar človek prevzame takšno odgovornost, mora biti vedno na razpolago. Včasih se mi zdi, da sedaj delam več, kot sem delal takrat, ko sem bil v službi. Liča, moja žena, pa je v to prepričana. Vendar z dobro voljo je mogoče narediti ogromno stvari in nisem take vrste človek, ki bi le obdeloval svoj vrtiček, svoje cvetlice in srebal pivo. Raje delam stvari, ki se mi zdijo bolj koristne. Delam z lahkoto, vendar pa bi bilo še lažje, če bi bilo še več Slovencev tako angažiranih. Zares zavzetih pa jih je samo nekaj v naši skupnosti.

Odkar se družbenopolitično udejujete in se tudi javno izpostavljate, poudarjate med drugim tudi potrebo po zaščitnem zakonu za slovensko manjšino v Italiji. Kolikor je le bilo v vaši moči, ste pripomogli, da je italijanski parlament ta zakon tudi sprejel. Slovenci v Italiji, pa tudi tisti, ki spremljamo razmere slovenske

manjšine v Italiji, bolj in bolj čutimo, kako se italijanske oblasti otepajo njegovega uresničevanja.

Znašli smo se v nekakšni slepi ulici. Zadeva je praktično zamrznjena. Ne vemo, kako naprej, da bi se stvari premaknile. Res smo se dolgo časa zavzemali za zaščitni zakon, saj nam ga jamči italijanska ustava. Dva člena italijanske ustave zagotavljata enake pravice vsem njenim državljanom neglede na raso, jezik in vero. Ta dva člena napovedujeta posebne zakone za manjšine. Francozi v dolini Aosta so dobili zakon, Južni Tirolci tudi in devet drugih manjšin je dobilo skupni zakon, naš zakon pa je prišel nazadnje; potem, ko smo se dolga leta naprezali, da bi dobili ustrezno besedilo. Takratne stranke na oblasti nam niso bile naklonjene. Veljali smo za slavo-komuniste vsi Slovenci, neglede na politično barvo. Vsi smo bili »peta kolona Jugoslavije« in smo predstavljali nevarnost Italiji. Ko je Jugoslavija propadla, smo morali čakati še deset let, da smo prišli do zaščitnega zakona. Z njim pa nismo zadovoljni, vendar predstavlja neko osnovo, na kateri bi lahko gra-

KRAŠKI DOMOVI

dili naprej. Nismo zadovoljni, ker je zakon preveč generičen, preveč splošen, nima nobenega avtomatizma, se pravi, da se moramo za vsako stvar še naprej boriti. Že uresničevanje osnovnih točk je naletelo na ovire in sedaj spet čakamo. Najprej moramo čakati na to, da vlada sprostí sklep paritetnega odbora. Paritetni odbor je imel namreč nalogo, da določi teritorij, na katerem bi veljal ta zakon. Odbor je opravil posvete z občinskimi sveti. V 35 občinah se je vsaj ena tretjina svetovalcev izrekla za to, da spadajo v dvojezični prostor. V nekaterih krajih je bilo seveda več glasov, v nekaterih manj, pač glede na to, katera občina je to bila. Ko so to mnenje poslali naprej v Rim v odobritev vlade in v podpis predsedniku republike, se je zataknilo. Vlada se je ustrašila, da bi ta zakon veljal tudi v Trstu, Miljah in Čedadu. Neuradno smo zvedeli, da je vlada vrnila mnenja paritetnemu odboru, naj znova v vsaki občini preveri, ali dejansko držijo podatki - ali je odločitev za dvojezičnost v tistem kraju utemeljena. To pomeni, da bomo morali čakati še leto in pol ali dve leti. Ob tem zapletu niti nimamo več upanja, da bi v

času sedanje vlade dobili svoj zaščitni zakon.

Kaj bi povedali o svojih rodovnih koreninah, ki jih imate na Komenskem Krasu. Kako ste prišli v Veliki Repen, kjer ste si uredili prijeten dom?

Borjač pred hišo prehaja v cvetlični vrt

O rodovniku Pahorjevih ne vem veliko. Vem, da prihajajo iz Svetega. Moj oče je bil rojen v Svetem v hiši št. 43, kjer se je po domače reklo "Pri Vančetevih". Mama je bila doma iz Komna. Pri njih doma se je reklo "Pri Mežnarjevih", ker so bile vsaj tri generacije mežnarji. Jaz sem rojen v Trstu, ker so se moji starši leta 1927 preselili v Trst. Od takrat smo ves čas živeli v Trstu. Najprej pri sv. Jakobu, nato v samem središču mesta za cerkvijo sv. Antona. Toda stalno smo se vračali na Kras. V šestdesetih letih sva se nato z ženo Licinijo, ki jo vsi kličemo Liča, odselila v drug predel Trsta. Takoj po poroki sva živela v središču mesta, pravzaprav v isti ulici, kjer sem se rodil. Ves čas pa sva si želela priti nazaj na Kras, v domače okolje. Zaradi zraka, ambianta, predvsem pa zaradi sinov Danila in Štefana, ki sta si tudi želela bivati na Krasu.

Moja žena Liča je po materi iz Vipavskega iz Gojač. Po očetu pa je priseljanka. Njeni predniki izhajajo iz francoske družine iz Strassbourga. V času francoske revolucije so se preselili na Dunaj in z Dunaja zaradi službenih dolžnosti v Dalmacijo. Iz Dalmacije so se pozneje selili v Italijo in nato v Trst. Praded, pisal se je Roth, je bil oficir in se je leta 1848 boril z generalom Radetzkyem v Milanu v petdnevem upor. Nato je služboval v Dalmaciji in v Trstu. Poročil se je z Italijanko, ki jo je spoznal v Mi-

lanu. Njegov sin, Ličin ded, je ostal v Trstu. V Trstu sem Ličo tudi spoznal, saj sva skupaj hodila v slovenske šole in obiskovala iste mladinske organizacije.

Ta pogovor smo namenili tudi vašemu odnosu in odnosu vaše družine do kulturne dediščine tega prostora s poudarkom na kraški arhitekturi in njeni avtentičnosti. Vprašujemo Vas za bralce revije Kras po vaših pogledih in dejanjih, ki so vas vodila pri obnavljanju Vaše domačije v Velikem Repnu.

Hiša v Repnu ni bila naša prva izbira. Prva domačija, ki smo jo želeli kupiti, je bila čudovita kraška hiša v Nabrežini z letnico 1692 na obokanem portonu. Pravimo, da je bila kot "bonbonček", s čudovitimi jirtami, konzolami... Vendar se na žalost lastniki niso mogli izjasniti glede cene, ki je poskakovala - enkrat gor, nato spet dol. Zadeva se je preveč zakomplicirala in vse skupaj se je izjalovilo. Nato pa nas je prijatelj peljal pogledat neko hišo, ki je bila pravzaprav podrtija. Ko smo zvedeli, čigava je, se je začelo pogajanje za hišo. To se je zgodilo leta 1975. Takrat smo se odločili: "Ta hiša bo naša!" In nato je trajalo še pet let, da smo se vanjo lahko vselili. Bila je namreč res v slabem stanju. Streha se je že podirala. Ganka ni bilo več. Dolgo je bila že zapuščena.

Najprej smo se zadolžili, da smo hišo sploh lahko kupili. Nato smo jo začeli sami čistiti. Vse je bilo zaraščeno in med čiščenjem smo odkrivali razne stvari: obdelan kamen, kamnito korito, stopo... Vse smo shranili, da bi lahko pozneje ponovno postavili v ambient obnovljene hiše. Nekaj stvari so nam medtem že ukradli. Na vrtu je raslo tudi kar nekaj starih derves: lipa, orehi, slive, grozdje in tako smo imeli že kmalu po nakupu hiše tudi prvo trgatve.

Nato smo začeli razmišljati o načrtu. Iskali smo nekoga, ki bi nam lahko pri tem pomagal. Obrnil sem se na geometra Atilija Kralja, ki je tudi znani tržaški pesnik in likovnik. Ima veliko občutka za Kras in on nam je naredil prvi idejni načrt, s katerim pa z Ličo nisva bila preveč zadovoljna, ker je gospod Kralj predlagal odstraniti preveč kraških elementov. Ker smo želeli ohraniti čisto vse kraške prvine naše hiše in je razumel našo željo, jo je potem tudi upošteval. Volumen hiše je ostal isti, zunanji tloris tudi. Tudi odprtine so v glavnem ostale iste. Tako je hiša pravzaprav na zunan takšna, kakršna je bila, razen dveh novih oken na severni strani, ki smo ju dodatno morali narediti zaradi kopalnice. Spodnji zidovi hiše in balkonske kamnite konzole so ostali originalni.

Ves čas sem spremljal obnovo in po svojih močeh tudi kaj postoril. Zidal je zidar iz sosesčine, pomagala pa je še cela generacija srbskih malovarjev: najprej oče in sin, nato še vnuk. Za druga dela smo poiskali obrtnike iz bližnjih vasi.

Že od vsega začetka sva z Ličo točno vedela, kaj želiva. Dela smo ves čas pozorno spremljali in vodilo nam je bilo spoštovanje osnovne, tradicionalne arhitekture. Ta arhitektura je po mojem mnenju zelo racionalna. Saj je vendar sad stoletnih gradenj in gradbenih izkušenj! Ta spontana arhitektura, ki ni samo kraška, je tudi zmes karnijske in mediteranske, in temelji na spoštovanju volumetrije, odprtín in materialov. Je izredno domišljena. Bistven je material: kamen, les in zelo malo železa. Lesa ne smemo pozabiti! Mi smo sicer ostrešje naredili cementno, a krito s korci, sedaj pa nam je žal. To je edina stvar, ki bi jo spremenil. Če bi delali še enkrat, bi naredili leseno ostrešje. To pa zato, ker je leseno ostrešje boljši izolator, pa tudi samo po sebi je lepše.

Imamo centralno kurjavo na mazut, osnovno ogrevanje pa imamo na drva. Litoželezna peč na drva ogreva ves spodnji prostor in v njej gorijo drva vso zimo.

Napeljali smo vodovod, saj ga hiša, ko smo jo kupili, še ni imela. Imamo pa tudi svojo štirno za deževnico, ki smo jo očistili in jo sedaj s pridom uporabljamo za za-

Štirma, narejena v živo skalo

KRAŠKI DOMOVI

livanje vrta. Štirnica je narejena v živi skali!

Glede greznice so nam takoj predpisali, kakšno moramo zgraditi. In tega smo se držali. Na začetku smo imeli nekoliko težav, ker so bili takrat predpisi še novi in zidar ni znal točno postaviti cevi. Sedaj greznica že deset let brezhibno deluje.

Ko ste hišo pripravljali za vselitev, ali ste se domislili kakšne dobre rešitve, ki bi jo priporočili tudi drugim, ki obnavljajo kraške domačije?

Vsem svetujemo, naj dobro izolirajo podstrešje in naj naredijo leseno ostrešje. Tako zaradi poletnega sevanja kot tudi zaradi zimskega mraza, da se toplota ne iz-

gublja preveč. Naša hiša ima zgoraj in spodaj dvojne stene, kar služi kot zelo dober izolator.

Kako je na italijanski strani s pridobivanjem dovoljenj in dokumentacije za obnovo stare hiše?

V Italiji je precej komplicirano, čeprav je pri nas v kraških občinah mnogo manj komplicirano kot v mestu. Za našo hišo smo razmeroma hitro dobili dovoljenje, tudi spomeniško varstvo je dalo pritrdilno mnenje, čeprav spomeniško varstvo nima enotnih kriterijev. Moralo bi jih imeti, vendar moram reči, da velikokrat zamiži na obe očesi. Pri nas pa niso hoteli zamižati niti na

pol očesa! Želeli smo namreč ena izmed dvojnih vhodnih vrat v hišo spremeniti v okno, a so nam prošnjo zavrnili, češ da je okno namesto vrat potvarjanje realnosti, potvarjenje prvobitne arhitekture.

Hiše namreč nismo podrli, temveč smo jo rekonstruirali. Gabarite smo pustili takšne, kot so vedno bili in takšni so morali ostati. Dobili pa smo še eno pripombo na načrt. Na načrtu je bila meter in pol od tal označena črta - zgolj iz estetskih razlogov, oni pa so mislili, da nameravamo narediti cokol. Odločno so nam prepovedali, naj ne naredimo kaj takšnega, saj je cokol popolnoma neskladen s kraško arhitekturo!

Postavili so nam tudi pogoj, da se moramo posvetovati z njimi, ko bomo barvali hišo. Hiša je bila prvotno ometana z apnom. Dolgo časa nismo vedeli, kaj bi naredili s fasado in hiša tudi sedaj ni pobarvana. Ometana je le z apnom. Samo sprednji del sem sam pobarval z barvo, ki se mi ni popolnoma posrečila. Z odtenkom sem sicer zadovoljen, nisem pa dobil materiala za barvo. kakršnega sem si želel. Želel sem posnemati naravno barvo ometa, ki ga dobimo, če zmešamo domač pesek; tistega, ki so ga ljudje nekoč pobirali s kolovoznih poti prav za barvanje hiš. Ponavadi je nekoliko modrikaste ali pa roza barve, odvisno od primesi,

ki jih vsebuje pesek. Iskal sem rožnato barvo, vendar takega peska nisem mogel nikjer dobiti, zato sem se moral znajti sam in sem uporabil majhno količino običajne barve, da bi se približal barvi peska, kar seveda ni najbolj idealno. Naravne barve so veliko lepše, kot umetne, plastične barve. Barva mora biti namreč vodena ne pa pastelna. Pastelna barva ne odgovarja tipiki kraških hiš.

Notranjost hiše ste prijetno opremili. Več sten je obloženih s knjigami in umetniškimi slikami...

V pritličju smo odpravili skoraj vse notranje stene. Tako je prostor enoten.

Glede pohištva pa nikoli nismo bili preveč zahtevni. Nikoli v življenju še nismo kupili pohištvenega kompleta. Ne kuhinje, ne spalnice, ne kopalnice. Ko se je pokazala potreba po kakšnem kosu pohištva, smo poiskali takšnega, ki nam je bil všeč in smo ga kupili. Kuhinjske stole, na primer, sva z Ličo kupila v Logatcu še preden sva se poročila. Še sedaj zelo dobro služijo svojemu namenu. Miza je iz orehovega lesa, iz našega domačega, ki smo ga posekali v Komnu. Ne želimo imeti preveč urejene, stilsko poenotene notranjosti. Mislim, da bi s tem naša hiša izgubila svojo domačnost in

toplino. Raje vidim, da je nekaj leseno, starinsko, nekaj morda nekoliko bolj moderno.

Še bi vam sedaj kdo ponudil možnost, da mu prodate to hišo po kakršni koli ceni in se preselite drugam, ali bi sprejeli ponudbo?

Nismo fetišistično zaljubljeni v to hišo. Navsezadnje ni nič svetega in nikamor je ne bomo odnesli s seboj. Vendar pa ne vidim smisla, da bi se selili drugam, saj smo navezani nanjo. Počasi je rasla z nami, še vedno raste z nami in je hiša po naši meri in za naš slog življenja. Tu se vsi zelo dobro počutimo in tudi vsi prijatelji radi prihajajo k nam. To pa je najpomembnejše.

Pogled s cvetličnega vrta čez borjač proti portonu

Dr. Živa Deu o obnovi stanovanjskih stavb na podeželju

ZAGOVORNICA IZVIRNE KRAŠKE STAVBNE DEDIŠČINE

Arhitektka dr. Živa Deu, docentka na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani, je bralcem revije Kras kar dobro poznana. V bibliografiji revije ima predstavljene štiri tehtne strokovne prispevke. Dva uvodna referata za okroglima mizama revije Kras "Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?" in "Prenova in revitalizacija Štanjela", repliko za omizjem o prenovi in revitalizaciji Štanjela in predstavitev enega izmed poglavij iz njene knjige "Stavbarstvo slovenskega podeželja". Poznana pa je tudi po vsej Sloveniji kot zavzeta in brezkompromisna zagovornica ohranjanja avtentične stavbne dediščine na Slovenskem in še zlasti na Krasu. Še posebej v zadnjem času, ko s svojo najnovejšo knjigo "Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju" ponuja na stotine argumentiranih in zelo uporabnih odgovorov, kako ravnati pri prenovi stanovanjskih stavb pri nas, da bi Slovenija kar se da ohranila avtentične arhitekturne značilnosti svojega podeželja in kar najbolj prepričljivo predstavljala svetu vrednote našega stavbarstva. Zato bralcem revije Kras njeno zadnjo knjigo še posebej predstavljamo. Izid njenega priročnika nas je spodbudil, da smo docentko dr. Živo Deu povabili na pogovor.

Uredništvo

Knjiga "Obnova stanovanjskih stavb na Slovenskem podeželju" je vaše zadnje strokovno delo, katerega osnovni cilj je poučiti bralca, kako se lotevati obnove stanovanjske gradnje na podeželju. Govori tudi o posebnostih, ki identificirajo Kras, kraško arhitekturo. Zato tudi ta knjiga?

Knjiga z naslovom "Prenova stavb na slovenskem podeželju" je rezultat večletnega raziskovalnega dela in podrobnega analiziranja grajenih struktur, in sicer tistih, ki danes sooblikujejo raznolike slovenske kulturne krajine. Spodbuda zanjo je bilo spoznanje, da gradiv, ki bi državno sprejete cilje, zaveze ter ukrepe o kakovostnem razvoju grajenih struktur v današnjem in bodočem urejanju kulturnih krajin, razčlenjevala in predstavila najširši strokovni in laični javnosti, preprosto ni. Pri svojem terenskem delu sem namreč opazila, da ima novogradnja še vedno prednost pred prenovo, in tudi,

da je večina vzdrževalnih del ali zahtevnejših prenov obstoječih stavb izpeljana nestrokovno. Vzroki za to so v nepoznavanju ali površnem poznavanju preteklih stavbnih tehnik, v brisanju starih obrti (prekinjena tradicija), v množici novih gradiv, ki velikokrat niso združljiva z vgrajenimi starimi materiali, v pomanjkljivem likovnem znanju in tako dalje. Zato so v knjigi poleg splošnih opisov poškodb, rešitev in opozoril na morebitne pasti in zaplete, predstavljena tudi nekatera, v stavbarstvu nekoč že uveljavljena vedenja in znanja o tradicionalnih stavbnih tehnikah. Brez njihovega poznavanja namreč kakovostna nadgradnja ni mogoča.

Tako je s svojo večplastno zgradbo knjiga namenjena vsem, ki so kakorkoli vpeti v prenovu hiše ali se zanjo šele odločajo. Dejstvo, da strokovnjak zahteva natančne podrobnosti, za laika pa so že splošno podane informacije preveč, je zahtevalo izpeljavo zlate sredine, zato je gradivo uporabno tudi za vse, ki strokovna znanja šele osvajajo.

Posebna vrednost knjige pa so gotovo prvič zbrano predstavljene in prostorsko določene raznolikosti likovnega oblikovanja posameznih stavbnih členov podedovanih stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju, v raznolikih kulturnih krajinah. Njihovo umetnostno oblikovanje namreč identitetno stavbno dediščino razpoznavno določa, jo umešča v prostor, in kar je pomembno, dopolnjuje kulturno vrednost našega arhitekturnega ustvarjanja. Zato je knjiga uporabna v vseh okoljih našega prostora, v njej najdete tako tudi splošna vedenja in posebna znanja, ki identificirajo Kras in kraško kamnito arhitekturo.

Ali sodite, da je knjiga lahko primeren pripomoček tistim, ki imajo v lasti staro stavbo in bi jo radi obnovili in ohranili v takšnem slogu, v kakršnem je bila zgrajena ali pozneje predelana, tako, da bi v njej lahko živeli življenje, kakršnega smo vajeni danes, torej z vsemi udobnostmi sodobnega življenja.

Gotovo! Stavbna dediščina, ki danes sooblikuje razpoznavno podobo slovenskih kulturnih krajin, je za prenovo primerna. No, skoraj vsa, kajti prostorsko, tehnično in likovno skromna podedovana bivališča nižjega socialnega sloja (revni kmetje, bajtarji, ...) so v prostoru redka, izjemna. V razvoju zadnjih petdeset let so namreč te hiše in domačije popadle ali pa so jih zamenjale nove, prostornejše. Zaradi svoje maloštevilnosti (v večini so kot pomnik preteklega razvoja kulture bivanja, življenja in stavbarstva tudi posebej varovane in z zakonom zaščitene) te stavbe razpoznavnih značilnosti stavbarstva v kulturnih krajinah ne sooblikujejo. Vse druge stavbe, to so tiste, ki so povezane in vplivajo na vidno podobo kulturnih krajin in so se tudi zaradi svojih kakovosti skozi čas ohranile (zidane, redko lesene, pritlične ali nadstropne), pa je mogoče s primernimi posegi preoblikovat našemu sodobnemu načinu življenja in dela primerno.

Zaradi dokazanih bioloških, trajnostnih in še kakšnih vrednosti je bivanje v prenovljenih starih hišah tudi varčno in zdravo. Na primer: vse podedovane grajene strukture so oblikovane in v prostor postavljene tako, da za vzpostavljjanje čim bolj ugodne klime v bivalnih prostorih pasivno izkoriščajo naravne vire. Prav tu, na Krasu, proti severu zaprte in proti jugu odprte stav-

be z debelimi kamnitimi zidovi, senčnicami in razpostavljenim zelenjem, omogočajo v bivalnih prostorih primerno klimo (hlad poleti in primerno toploto pozimi) s kar najmanj dodanega ogrevanja v mrzlih zimskih mesecih in sploh brez hlajenja v poletni vročini. Množica novih hiš pa je v kulturno krajino Krasa postavljena in oblikovana tako, da je treba za zagotavljanje in vzdrževanje primerne klime bivalne prostore pozimi močno ogrevati, poleti pa dodatno hladiti - za kar je potrebna dodatna energija in več energije - in že smo pri racionalnosti in varstvu okolja. Opisano je le drobec v mozaiku prednosti. In če bi lastniki stavb poznali še več teh prednosti in vrednosti, sem prepričana, bi bilo v naših naseljih nadomestnih gradenj veliko manj ali skoraj nič. Zaradi nevednosti in zaradi še vedno veljavnega, že davno napačno oblikovanega prepričanja, da je staro revno in da je »revež« tisti, ki v taki stari, vlažni, kamniti, ... stavbi živi.

Zadnjih deset let se v operativnih delih prvenstveno posvečate Krasu. Poleg tega kot docentka predavate na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani izbirni predmet "Celovito varstvo stavbne dediščine". Zakaj vas Kras tako privlači?

Pomirjujoča mogočnost posameznih naselij je sestavljena iz številnih urbanih in arhitekturnih podrobnosti, ki so skladno povezane v tipične in zato neizgledljivo značilne posebnosti. Z njimi se posamezne kulturne krajine razlikujejo med seboj. S številom posebnosti in enkratnosti, z vsem, česar drugi narodi nimajo, je odmerjeno bogastvo neke dežele.

Življenje in tudi delo je povezano s spletom naključij. Po nekajletnem analitičnem delu, ki je zajemalo prostor Slovenije v celoti, so me - razumljivo - raziskovalno in strokovno posebej pritegnile tiste slovenske dežele, v katerih so obstoječe grajene strukture še identitetne in sooblikujejo njihove razpoznavne slike. Med njimi je tudi Kras. Na osnovi pridobljenih znanj in védenj o identitetnem stavbarstvu kraške pokrajine sem, povezano z urejanjem tega prostora, dobila na Ministrstvu za okolje in prostor, kjer sem bila nedavno zaposlena, tudi prvo operativno nalogo. Danes jih je več in upam, da bodo sadovi tega dela kmalu dozoreli.

Ocenujete torej, da je Kras - pokrajina kamnite arhitekture - ena izmed tistih, ki še najbolj ohranja identiteto kamnite gradnje in vsega, kar je človek potreboval in izkoriščal za svoje preživetje?

Obstojnosti kamnite gradnje, dolgoletna odmaknjenost od razvojnih tokov in šibka gospodarska razvitost so gotovo poglavitni dejavniki, da so grajene strukture na Krasu ohranile svoje vrednosti in razpoznavnosti. V nasprotju s številnimi gospodarsko hitro razvijajočimi se pokrajinami (v neposredni okolici večjih mest), ki so te kako-

Videz v zadnjih nekaj desetletjih prenovljenih in novih enodružinskih hiš odraža nepovezanost stavbarstva z naravnim in ustvarjenim okoljem ter odsotnost vseh meril in arhitekturnega oblikovanja. »Podeželska naselja in krajina izgubljajo kulturno identiteto in arhitekturno tradicijo. Vse to so znamenja neusklajenega razvoja, če pa se bo takšen razvoj nadaljeval, se nam ne obeta nič dobrega« (Agenda 21 za Slovenijo, Ljubljana 1995).

vosti izgubile. V njih danes prevladuje urbani nered, arhitektura slabih kakovosti; in to ne samo likovnih in funkcionalnih ampak tudi naravovarstvenih (trajnostnih). V teh okoljih bo treba, v skladu s sodobnimi načeli trajnostnega razvoja, obnoviti izgubljena stavbna merila in vrednote ali pa poiskati nove in ustvariti novo identiteto.

Čeprav je več vzrokov, da je identiteta grajenih struktur na Krasu še razpoznavna, lahko na posebno mesto postavimo kamen. Kraški kamen, gradivo, ki ga je človek za oblikovanje svojih bivališč iztrgal temu prostoru, je namreč zelo kakovosten gradbeni material. V vseh drugih slovenskih pokrajinah je bilo kakovostnega kamna komaj toliko, da so iz njega izdelali podstavke za leseno stavbo ali vidne okrasne člene za zidano hišo. Res pa je tudi, da so bile druge pokrajine v primerjavi s kraško pokrajino bogate z lesenim gradivom, ki ga je bilo na Krasu v času oblikovanja stavb, ki stojijo še danes, komaj za vzorec. V stavbe vgrajen kraški apnenec je zaradi svojih kakovosti ter odpornosti in tudi zaradi dejstva, da je kamnito hišo veliko težje podreti kot leseno ali iz opeke zidano, vztrajal.

Kraški apnenec je kakovosten ne le zaradi svoje trdnosti in dobre odpornosti proti vremenskim vplivom, ampak je tudi likovno privlačen, lep na pogled. Zaradi tega je bil cenjen in po svojih dobrih lastnostih poznan tudi zunaj mej naše domovine že v davni preteklosti. "Kraški marmor iz Koprive, Vrhovelj, Lipice in od drugod je bil znan že v stari Avstriji, ko so ga razvažali širom po državi, tudi na Dunaj" (Kmecl¹, 1979, str. 280). In prav obilica kakovostnega kamna, poznanega in cenjenega, je vzpodbudila razvoj kamnoseških dejavnosti in posredno vplivala na oblikovanje kamnitega stavbarstva.

V zgodovinskem razvoju na Krasu danes identitetnih grajenih struktur se je namreč obdelava kamna razvila do visoko zahtevne stopnje. Znanja, povezana z njegovo obdelavo, so bila plod dolgoletnih izkušenj, saj so se prenašala iz roda v rod in se neprestano dopolnjevala ter nadgrajevala. Lepotno pa se je njegova obdelava neprestano ple-

V preteklosti so bile naše hiše v večji meri del krajevnega ekosistema: zgrajene iz materialov iz svojega okolja, odvisne od energije, hrane in vode tega okolja. Danes se moramo tega ponovno naučiti v skladu s trajnostnimi načeli. Tu, na Krasu, moramo ponovno pridobiti tudi izgubljena, pozabljena znanja, ki so povezana s kamnito gradnjo. Raziskovalci grajenih struktur namreč ugotavljajo, da za stavbarstvo in oblikovanje kulturne krajine v tem okolju preprosto ni boljšega gradiva od kamna.

menitila s časovno postopno uveljavljenimi likovnimi merili (gotika, renesansa, barok, klasicizem), ki so v krajino prihajala iz večjih mediteranskih mest, iz prostora, s katerimi je bil in je Kras vseskozi povezan. Še več! S Krasa, iz zibelke kamnite gradnje, so se zidarska, kamnoseška in kiparska mojstrska znanja prenašala daleč v osrčje naše dežele. Dosegla in presegla so celo Ljubljano.

Kakšen je danes vaš vtis o tem, koliko je kraška kamnita arhitektura še ohranjena, da izpričuje ta svoj nastanek in svojo razvojnost? Ne mislimo le na stavbe, v katerih ljudje živijo, in na gospodarska poslopja, ampak mislimo tudi na druge objekte, kar je človek še kamnitega oblikoval: na primer nabozne objekte in znamenja pa zidove, suhozidne kamnite ograde, škarpe, terase ...

V merilu Slovenije, to sem že povedala, je kulturna krajina Krasa veliko vredna. A ne samo zaradi svojih izjemnih naravnih danosti, marveč tudi zaradi vsega, kar je človek v tem prostoru v sožitju z njo ustvaril. Vidna podoba pokrajine je kakovostna. Naj citiram le profesorja Andreja Pogačnika, ki vodi interdisciplinarni podiplomski študij o urejanju prostora na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani: »Skladnost objektov, geografskega okolja in narave je vrednota, ki povezuje dediščino preteklosti in modrost sedanjosti« (Pogačnik², 1999, str. 22). Gručasta naselja, bolj ali manj dominantno razpostavljena tik

pod vrhe kraškega gričevja, soustvarjajo vrednost te pokrajine. Pojav neurejene in predvsem za okolje zelo obremenjujoče razpršene poselitve Krasa na srečo še ni dosegel.

Urbanizem, ki oblikuje tudi zunanjo podobo naselij, je torej še kakovosten. Drugačna slika pa se nam odstre, ko stopimo v sama naselja. Ne samo, da bodejo v oči številne nove, globalno oblikovane hiše, ki niso usklajene z obstoječo harmonijo grajenega prostora. Bolj boleče preseneča število slabo obnovljenih, vzdrževanih in tudi propadajočih stavb. Kakovostnih prenov, kakršne vidimo na potepanjih po drugih državah naše Evropske zveze, najdemo na Krasu le za vzorec. Spodbudno je, da se ta vzorec razrašča, manj razveseljivo pa je, da predvsem po zaslugi priseljencev, meščanov, ki so spoznali vrednosti tega okolja in ki tu začasno ali pa stalno živijo. Domačini, kljub kakovostnim vzorom, še vedno ne cenijo starega. Želijo novo hišo, in to takšno, kot jo ponuja trg globalnega arhitekturnega oblikovanja.

Še slabše je z drugimi oblikovanimi elementi odprte kulturne krajine, ki je v zaraščanju, in v kateri z zaraščanjem izginja vse, kar je človek oblikoval zato, da je uporabljal, ohranjal in vzdrževal za življenje prepotrebno plodno zemljo.

Ali to pomeni, da so v času po drugi svetovni vojni zgledi postali takšni, da je človek začel graditi drugačno arhitekturo, bolj moderno, da bi bil, kakor danes pravimo, bolj "in"?

Industrijska revolucija in čas po drugi svetovni vojni sta z veliko željo po novem, od preteklosti bolj kakovostnem življenju, neupravičeno zavrgla vse, kar je bilo starega. In v zanosu po novem, boljšem svetu se je tudi v stavbarstvu razvila nova filozofija, da je vredna le nova hiša, z novo omaro, pa čeprav je bilo vse skupaj narejeno iz veliko slabšega, manj trajnega in celo zdravju škodljivega materiala. Kakovostni kamniti izdelki so romali v vrtače in utrdili temelje novim stavbam. Stare omare, postelje, skrinje pa so prijetno ogrele nove prostore ali pa so bile za nizko ceno prodane prekupčevalcem.

In zidale so se nove hiše. Toda ne po vzoru obstoječih. Vedenje, da so podedovana naselja prave zakladnice tehničnih znanj in umetnostnih dosežkov, je bilo potisnjeno v ozadje. Nove hiše so bile večinoma zgrajene samograditeljsko, brez strokovnega vodstva, z novimi nepreizkušenimi gradivi in po načrtih, ki niso bili izdelani za prostor gradnje, niti niso bili prilagojeni graditeljevim željam, potrebam in delovnim navadam. Zaradi naštetih vzrokov nove stavbe v večini primerov niso kakovostne; in to ne z vidika racionalnosti, funkcionalnosti, zdravega bivanja ter varstva okolja, pa tudi ne z vidika likovnih meril in vrednot.

Naselja in domačije, ki smo jih podedovali, pa so oblikovali zidarski, kleparski, kamnoseški in še kakšni drugi mojstri, ki so tehniška znanja in občutek za lepo pridobili v obrtnih delavnicah. Pri gradnji so dosledno in brez izjeme spoštovali predpise, ki jih je - povezano s posegi v prostor in z oblikami stavb - postavila država.

In kako se gradi danes, ko se v nedavni preteklosti storjenih napak zavedamo? Malo ali skoraj nič bolje.

Nov, trajnostni način urejanja prostora in oblikovanja grajenih struktur, sprejet

na državni ravni in z vsem spoštovanjem prenesen v lokalne vrednostne in normativne dokumente, je še vedno zgolj formalnost, ki se v prostoru ne udejanja. Zato se tudi na Krasu degradacija arhitekture, njeno razvrednotenje nadaljuje. Naj ponovim: Degradacijo povzročajo nepremišljeni, slabo načrtovani ali nenačrtovani ter nasilni gradbeni posegi, ki uničujejo naravne vire, ki so energetsko potratni in ki ne upoštevajo vrednot ter meril stavbne dediščine. To je tiste stavbne dediščine, ki je še v nedavni preteklosti skupaj z zdravim naravnim in obdelanim okoljem soustvarjala njihove značilnosti. Med negativne gradbene posege sodi tudi številno individualno in samograditeljsko stavbarstvo z gradnjo enodružinskih hiš, ki niso prilagojene izbranemu prostoru in njegovim naravnim danostim niti naravi dela in bivalnim potrebam ter ne upoštevajo v okolju gradnje razvitih kulturnih, gospodarskih, socialnih in drugih danosti (globalno stavbarstvo).

Ali tiči ta pomanjkljivost v sami stroki - v arhitekturi in gradbeništvu, ali je zunaj tega, v širšem prostoru, tudi v upravnem sistemu?

Kot sem že povedala, država s cilji, zavezami in ukrepi v zakonih in drugih normativnih ter vrednostnih aktih sledi sodobnemu urejanju prostora. Varstvo v zgodovinskem razvoju oblikovanih identitetnih grajenih struktur, posebej tistih, ki sooblikujejo razpoznavne značilnosti kulturnih krajin in vzdrževanje in obnavljanje obstoječih gradbenih fondov (prenova ima prednost pred graditvijo novega), je s sprejetimi dokumenti zaveza našega urejanja prostora. Ob opazovanju dejanskega razvoja grajenih struktur v kulturnih krajinah pa je več kot jasno, da sodobna zaveza, s katero naj bi po-

tomcem ohranili zdrave naravne vire in razpoznavne različenosti grajenih struktur in kulturnih krajin, ostaja na papirju. Zakaj? Vzrokov je več, večkrat sem jih že našela in jih na tem mestu ne bi ponavljala! Nekaj odgovornosti za slabo stanje pa gotovo nosi tudi arhitekturna stroka, ki je vpeta v izobraževanje, upravo in izvajanje.

V svoji knjigi podajate, kako obnavljati stavbe na posameznih območjih Slovenije. To je tudi temelj vaših predavanj na fakulteti. Kako se torej lahko zgodi, da diplomirani arhitekt nekomu, ki si želi obnoviti hišo na Krasu v tradicionalnem slogu, predlaga in naredi projekt, v katerem celotno fasado kraške hiše prekrije s steklom?

Kaj je kakovostna arhitektura? Arhitekti na to vprašanje odgovarjamo različno. Sama sem v skupini tistih, ki ocenjujejo arhitekturo stavbe s spletom posameznih kakovosti, ki se kažejo v odnosu gradnje do naravnega in grajenega prostora, do njene varčnosti, racionalnosti, funkcionalnosti, tehnične dovršenosti in - ne nazadnje - v odnosu do likovnih vrednosti, ki so presejane skozi neizpodbitno osebno arhitektovo vedenje. Če stavba zadovolji le eno izmed naštetih vrednosti, če je - na primer - le likovno izjemna, to še ni kakovostna arhitektura. Takšna stavba je ne samo nefunkcionalna za bivanje ali draga za vzdrževanje, ampak s svojo podobo tudi degradira z več interdisciplinarnimi merili ocenjeno kakovostno stavbno dediščino.

Steklene fasade so trenutno modne mestne obleke, ki naj ostanejo v mestih!

Da pri tem o zaželeni trajnosti, to je varčnosti, racionalnosti in nezahtevnem vzdrževanju teh stavb sploh ne govorimo.

Tradicionalno razvita kamnoseška obrt s svojimi koreninami daleč v antični kulturi je doživela svoj razcvet v 17. in 18. stoletju ter se ohranila še v 19. stoletju, ko je v deželi vladala blaginja. Izurjeni kraški kamnoseki - njihova znanja so bila rezultat tradicije starih kamnoseških družin - so v sestavne dele renesančno in baročno oblikovanih okenskih in vratnih okvirjev klesali čipkaste okraske, napise, znamenja, podobe in podobno, ki so v merilu širšega prostora izjemni, za kraško kulturno krajino pa so tradicionalni, identitetni in kulturno vredni.

POGOVOR

Stavbe so bile ometane z apnenim ometom, ki je v stoletjih kljubovanja dežju in vetru tu in tam izginil. Zato se nam tu in tam danes kraško stavbarstvo predstavlja golo, kar pa ni njegova izvorna značilnost. V številnih prenovah stavbne zunanosti, ki odkriva kamnite zidove, se kaže napačno razumevanje preteklega. Da o sodobnih ometih, ki nikakor niso združljivi (tehnično in likovno) z apnencem in avtohtonimi gradivi, ne govorimo!

Pa tudi o estetiki teh fasad imajo nekateri kritično mnenje: »Namreč mesto neha biti estetski pojav, ko se začnejo mesta zidati po zgledu na tista mesta, kjer nikoli niso bila estetski pojav: ko se mesta amerikanizirajo. Odras te amerikanizacije so stavbe, kjer vi ne morete več ločiti, kaj je fasada in kaj okno, ko so cele prekrite z neko odbijajočo, in to je odbijajoče, refleksno, svetlobo odbijajočo površino, v kateri se zrcalijo druge velikanske stavbe podobnega stila ali pa meteorološki pojavi. Tisti element, ki v teh stavbah funkcionira, ni več okno, ampak fasada kot celota, fasada kot afirmacija vzajemnosti velikanskih stavb istega stila. Značilno za te stavbe je, da okoli sebe ustvarjajo puščavo, da ubijajo mesto v svoji neposredni okolici« (Močnik³, Ljubljana, 1993: 154-155).

Povezano s povedanimi ugotovitvami bodimo na podeželju pri oblikovanju novega tako modri, kot so to bili modri predniki: od novega so vedno prevzeli le tisto, za kar so presodili, da bo prispevalo k izboljšanju kakovosti bivanja.

Kaj priporočate vsem, ki so pred tem, da si morajo zgraditi novo bivališče - ker nimajo nič starega ali zapuščenega, kar bi se dalo obnovili. Kako naj se orientirajo, kaj naj storijo, kje naj iščejo zglede, na koga naj se obrnejo?

Za urejenost prostora skrbi lokalna skupnost s strokovnjaki, s prostorskimi planerji, z urbanisti in z arhitekti. Ti skrbijo za udejanjanje izdelanih in sprejetih prostorskih planskih in izvedbenih dokumentov in vodijo postopek vsakega posega v prostor -

od izdelave lokacijske informacije do izdaje gradbenega dovoljenja. V lokacijski informaciji, ki je oblikovana z upoštevanjem vseh določil v prostorskih izvedbenih dokumentih, so dane tudi splošne usmeritve arhitekturnega oblikovanja. To je rdeča nit, ki naj bi pripeljala do okolju usklajenega stavbarstva in k večji kakovosti bivanja. Zato svetujem vsem bodočim graditeljem novih stavb, da vseskozi spoštujejo v lokacijski informaciji dane zaveze, torej od načrtovanja do izvedbe. Zadnji sprejeti izvedbeni dokumenti so namreč izdelani strokovno, z upoštevanjem načel trajnostnega razvoja grajenih struktur in s sodelovanjem uporabnikov. S spreminjanjem določil večinoma rušimo oblikovano vizijo urejenosti, urbani red, znižujemo vrednost stavbni dediščini in uničujemo prostor, ki je last nas vseh in naša skupna skrb.

Na Krasu, identitetno kakovostni kulturni krajini, v kateri bi morali biti vsi posegi v prostor še posebej premišljeno načrtovani in nadzorovani, so po zavezah v prostorskih izvedbenih dokumentih oblikovane nove hiše redke izjeme. Se pravi: hiše v volumnih, s katerimi bi bila prekinjena kontinuiteta v stavbarstvu ponovno vzpostavljena. Na srečo je ob vsem novem, mogočem in nemogočem v arhitekturnem oblikovanju, ostala stalnica vsaj plitka streha s korčno kritino, za to deželo tako značilna oblika krova, prekrita z glinasto žlebičasto kritino.

Danes ugotavljamo, da cenovno mnogo više kotirajo pristne kamnite kraške hiše, ki so obnovljene tako, da vključujejo osnovne prvne kamnite arhitekture krasa. Ali je tudi to dejstvo lahko priporočilo ljudem,

naj raje gradijo in obnavljajo v tradicionalnem slogu?

Čas je stavbam dodana vrednost. Vemo, da je v najbolj razvitih deželah Evrope danes najdražje bivanje v zelo starih hotelih, v stavbah iz šestnajstega, sedemnajstega stoletja. To pomeni, da se zelo spoštuje in ceni starost stavbe. Spoštovana in tudi tržno (ekonomsko) zanimiva je stara stavba zaradi svoje zgodovine, zaradi pričevanja tehnike in umetnosti z vsemi v preteklosti izdelanimi in oblikovanimi stavbnimi elementi ter zaradi patine časa, ki je nenadomestljiva vrednost. Tudi nova stavba s časom pridobiva na vrednosti, vendar samo, če je kakovostno zgrajena, če so materiali zdravi in če je likovno skladna.

Kaj bi priporočili tistim, ki imajo staro kamnito kraško hišo in bi jo radi obnovili, ali pa imajo hišo celo že v ruševinah?

Da svojo odločitev uresničijo! Iz izkušenj vem, da se mnogi lastniki starih stavb tik pred začetkom prenove premislijo. Na njihovo odločitev vplivajo številni nasveti sosedov, sorodnikov in tudi obrtnikov: "Kaj boš popravljal staro, saj se to ne da! Rajši to posuj in naredi na novo!" V teh stavkih je skrito neznanje in zakoreninjeno odrivanje vsega, kar je povezanega s preteklim, in nosi nalepko POZOR, STARO! Stavbni mojstri - izjeme so upoštevane! - pa skoraj vsi po vrsti raje zidajo novo, kot popravljajo staro. Pravzaprav se prenov izogibajo tudi zato, ker ne poznajo starih tehnik in ne gradiv, ki so kompatibilna z obstoječimi gradbenimi materiali, in tako naprej.

Zato je še kako pomembno, da prenovitelj stare ali porušene kraške hiše, torej investitor, trdno verjame v prenovu in da za izvedbo najde izvajalca - stavbenika, obrtnika, mojstra - ki obvlada tovrstne posege in je tudi s srcem pri stvari. Začetek vsake prenove je težak. Predvsem to velja za odstranitev bolnega in ozdravitev že načetegega. Vendar na koncu ostane vse, kar je resnično zdravo, vitalno. Petdesetih, šestdesetih, sedemdesetih centimetrov debelega kamnitega zidu, ki stoji v tem prostoru že sto in še več let, ne more nadomestiti nobena sodobna tehnologija. Danes že vemo, da beton vremenski vplivi uničujejo veliko bolj, kot uničujejo kamen ali les.

In projektant? Tudi ta mora imeti posebna znanja, ki jih zahteva celostna prenova stavb. Nasploh pa je prenova tudi med projektanti manj cenjena; posebej še prenova enodružinskih hiš.

Ali se v zadnjih letih, kar zadeva ohranjanje stavbne dediščine na Krasu, vendarle kaj spreminja na bolje? Ali zaznavate kakšne premike v pozitivni smeri, za kar si prizadeva tudi Fakulteta za arhitekturo in za kar se tako argumentirano zavzimate vi?

Premiki so opazni! Vendar so ti premiki posledica ravnanja ljudi, ki prihajajo iz mest, in manj zaslug domačinov. To je razumljivo, saj vemo, da se je po drugi svetovni vojni podeželski prostor izredno izpraznil, danes pa se ljudje vračajo nazaj in si urejajo tako stalna kot sekundarna bivališča. Bolj kot na Krasu je oživljanje zapuščenih

grajenih struktur opazno v Zgornjesavinjski dolini, na Koroškem in Gorenjskem, kjer je veliko starih, mogočnih kmetij dobilo svežo podobo.

Ali menite, da bi bilo koristno sestaviti in to na ustrezni strokovni ravni priročnik z napotki nekomu, ki namerava obnavljati kamnite kraške objekte ali graditi na novo tu, na Krasu?

Knjiga "Prenova stavb na slovenskem podeželju" je splošno vodilo. Poleg te knjige pa bi morali za vsako pokrajino posebej izdelati še kopico bolj poljudnih gradiv, priročnikov, zloženkov, v katerih bi bili iz ožjih okolij izbrani in predstavljeni pozitivni in negativni primeri, pravilne in nepravilne rešitve in tako dalje. To pa je le eden izmed načinov, kako dvigniti tehnično in likovno izobrazbo prebivalcev, ki morda bolj, kot si mislimo, vplivajo na podobo naših kulturnih krajin.

O vsem tem predavate vašim študentom na fakulteti. Ali je mogoče o tem še kje kaj slišati ali morda tudi videti?

Povezano s stavbarstvom in ohranjanjem stavbne dediščine na podeželju sem postala že prava »misijonarka«. Predavanja za krajsane, raznovrstne delavnice za strokovnjake in laike so vedno dobro obiskane, vendar čutim, da je med ljudmi še vedno močno zakoreninjeno prepričanje, da je prenova dražja od novogradnje, da lahko prenavljaš samo, če si dovolj bogat in da, navsezadnje, potem še vedno živiš v stari

(manjvredni) hiši. Tako sem še posebej vesela kakovostnih prenov, pri nekaterih sem tudi strokovno sodelovala, in vesela sem ljudi, ki so nanje ponosni.

Tudi v nekaterih revijah in časopisih je mogoče že marsikaj prebrati o obnovi in gradnji v tradicionalnem slogu. Poleg revije Kras, ki od svojega začetka izhajanja vseskozi namenja veliko skrb tudi ohranjanju in obnavljanju avtentične kraške arhitekture in tudi kulturne krajine nasploh, je še nekaj poljudno-strokovnih revij, ki prenovi namenjajo tudi nekaj prostora. Omenim naj revijo Hiše, ki redno predstavlja kakovostne prenove, kljub temu, da je sama usmerjena v novo, sodobno arhitekturo mestnega prostora. Tudi v časniku Kmečki glas je vsak teden podlistek o napakah in usmeritvah pri gradnji in obnovi starih hiš na podeželju... Z naštetim pa se medijska skrb za obnovo stanovanjskih stavb na Slovenskem skoraj konča. Za izobraževanje velikega števila bodočih pričakovanih in možnih prenoviteljev, ki je eden izmed temeljnih pogojev za ohranjanje razpoznavnih raznolikosti stavbarstva v slovenskih kulturnih krajinah, pa je to le drobec, ki je zaradi svoje majhnosti tudi pre malo učinkovit.

¹ Kmecl, Matjaž, 1979: Zakladi Slovenije.- Cankarjeva založba, Ljubljana

² Pogačnik, Andrej, 1999: Pomembna je tudi podoba mesta (več avtorjev).- Mesta in Urbanizacija. (Ur. Vilibald Premzl), Svet za varstvo okolja R Slovenije, Ljubljana

³ Močnik, Rastko, 1993: Mesto - estetski pojav, O hišah, mestih, podeželjih (več avtorjev, Ljubljana)

»Zgradbe je treba locirati in oblikovati usklajeno z značilnostmi podeželske krajine ter z naravnimi in kulturnimi vrednotami območja. Objekti morajo biti oblikovani in barvani ustrezno njihovemu značaju in morajo izražati kakovostno celoto.« Prenove in druge spremembe zgradb je treba izvesti tako, da so ohranjene posebne značilnosti objektov in njihova gradbeno-tehnična, zgodovinska, kulturno zgodovinska, pojavna in umetniška vrednost. (Švedski zakon o načrtovanju in gradnji, prevod: Jernejc, M., Šarec, A., Ljubljana, 1990)... Jim sledimo? V predpisih da, v prostoru pa so z upoštevanjem teh predpisov izpeljane prenove in novogradnje še vedno le redke izjeme!

Izbor fotografij: dr. Ž. Deu

Lepi vrtovi na Krasu

DIŠEČE VRTNICE IZ RAZLIČNIH KRAJEV EVROPE

Tina Jazbec

V juniju 2004 smo se zbrali na otvoritvi galerije in vrta družine Modic v Kobdilju, v ambientu, ki nas s svojo lego in ureditvijo sam po sebi nagovarja. Galerija je beseda, ki označuje prostor, na nek način namenjen umetnosti. Umetnost pa je zelo pogosto uporabljena beseda, večkrat tudi zlorabljena, vendar je nihče od nas ne zna in ne more točno opredeliti, ker se izmika strogim delitvam in predalčkanju. Arhitekt Maks Fabiani iz Kobdilja je rekel: »Opredeliti umetnost je težko in nepomembno, medtem, ko je zelo pomembno gojiti čut za preprostost, jasnost in za velike koncepte« (Maks Fabiani: Acma, duša sveta, Štanjel 1999, p. 126.).

Umetnost je beseda, s katero zaznamujemo tisto, kar je umetno, kar je delo človeških rok. Vendar je tudi človek del narave in brez nje ne more živeti. Lahko pa naravo udomači, počloveči, jo naredi za ogledalo lastnih misli, hotenj in želja. Oblikovanje narave je staro prav toliko, kolikor je stara civilizacija. Še več! Oblikovanje narave je pravzaprav znamenje civilizacije. In najzlahtnejše predrugačenje narave za človekove potrebe so prav gotovo okrasni vrtovi in okrasno cvetje. Ni slučaj, da so bili v antiki eno izmed sedmih čudes svetâ prav babilonski vrtovi. Vladarji svetâ, od egipčanskih faraonov dalje, so svoje bogastvo in moč kazali tudi z obilico raznovrstnega cvetja okrog svojih palač. In oblikovanje narave, predvsem vrtov, je bilo od nekdaj umetnost, pisana z veliko začetnico: Umetnost bivanja.

Brita Höschelle, duša vrta Modicevih v Kobdilju, pravi, da je ta nastal povsem slučajno, brez posebne zasnove in načrta. Osnovo so ponujala že obstoječa drevesa: kostanji, lovor, figa, koprivnik, orehi. Potem pa je okolico počasi zasulo cvetje, predvsem vrtnice, katerih je v na vrtu več kot 40 različnih vrst. Gre predvsem za stare, zaščitene sorte vrtnic, prinesene iz različnih krajev Evrope, kakršne vidimo na običajnih vrtovih bolj redko ali pa sploh nikoli. Njihova posebnost je v vonju, saj dišijo precej močneje od vrtnic, vzgojenih v modernih rastlinjakih.

Mogoče ni slučajno, da je Brita izbrala prav vrtnice za najbolj »svoje«. Vrtnica je nasploh ena izmed najzlahtnejših rož. Kot številne druge dragocene cvetlice so tudi vrtnico najprej gojili na območjih starih civilizacij, od Egipta do Kitajske. Že v antiki je imela ta roža močno simboliko. Stari Grki so jo posvetili Afrodit, boginji lepote in ljubezni, saj mit pravi, da je vrtnica pognala iz tal ravno tam, kjer je iz morja na trdna tla prvič stopila ta prelepa boginja. Tudi v starem Rimu je bila vrtnica med najbolj cenjenimi rožami.

Celinska Evropa je vrtnico odkrila šele v srednjem veku, ko so jo skupaj s številnimi drugimi znamenji bogastva in udobja prinesli k nam križarji z Bližnjega vzhoda. Hitro se je naselila v pesmi potujočih vitezov - trubadurjev, ki so te rože posvečali svojim izvoljenkam. Tudi celotna krščanska srednjeveška mistika je polna

cvetlične simbolike, v kateri je vrtnica simbol device Marije. Nasploh je srednjeveška in kasnejša ikonografija vrtnice nadvse bogata: bela pomeni nedolžnost, rdeča ljubezen - tako duhovno, kot čutno - saj še dandanes posujemo postelje mladoporočencev s cvetovi vrtnic. In ravno tako, kot je vrtnica roža ljubezni, je lahko tudi simbol umetnosti, ki z vonjem omamlja, a skriva v sebi tudi trnje.

Verjetno ne bi mogli prešteti vseh pesmi, ki častijo vrtnice. Najvažnejše mesto je ta zlahtna roža našla tudi v številnih dvorskih vrtovih, kjer so v stoletjih s pomočjo križanja vzgojili najrazličnejše vrste, bogate v barvah, oblikah in predvsem v vonju. In srečo imamo, da lahko v vrtu v Kobdilju občudujemo marsikatero izmed teh rož, prej namenjenih le za družbo kronanim glavam.

Začeli smo z umetnostjo in prišli smo k naravi, ker ni enega brez drugega... Saj narava je umetnost le, če jo znamo opaziti... Vedno znova se dokazuje, da je le oboje skupaj lahko tista umetnost, o kateri so včasih pisali debele knjige in razprave, tista umetnost, ki iz življenja dela življenje z veliko začetnico. To je umetnost bivanja.

Terasa s pergolo vrtnic

Anica Petelin,
sosedka družine Modic v Kobdilju,
je prebrala svoje voščilo ob odprtju vrta pod
kostanji in prodajne galerije

Vrtnica Pierre de Ronsard

Razstavišče in vrt Modicevih je vsekakor velika pridobitev ne samo za Kobdilj, ampak za širši Kras. Je pridobitev za vsakogar, ki mu bivanje ni le preživetje. Galerija je prodajno-razstavnega tipa in na ogled ter v prodajo ponuja predvsem dela avtorjev s Krasa. Skupaj z vrtom bo, upajmo, postala še ena točka obiska, počitka in ogleda za domačine in za obiskovalce.

Obisk Kobdilja bo sedaj vedno drugačen, saj bo galerija spreminjala svojo zbirko, vrt pa je tudi še v nastajanju in bo nastajal, dokler bo želja in volja. In tudi vrtnice bodo cvetele in nas vedno znova omamljale.

Stari Rimljani so po smrti šli preživljat nesmrtnost na Elizejske poljane, ki so bile vseprek posute s cvetovi vrtnic... Če že naš vsakdan ni vedno posut z vrtnicami, naj bodo takšni vsaj nekateri trenutki, ki jih bomo odslej lahko doživeli tudi v Kobdilju.

DRUŽINA MODIC - PRIDNI, DELAVNI LJUDJE

Anica Peterlin

*Čestitam gospej Britti in gospodu Eriku,
da sta se tako odločila.
Pred leti sta prišla v Kobdilj s starši,
sem jih v mojo hišo povabila;
bil je sneg, zeblo je prav zares.
So si ogledali hišo Zegovo,
dopadla jima je.
Jaz sem dodala še,
hiša lepa in velika,
dvorišče, kot se šika.
Bila zapuščena, z robido okrašena.
Prav lepo so jo uredili.
Tako, da bodo galerijo otvorili.
Pridni, delavni ljudje, z vsemi prijatelji, kot gre.
Pridno delajo vrt.
Imeli so prej sina Bernarda;
ko so se naselili,
so tudi hčerko Klaro dobili.
Blondinka, plave oči,
zmeraj pozdravi in se smeji.
Erik in Britta, vsaka jima čast,
ko me na poti srečata,
rečeta, da se lahko peljem z njimi.
Zato se ob tej priliki zahvaljujem za to,
se priporočam, da bi še naprej tako bilo.
Želim jima dosti uspeha,
družini Modic, da bi se v naši vasi lepo imeli,
zdravi in veseli.*

*Hvala, ko ste me poslušali.
Želim, da bi gosti srečno domov potovali,
s tem končam,
pisati več ne znam.*

*Oprostite, tako vas je opisala soseda Anica.
Želim vam vse naj naj.
Bog vam srečo daj!*

PODOBA KRASA

GALERIJA IN VRT **POD KOSTANJI** V KOBDELJU

Erik Modic

Galerijo in vrt pod kostanji najdete ob stanovanjski hiši št. 37 v gornjem Kobdilu ob Fabianijevi poti, ki vodi od Štanjela do Kobdila. Meji na nekdanjo Fabianijevo domačijo in posest. Na vrtu stojita dva orjaška, več kot 100 let stara kostanja, ki ju obiskovalci Kobdila opazijo že od zelo daleč. Z vrta je lep razgled na Štanjel in na kraško planoto proti jugu, proti Sežani, Dutovljam in Komnu.

Ob galeriji oziroma stanovanjski hiši se na več kot 4000 kvadratnih metrih razprostira vrt okrasnih rastlin, na katerem sva s soprogo Britto Höschele v zadnjih osmih letih ob obstoječem starem drevesnem sestoju (dva orjaška kostanja, več kot 5 metrov visok lorvor, velika stara figa, star koprivovec) nasadila številne zimzelene in okrasne grme, trajnice in vrtnice. Tretjina izmed več kot 40 različnih sort vrtnic, ki sva jih pridobila iz različnih evropskih držav, je tako imenovanih starih sort vrtnic, ki se odlikujejo po nostalgичni obliki cvetja, po prekrasni vonjavi in po tem, da cvetijo sicer samo enkrat v letu, zato pa takrat zelo bujno in bogato.

V prodajno-razstavnici galeriji so razstavljena likovna dela naslednjih avtorjev:

Britta Höschele iz Kobdila razstavlja grafična dela v tehniki suhe igle in linoreza v kombinaciji visokega in globokega tiska. V njenih delih se odražajo abstraktni pa tudi povsem predmetni motivi, ki so vzeti iz bogate kulturne in naravne dediščine Krasa, kot so npr. jirte, okrasni ornamenti kamnitih portalov, trte ipd. Poleg tega Britta razstavlja še slikarska dela (olje in akril), med drugimi tudi kolaže iz naravnih materialov, kot so npr. korenine, veje, lubje, bršljan ipd. Razstavljenih je tudi nekaj slikarinih ilustracij otroških knjig.

Vesna Mary Jazbec iz Komna razstavlja keramične predmete, kot so npr. razne posode, vaze, maske in keramična jajca v tehniki raku, okrašene s kraškimi ornamenti.

Rado Ban iz Tomačevice razstavlja nekaj manjših ročno izdelanih lesenih posod iz posebnih vrst lesa in dva kamnita možnarja.

Damjan Švara in **Radivoj Mulič**, oba kiparja in oba iz Komna, razstavljata vsak po eno skulpturo.

Zegova domačija, kot se po domače imenuje objekt Galerija in vrt pod kostanji, je bil še v času med prvo in drugo svetovno vojno vzoren primer premožne kmetije. V poletnih mesecih so si njeni lastnikiboljšali gmotni položaj tudi z oddajanjem sob za tržaško gospodo. Druga svetovna vojna pa je prinesla težke čase tudi za to domačijo. Leta 1944 je bila tako kot sosednja Serzentova posest Maksa Fabianija močno poškodovana med napadom nemške vojske. Čeprav jo je leta 1946, v času anglo-ameriške vojaške uprave, obnovil škotski vojaški bataljon, si domačija od vojnih poškodb ni nikoli povsem opomogla. Bolezen in smrt takratnih lastnikov ter postopno odseljevanje mladih so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja povzročili počasno odmiranje domačije. Ko je v začetku osemdesetih let umrla še njena zadnja prebivalka, je dokončno zmagal zob časa in objekt je začel propadati, vrt pa je bolj in bolj preraščala robida.

Sredi devetdesetih prejšnjega stoletja sva s soprogo Britto kupila posest in pričela postopno obnavljati propadajoče stanovanjske stavbe ter urejati vrt, najprej s sekanjem grmičevja in s čiščenjem robid. Urejeni del vrt sva širila postopno; nasadila sva tudi mnogo rastlin-potaknjencev, ki sva jih nabrala na številnih potovanjih po Evropi. Pozneje sva se lotila tudi obnove napol porušenega gospodarskega poslopja, nekdanjega hleva, v katerem sva si uredila galerijo in atelje.

In zakaj sva se odločila za ureditev in odprtje Galerije in vrta pod kostanji?

Po opravljeni maturi se je Britta v Nemčiji v triletnem študiju izšolala za poklic vrtnarja okrasnih rastlin. V številnih vrtnarijah na območju Stuttgarta in Münchna si je pridobila dragocene izkušnje o urejanju okrasnih vrtov. Poleg tega je kot umetnica - samorastnica tudi likovno ustvarjalna. Vrt in galerija ji omogočata izražati kreativnost tako na vrtnarskem kot tudi likovnem področju.

KOSOVELOVO LETO

Troje kratkih glos

KOSOVEL: NAŠ IDEAL JE EVROPSKI ČLOVEK

Boris Pahor

I.

V posebno nerazpoloženje me spravlja zmeraj novo zavze-
manje za integrale in konse, kot da se je Kosovel šele z njimi vzpel
na raven, ki je bližja modernemu človeku. Naj bo predvsem poveda-
no, da je veliki Kosovel drugje. In tokrat bi rad vzel v poštev njego-
vo slutnjo smrti, ki ni bila, kakor bi se iz raznih razlag in kritik lahko
domnevalo, izrazita komponenta samo njegove duševnosti.

Nekje sem že omenil *Podobe iz sanj*, tisto ozračje pogina,
ki so ga ustvarjali grmenje topov, klanje, mrtveci, lakota, predvsem
pa strah in tesnoba, kar je vse doživljal pesnik in vsi, ki smo z vsemi
čuti srkali vase smrtne celice štiri leta trajajoče apokalipse. Vendar je
poleg začetka, ki ga poudarja tudi Camus, pri nas tistemu vojnemu
doživljanju konca sledila atmosfera uničevanja, ki ni imela evropske
razsežnosti in torej značaja splošnega zla, ampak je zajemala bistvo
našega primorskega življa, njen osnovni, otipljivi ter obenem njen
duševni in duhovni svet. To se pravi, da je senca smrti, ki je pregri-
njala Evropo, nepričakovano potemnela (*črn oblak*, pravi pesnik) in

Kasno sem vzel v roke marčno številko revije AMPAK,
kjer sem v članku Kajetana Koviča z naslovom Srečko Kosovel
kot ljubezen in dolg prebral: "Integrali so mahoma postali
biblija nove avantgarde in sinonim za Kocbekovo poezijo
nasploh. Kot da bi nenadoma ne bilo nobenega Kosovela,
ne zgodnjega kraškega impresionista, ne socialnega
revolucionarja, ne religioznega pesnika ampak samo še
žongler z besedami."

Sicer se s Kovičem z besedo "žongler" ne strinjam,
je pa v glavnem poudaril to, kar jaz trdim v svojem prispevku.

Boris Pahor
Trst, 28.9.2004

se poveznila kot preteča kupola na celotno našo pokrajino, od morja
do Triglava.

Pogromi, požigi, divjanje napadalnih krdel in sistematični
kulturni genocid je bil preizkušnja vseh, čeprav je bil kdo v svoji no-
tranjosti bolj prizadet, drugi manj. Za Kosovela, izredno občutljivo
osebnost, s časom zadobi katastrofa celinsko razsežnost, pogled na
goreči Narodni dom (*Komaj rojén, že goriš v ognju večera*) se pogo-
bi v ekstatično doživljanje smrti in celo v tragedijo oceanskih dimen-
zij.

Da, a poudariti sem želel, da je to bil pretežno njegov, pe-
snikov odziv, jaz kot deset let mlajši, ozračja pogibe nisem združeval
s podobo smrti, ker bi to zahtevalo zrelost, s katero desetletni šolar-
ček nisem bil obdarovan, sem pa zapadel razpoloženju, ki sem ga ne-
koč primerjal tistemu mesečniku pri dnevni svetlobi. Bilo je, kot da
zame ni prihodnosti, kot da se je zame vse že zaključilo, čeprav si ni-
sem predstavljal, kaj naj bi to bilo. Šele z leti, ko sem se rešil megle-
ne brezciljne notranjosti, sem se zavedel, da me je bil kot otroka, kot
učenca, zajel dih nič, tistega nič, ki se je potem javil v še bolj kon-
kretni obliki v krematorijem kozmosu.

Zato bi zaključil to premišljevanje z dvema trditvama.

Večji del tega, kar je v Kosovelu temnega, je spočela uso-
da primorskih ljudi v prvi svetovni vojni in v času norega fašizma,
predvsem v tem. In tudi natančna analiza sestavin *Tragedije na ocea-
nu* potrjuje, da so pglavitni elementi v ciklusu odmevov narodne pe-
smi in Lovrenčičevega trentarskega sholarja (*Slovenska usoda*), ka-
kor je na drugi strani s podobo Dantejevega Harona nakazan izvor
zla za primorske ljudi, ki jim rimski samodržec in njegova drhal ust-
varjata pekel s požigi knjig in s polnjenjem zaporov z narodno inte-
ligenco.

Vse to kritika samo mimogrede omenja, kot je ta nekoč pri-
kazovala Kosovela pretežno kot tribuna in bojvnika za pravice pro-
letariata, tako se današnja, kot sem v začetku omenil, ustavlja veči-
noma pri vrednotenju konstruktivističnega Kosovela.

K sreči imamo nekakšno nepričakovano zadoščenje v pisa-
nju Erice Johnson Debeljak, ki je prišla iz San Franciscu in je deset
let pri nas. Njen Kosovel, kot ga razbiram iz prevoda, ki je izhajal kot

Narodni dom, sedež slovenskih kulturnih organizacij v Trstu,
ko so ga 13. julija 1920 požgali fašisti
Fotografija iz knjige "Srečko Kosovel - Ilkarjev sen"

KOSOVELOVO LETO

podlistek v dnevniku *Delo*, je doživet tako, kot bi človek pričakoval, da ga doživi človek iz osrednje Slovenije: kot subtilnega pesnika, ki ga je krivična usoda rodu v dobi črne diktature neizprosno zaznamovala.

Drugi zaključek je prav tako povezan z ozračjem smrti: ko bi namreč bolezen ne bila tako odločno prizadela njegovega telesa (kdove, morebiti je bil neugotovljen klop povzročitelj tistega meninigitisa), bi se v pesniku ob spoprijemu z izbranim poklicem in z neposredno stvarnostjo sčasoma napoved konca spremenila, kot se je spremenila v skupnosti, ki se je kapilarno organizirala v upor in se potem uveljavila v osvobodilnem gibanju. To želim poudariti: Kosovel ni bil ob rojstvu zapisan zgodnji smrti; njegove slutnje so bile posledica strupenega ozračja, ki je bilo zavzelo evropski človeški kontingent, a je pri nas zajelo naše nezaščitene duše, kot je zajelo smrtno sevanje črnobilke ljudi.

II.

Ta glosa je povezana s prvo.

Čeprav Kosovela obsedajo splošna poveljna polomija, faliment *Družbe narodov*, mirovne pogodbe (Pa ste prodali nas / za zlat denar / in ste steptali nas; pa kaj vam mar / za nas, ki v dnu temnic umiramo), pogromi črnih sraje in zapostavljenost delavskih množic, vendar nenehno teži, da bi prvenstveno zaživel z naravo, z zelenim svetom. Ta želja po spojitvi z rastjo in lepoto pristnega bivanja pa je tako zahtevna, da si predstavlja spojitve s klitjem in cvetenjem celó v ekstremnem primeru, ko bo dokončno združen z zemljo in bo "rastlina, med plastjo plast". Naj navedem samo eno teh njegovih trajnih zagledanj v intimno žitje narave:

*O, da sem list zeleni na večnem drevesu ljudi,
o, da bi mogel na njem zeleneti,
šumeti, v vejah gnezdit, kot ptič gnezdi,
o, da bi mogel z njimi živeti!*

*O, da sem potnik pod težkim zelenjem vrtov,
da bi mogel v vlažne daljine kot v vino nevidno zarje namakati,
rasti v šumenju ros, kaliti v dihu vetrov,
o, da bi mogel mirno, tiho po cesti korakati!*

*Ali da bi v vetrovih rasel z belimi prsti korenin
in bi mogel kontinente nove dojeti vase, izpeti
tiho moč noči, grozo sivo v brezbrežju globin -
da nehal bi krvaveči, o, da bi mogel umreti!*

Enajst stihov čudovite oddaljitve od človeškega sveta, ki jih razveljavi zadnja ugotovitev, da je vse zaman, ker je njegov položaj predhodno tako skažen (vsebinska prve glose), da v bistvu onemogoča pristno, neomadeževano doživljanje. Zato je zadnji vzklik v resnici skrajna potrditev nemogoče rešitve iz konkretnega stanja z raka-stimi razsevkami okužene dežele.

Vendar je tesna navezanost na naravo stalno doživetje vira prvinskega in čarobnega bivanja, in tudi zadnji zapiski, v katerih so nanizani podatki o družbenem in kulturnem dogajanju, so zmeraj pri-

čujoči vtisi odzivanja na floro in favno domačega sveta. Tako si na zadnjih straneh dnevnika pesnik zabeleži nekaj vrstic o Evropi latrini, o psihoanalizi, Benedettu Croceju, Jacku Londonu, Društvu narodov..., hkrati pa so tam stavki, kot, na primer: *Mesečina budi slavčke. Pastirček z ovčico. Zvonenje in sinji zrak*. Ali pa ti dve vrstici: *Zeleno žito, sončni vriski, on in jaz. Med žitom zelenim sveti Frančišek in ptički in trava srebrna*.

Nekdo bi se moral potruditi in zbrati na 200 straneh pesni-kovih dnevnikov vse zapise, ki se kakor zgornji nanašajo na naravni svet in njegove ljudi. Tak cvetober bi prikazal podobo Srečka Kosovela s še malo poznane strani. Tako, na primer, njegov zapis v dnevniku ob *Ekstazi smrti* in *Tragediji na oceanu*: "a končno zmaga življenje. Sonce prisije, veter zaveje, zbudim se in grem življenju naproti, kaj bi s smrtjo."

III.

O vsi razsežnosti Kosovelove lirike kot dečki nismo mogli slutiti, a ko je utihnil, nas je zajel preplah, čutili smo, kot da je bila izrečena smrtna obsodba nad našo skupnostjo. Praznina, ki nas je bila zajela ob odpravi pouka v slovenščini, se je bila poglobila, pesnika ni bilo več in ni bilo več revije *Novi rod*, v kateri smo šolarji njegove pesmi brali. Nezaščiteni smo bili v ozračju, ki nas je srkalo vase, nam vsiljevalo nagobčnik tujega jezika in skušalo podjarmiti naše vesti. Zato je bila kot kresnica upanja zbirka njegovih pesmi, ki so jo leto dni po njegovem odhodu pretihotapili čez mejo. Naš nekoliko starejši (takrat mi je bilo 14 let), vendar mladi brat je bil med nami v vsi svoji umetniški veličini. Bilo je pričevanje ravni, ki jo je bila dosegla književnost, katere jezik je bil deležen odklona in javnega zasramovanja; a to, kar je bilo kljub usodni izgubi dragocen absurd, je bila zavest, da smo z mladeničem Kosovelom obdarjeni z bistvom vitalnosti in vztrajnega odpora. Potrjeni smo bili v upanju, da bo prišlo do zasuka zgodovine, kakor je bil pesnik sredi negibnega zraka in steklenega vetra vzkliknil "vendar pomlad, aleluja..."

Naj še omenim, da je Srečko Kosovel že 1925. leta ne samo napovedal samobitnost Slovenije, ampak celo predlagal vodila za uspešno potrditev evropske skupnosti. "Naš ideal je evropski človek", je napisal, "bodimo eno po duhu in ljubezni, a ohranimo svoje lastne obraze".

Gre za spodbudo k ohranjanju posebnih identitet, in torej tudi naše, v velikem evropskem sporazumu; gre za pobudo, ki naj bo Evropi v Kosovelovem imenu voščilni poklon slovenske kulture.

P.S.:

Poseg v italijanščini, v katerem je bila prva glosa nekoliko drugačna zaradi dodanega aktualnega poudarka, da se poskuša zatajiti fašistično dobo in njene zločine, tako da, na primer, tržaška občina svetuje, naj bo mladina poučena o preteklosti, o nacizmu in o kraških jamah, zamolčuje pa fašistični teror na Primorskem in početje med vojsko v tako imenovani *Ljubljanski provinci*.

Dvojezična pesniška zbirka $4+1=5$ italijanskih pesnikov

POGLED V POEZIJO ITALIJANSKIH SOSEDOV

Jolka Milič

publicistka, literarna kritičarka, prevajalka - Sežana

V zbirki ALEPH - ureja jo pesnik in pisatelj Brane Mozetič za Center za slovensko književnost v Ljubljani - je kot 85. knjiga izšla konec leta 2003 dvojezična pesniška zbirka Pet sodobnih italijanskih pesnikov (Cinque poeti italiani contemporanei). V njej nastopajo pesniki, pri naših sosedih že dobro afirmirani, pri nas pa v preteklosti le tu in tam predstavljeni bolj redkim bralcem literarnih revij, in sicer: Anna Santoliquido iz Barija, Alio Andrioli iz Genove, Guido Zavanone iz Genove, Renzo Cigoj iz Trsta in Silvano Demarchi iz Bolzana/Bozna. Vsakemu pesniku je namenjenih približno 30 strani, to je dovolj, da si o njem vsakdo lahko ustvari mnenje o vrsti in kakovosti njegovih lirskih stvaritev, iz dodanih brzojavno kratkih, vendar izčrpnih bibliografskih podatkov in kritičnih mnenj pa izve še marsikaj zanimivega na njegov račun. Za zbirko sem izbrala pesmi in jih prevedla v slovenščino ter zbirko tudi uredila. Dokaj preprosto, a zelo okusno jo je opremil in postavil Boštjan Lisec, tiskal pa Mišmaš.

Bralcem revije Kras predstavljamo od vsakega izmed pesnikov po eno, dve ali tri pesmi in nekaj čisto novih verzov, prevedenih nalašč za to priložnost.

Zbirko smo letos na pomlad predstavili tudi v Italijanskem inštitutu za kulturo v Sloveniji v Ljubljani, ki ga uspešno vodi gospod Giuseppe Xausa. S sodelovanjem dr. Matteo Di Salvia Pripravlja pa se še ena predstavitev, na kateri bo tudi kakšen avtor pesniške zbirke.

Slika zgoraj:

Predstavitve dvojezične pesniške zbirke Pet sodobnih italijanskih pesnikov v Ljubljani v Italijanskem inštitutu za kulturo v Sloveniji. Za prevod v italijanščino in zanimive ter duhovite komentarje je poskrbela prevajalka pesniške zbirke Jolka Milič (stoječa ob mizi).

Na njeni levi za mizo:

pesnica, pisateljica in urednica Gabriella Musetti iz Genove, urednica pri Radiu študent Eva Kobe, pesnica, pripovednica in literarna kritičarka Anna Santoliquido iz Barija in urednik dvojezične pesniške zbirke Brane Mozetič.

Slika spodaj, z leve na desno: pesnica Gabriella Musetti, prevajalka Jolka Milič in njena vnukinja Alenka.

Fotografije: Revija Kras

POEZIJA IZ SOSEŠČINE

Anna Santoliquido

Rodila se je leta 1948 v Forenzi (Potenza).
Živi v mestu Bari.
Ukvarja se tudi s kritiko in pripovedništvom.

RADA BI

Rada bi prepotovala prihodnost
da bi se spet vrnila v sedanost
in doumela neznane razsežnosti.

VORREI

Vorrei attraversare il futuro
per proiettarmi nel presente
per afferrare dimensioni sconosciute

TARANTELA

I
prevečkrat
tarantelin ugriz
škrtnje za pragom
podpirajo me sagove palme
in dih vzhodnega vetra

II
krožim v vrtincu viharja
z bučkami v mesu
in žalovanjem v očeh
najamem zvezde in mesec
da me obvarujejo

III
nočem se povzpeti na grič
rada se pogrezam v zemeljske sokove
strupeni plin me požene v zrak
in prvič ugledam
izvir prevare

1996

TARANTOLA

I
troppe volte
il morso della tarantola
lo stridìo dietro l'uscio
mi sorreggono le cypas
e l'alito di levante

II
sono nel vortice della tempesta
ho gli spilli nella carne
e il lutto negli occhi
assoldo la luna e le stelle
per difendermi

III
non voglio salire sul colle
amo tuffarmi nei succhi della terra
un gas venefico mi scaraventa in aria
e vedo per la prima volta
l'origine dell'inganno

1996

VINOGRAD

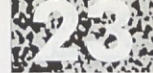
Mojemu očetu

Videla sem razdejan uničen vinograd
ne bo več imel bleščečih jagod
moj oče je kopal cepil žveplal
bil je njegov raj križ in kazen
moja miza je brez vina
manjka nam žilavost prednikov
jeseni nabiram samo listje
hodila sem ne da bi pretehtala
poleti sem požela slamo
hotela sem se povzpeti in sem padla
v deliriju sem srečala vile
ne morem jih spregledati
negovale so me očarale
meso propada
jaz ga ne čutim
kliče me glas
za njim grem prepričana
vodi me za roko
po morju in gorah
pravi mi mile
vabljive besede
to je pesem
zdi se mi čudno
podobna je
vinogradu.

LA VIGNA

A mio padre

Ho visto la vigna perita distrutta
non avrà più gli acini lucidi
mio padre zappava innestava inzolfava
era il suo Eden croce condanna
la mia mensa è sprovvista di vino
manca il vigore degli avi
in autunno non raccolgo che foglie
ho camminato senza sondare
in estate ho mietuto la paglia
volevo salire e sono caduta
nel delirio ho incontrato le fate
non posso ignorarle
mi hanno curata incantata
la carne perisce
io non la sento
una voce mi chiama
la seguo convinta
mi porta per mano
per mare per monti
mi dice parole
soavi suadenti
è la poesia
pare strano
somiglia
alla vigna.

Renzo Cigoj

Rodil se je leta 1931 v Trstu, kjer živi.
Piše tudi povesti, romane in eseje.

KRAŠKI ITINERARIJI

Zdajšnje proge in steze niso kot nekdanji itinerariji, nič več nezanesljivih poti med bobnečimi prepadi, solnimi soteskami in sargaškimi gozdovi. Zdaj na novih potovanjih so zgolj koraki, srhka sapa burje med dehtečim resjem, samotne potke in suhi zidki, kjer odmevajo piščali, bobni in zelene dude črnih borov; je šepetanje jesenov in gabrovcev, jokanje brinja in drenovih grmov, tožbe akacij in rjavih hrastov, šelest kosmulj in plazečih bršljanov, mrmranje in sikanje materinih dušic in kadulj, jagod in malin, tihe prošnje bezgov... Zajec teče okrog svojega brloga, kapitan se drži iste smeri z enakimi nameni: Na valovih iz apnenca z neusmiljenimi ugrizi so oceani vklesali tisočletne sledi v človeku in v kamnu.

RESNICA JE TATINSKI ČAS

O Miramar!
Konica domače sulice raztegnjena proti morju, prevrnjena ladja na kitem in varnem bregu, ki toliko žalosti in razočaranj si dal vijoličastordečim jesenim, ko se lune vdajajo veseljačenju z raznovrstnim grozdom med hibiskusi, ko divje race in kormorani negibno stoje na vročih čerih, strme zmedeno v Gauguinov krajine! Kakor breztežni kamni srebrni galebi strižejo veter, alepske pinije sredi bujne goščave se smehljajo z usti brez protez; medtem pa bohotni in debeli mleček zaman čaka na čolnarja, ki ne bo prihajal nikoli več v te kraje lovit ribe z njegovim starim strupenim mlekom.

ROTTE CARSICHE

Piste e sentieri adesso non sono le rotte di una volta, non più instabili percorsi tra burroni ruggenti, gole di sale e foreste di sargassi. Ora nei nuovi viaggi ci sono solo passi, brividi di bora tra eriche odorose, viottoli solitari e muri a secco dove risuonano pifferi, tamburi e verdi cornamuse di pini neri; c'è il mormorar di frassini e neri carpini, piante di ginepri e di corgnoli, lamenti d'acacie e brune querce, bisbigli d'uvespine e d'edere striscianti, mormori e sibili di timi e salvie, di fragole e lamponi, sommesse preghiere di sambuchi... La lepre corre intorno alla sua tana, il capitano fa la stessa rotta con uguali intenti: Sui marosi di pietra calcarea, con spietati morsi gli oceani hanno inciso impronte millenarie nell'uomo e nelle pietre.

LA VERITÀ È IL TEMPO LADRO

Oh Miramare!
Punta di lancia indigena protesa verso il mare, vascello rovesciato sullo squero che tanti lutti e delusioni hai dato agli autunni color della vinaccia, quando le lune fanno baldoria con le uve fra gli ibischi, mentre germani e cormorani immobili stanno sulle calde rocce osservando perplessi i paesaggi di Gauguin! Come sassi senza peso gabbiani reali sforbiciano il vento, pini d'Aleppo nel folto della macchia sorridono con bocche senza protesi; nel frattempo rigogliosa e grassa l'eufobia aspetta invano un barcaiuolo che non verrà mai più da queste parti per pescare con il suo antico latte velenoso.

VETER S KOPNEGA

Kras, ne moreš me prevarati: vem, da si Morje, da so sivi pasovi ostrih grebenov, morske pene in vali okameneli kot Lotova žena, in da visoko valovje, pomole in otočja zdaj preletavajo črni in bleščeči galebi; vse je kot preden si stopil iz svojih globin. Saj niti ni moglo biti drugače: vedel sem, da si mornarje vedno sprejemal v svoje okrilje, mornarji ne morejo umreti za okensko šipo in gledati neskončno sejanje vodnih cvetov. Ljubi Kras, tega še ne ve nihče, a jaz odhajam. Ne bom slišal več tvojega globokega vzhodnega diha in niti tvojih kamnitih voda na svojih žilah, nič več tvojih plazov dehtečih trav v svojih možganih kot spreletavanje taščic.

VENTO DI TERRA

Carso, non puoi ingannarmi: lo so che tu sei Mare, che le plaghe grigie di creste taglienti, spume e marosi si sono pietrificate come la moglie di Lot, cavalloni, promontori e arcipelaghi adesso sono sorvolati da lucidi gabbiani neri; tutto è come prima che tu uscissi dall'abisso. Altrimenti non poteva essere: sapevo che hai sempre accolto nel tuo grembo i marinai, i marinai non possono morire dietro un vetro di finestra osservando l'infinito seminare fiori d'acqua. Amato Carso, nessuno lo sa ancora ma io me ne vado. Non sentirò più il tuo profondo respiro di levante e non le tue acque di pietra sulle mie vene, non più le tue valanghe d'erbe profumate nel mio cervello come un volo di pettirossi.

POEZIJA IZ SOSEŠČINE

Elio Andrioli

Rodil se je leta 1931 v Genovi, kjer živi. Piše tudi eseje in literarne kritike.

POTRKAL SEM

Potrkal sem na vrata, ostala so zaklenjena. Mogočna na tečajih mi preprečujejo vstop. Zaman sem čakal, da bi ure minile. Legla je noč, jaz pa sem tu, sam v temi, na preži za kakim znakom ali lučjo, ki naj bi znova ozelenela mojo vero. Strmim v visoko masivno stolpnico, ki se ponosno dviga v nebo. Tam gor je vse tiho; popolna tišina. Niti koraka in ne glasu. Postalo je hladno. Mraz mi je zlezel v kosti. Poslušam bitje srca, ki mi v prsih vse glasneje razbija. Zora najbrž ni več daleč. Tu bom ostal in počakal, da se zdani. Sonce me bo spet ogrelo. Jaz bedim.

Ko najmanj pričakuješ, te doleti obdaritev.

HO BUSSATO

Ho bussato alla porta, ma serrata è rimasta. Possente sopra i cardini mi preclude l'accesso. Ho atteso invano che le ore passassero. La notte è venuta e son qui, solo nell'ombra, che spio se un segno, se una luce giunga a rinverdire la mia fede. Guardo l'alta, turrita mole, che si erge verso il cielo superba. Tutto tace lassù; tutto è silenzio. Non un passo, non una voce. Ormai fa freddo. Il gelo s'impadronì delle mie ossa. Ascolto il pulsare del cuore che diviene sempre più martellante. Forse l'alba non è molto lontana. Resterò ad aspettare che rinasca. Il sole mi darà il suo tepore. Io veglio.

Quando più non lo speri, ti si offre il dono.

TI REČEŠ

Ti rečeš: "Prišla je že jesen." Dan raste na svojem visokem nebu; počiva nad zlatimi odsevi. Iz vinogradov se ponuja sladko grozdje. In pot se že pobarva z novimi prosojnostmi; življenje se ureja po širnem prostranstvu; zamikajo ga nove steze. Celo leto je minilo, odkar sva prišla sem iskat miru in zdi se, ko da je minila ura. Lahkotno padajo tvoje besede; počasi naju zaprejo v čarni ris razigranih mavričnih misli. In vse je sonce.

Vendar ni ta svetloba, ni to jezero spomina, ki zažari v nenadnem blišču in v prerojenih upih, da postaneta lažji najini senci, to kar ublaži vse bolečine, marveč gotovost, da sva skupaj, tule, skrivaj, v miru te kratke ure, ki nama daje svoj nenadejani dar, nama obema, ki nevedno hodiva po svetu. In v naglem teku let, ki naju spodnaša in daleč odnese, je kot dih nove mladosti. Kot nepričakovani in bliskoviti klic. Kot obluba prihodnjega blaga.

TU DICI

Tu dici: "È giunto ormai l'autunno". Cresce il giorno nel suo cielo alto; riposa tra dorati riflessi. Dalle vigne s'offrono i dolci frutti. E già si tinge il cammino di nuove trasparenze; si compone la vita in ampi spazi; tenta nuovi sentieri. Un anno intero è passato da quando qui venimmo a cercare la pace, e pare il rapido volger di un'ora. Cadono leggere le tue parole; lente ci rinchiudono dentro il magico cerchio di ridenti, iridati pensieri. E tutto è sole.

Ma non è questa luce, non è questo lago della memoria, che s'accende d'improvvisi bagliori e di rinate speranze e fa più lievi i nostri cuori, a smorzare ogni pena. È la certezza d'essere insieme, qui, nella furtiva pace di questa breve ora, che dà l'insperato suo dono a noi che ignari andiamo per il mondo. È, nel veloce correre dell'età, che ci trascina e ci porta lontano, come un soffio di nuova giovinezza. È un inatteso, folgorante richiamo. È la promessa di un bene che verrà.

DANES

Danes, dvanajstega aprila, so se vrnile lastovke. Na visokem in sinjem nebu je praznično cvrkutanje. Nežno zelenje se odpira novemu čudenju. Sonce se smeje. To je morda življenje; v tem je bistvo. Če ukradeš trenutku srečo, ne spusti je iz rok, čvrsto jo stisni v svojo pest; nikoli več se ne bo povrnila. Od nekdanj pričakovano nagrado si dosegel. Po morju lahkotno in počasi gre samotno in svobodno jadro. Srce si izmisli svoje novo slavje.

OGGI

Oggi, dodici aprile, son tornate le rondini. Nel cielo alto e turchino è una festa di gridi. Il verde tenero s'apre a nuovi stupori. Ride il sole. Forse è questa la vita; è questo il punto. Se la felicità rubi all'istante non lasciarla sfuggire; stretta serrala nel tuo pugno; mai più ritornerà. Il premio atteso da sempre hai raggiunto. Una vela leggera sopra il mare libera e sola lentamente va. Il cuore inventa un suo nuovo festino.

Silvano Demarchi

Rodil se je leta 1931 v Bolzanu/Boznu.
Pesnik, pripovednik, esejist in prevajalec.

VPRAŠANJE

Kdo smo? Podoba, ki nas
spet popelje do izgubljenih stopinj,
ko mislimo, da raziskujemo,
predstava kazni ali padca
se nam zapičita v srce kot trn
in porodi se večno vprašanje:
- Zakaj smo na svetu, nosilci
katerega sporočila?

Je ta bistrovidna zavest,
ki razkriva našo različnost?
Udarec z roko, ki uniči
brenčeči mrčes, življenje,
naravna katastrofa, ki razkriva
iracionalnost vesolja,
ta in ne drugačna
razvrstitev stvari:

Nesmisel je pristan misli,
ki utone kot dvokrilec
v cvetu nepenta*?
Doživetega hipa ni več,
postal je nekaj drugega:
ni mogoče živeti niti trenutka.

* Tropska rastlina (insektivorni grm)
s posebno oblikovanimi listi

QUESITO

Chi siamo? L'immagine
che ci riporta sui perduti passi,
quando crediamo di esplorare,
l'idea di punizione o di caduta
si piantano nel cuore come spina,
e sorge eterna la domanda:
- Perché siamo al mondo, portatori
di quale messaggio?
È questa lucida coscienza
che svela la nostra differenza!
Il colpo della mano che annienta
il ronzante insetto, una vita,
il cataclisma che denuncia
l'irrazionalità dell'universo,
questa e non altra
disposizione delle cose:
l'Assurdo è l'approdo del pensiero,
che affoga come il dittero
nel fiore del nepente?
L'attimo pensato non è più,
si è fatto altro:
anche vivere l'istante non è possibile.

MOJI MATERI

Prinesel sem ti skodelico
vroče kave,
tablete za srce,
brizgalko
s stekleničko insulina.
Mislila si, da ne boš mogla zaspiti
in spala si nepretrgoma do poznega jutra
z rožnim vencem med prsti.
Prižgal sem radio,
da bi te jutranje novice
spet povezale s stvarnostjo,
na nočno omarico sem položil tvoj tednik,
iz katerega bi potem ure in ure razbirala
besede z lupo nad debelimi naočniki.

Šlo je za čisto običajne
priprave kot vsak dan,
ampak tistega dne

se nisi prebudila!

A MIA MADRE

Ti portai la tazzina di caffè
fumante,
le pastiglie per il cuore,
la siringa
con la boccetta d'insulina.
Credevi di non dormire
e avevi fatto tutto un sonno
con il rosario tra le dita.
Accesi la radio,
perché le notizie del mattino
ti riportassero i fatti del reale,
sul comò posì il tuo settimanale,
dove con la lente sopra i grossi occhiali
avresti letto per ore le parole.

Erano questi
i preparativi di ogni giorno,
ma quel giorno

non ti sei svegliata!

ČEŠKA POKRAJINA JESENÍ

Nizko nebo, obloženo
z oblaki, ki vise
nad porumenelimi kostanji,
razbrazdana
cesta, kjer ledeni veter
vrtinči listje.

V daljavi
dim, ki se vzdiguje nad strehami.
Tista pokrajina
ti je dušo obteževala,
mladi Rilke:
vznemirljiva, puščobna navzočnost Niča.

PAESAGGIO BOEMO D'AUTUNNO

Un cielo basso ingombro
di nuvole che gravano
su castagni ingialliti,
una strada
segnata da solchi dove un gelido
vento mulina le foglie.

In lontanza
il fumo che sale dai tetti.
Ti opprimeva l'anima
quel paesaggio,
giovane Rilke:
inquietante, desolata presenza del Nulla.

Bog mi je rekel na gori:
- Jaz sem Senca, ki lega
ob zahodu, varoval te bom
pod mojo perutjo, *ker kdor
me išče, me je že našel...*

Dio mi disse sul monte:
- Io sono l'Ombra che scende
al tramonto, sotto la mia ala
ti custodirò, *perché chi mi cerca
mi ha già trovato...*

POEZIJA IZ SOSEŠČINE

Guido Zavanone

Rodil se je leta 1927 v mestu Asti.
Živi v Genovi. Pesnik.

LASTOVKE

Za Giorgia Cusatellija

Ne vem, s kakšno pravico so lastovke
zasedle to nebesno stran,
vrezujejo jo z zanosno črmino,
ki kali zlato spokojnost
sončnega zahoda.

In vendar so tu, nič
jih ne more prepoditi, s svojim
rezkim cvrkutanjem drobne sence
priletele iz onostranstva,
zbegano iščejo
zgrešena vrata.

LE RONDINI

A Giorgio Cusatelli

Non so con quale diritto le rondini
hanno occupato questa parte di cielo,
la incidono con un frenetico lutto
che turba la dorata
quiete del tramonto.

Eppure sono là, nulla
che possa allontanarle, con il loro
stridere forte esili ombre
saettate dall'aldilà
smarrite cercano
le smarrite porte.

DA BI TE NAŠEL

Da bi te našel, sem zapustil,
Oče,
mirno zavetje gotovosti.

Skočil sem v praznino
s padalom,
ki se ni odprlo.

PER TROVARTI

Per trovarti ho lasciato,
Padre,
il quieto rifugio del certo.

Mi sono lanciato nel vuoto
con un paracadute
che non si è aperto.

KOLIKO LET

Koliko let je bilo treba, da te dobim.
Da te zgubim,
je zadostovala hipna raztresenost.
Iz mojega objema te je odnesel piš,
muhavost vetra.

QUANTI ANNI

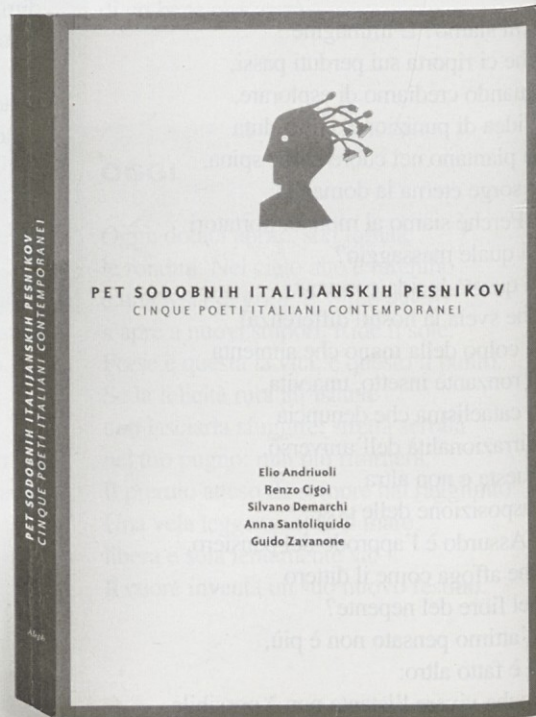
Quanti anni per averti.
A perderti
bastò la distrazione di un momento.
Ti strappò dalle mie braccia una folata,
un capriccio del vento.

REKVIEM ZA ŽIVEGA

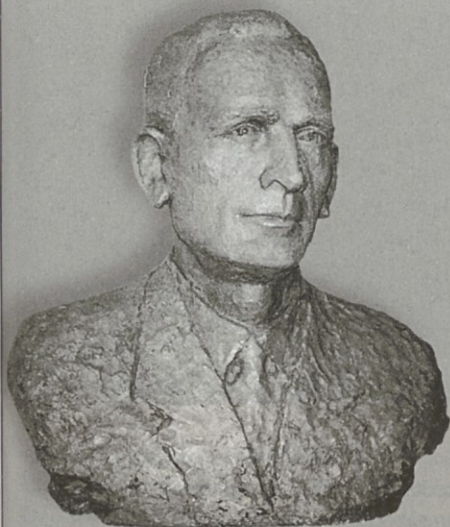
Ker se giblje, misliš, da je živ; ampak
ne utripa v sedanjosti,
ne sili v prihodnost,
marveč visi na preperelem tramu
svoje preteklosti.

REQUIEM PER UN VIVO

Perchè muove tu credi che sia vivo; ma
non vibra nel presente,
non sporge sul futuro,
penzola dal trave parlato
dell'esser stato.

ZNAMENITI KRAŠEVCI

IVAN RUDOLF - ORGANIZATOR PREKOMORSKIH BRIGAD ZA OSVOBODITEV PRIMORSKE

Mira Cencič

Med primorskimi Slovenci je zelo živ spomin na Prekomorske brigade, ki so osvobajale med drugo svetovno vojno okupirana ozemlja od Dalmacije do Koroške. Malo pa vemo, kako so nastale, in še manj o Ivanu Rudolfu, pobudniku za zbiranje prostovoljcev med italijanskimi vojaki - britanskimi vojnimi ujetniki.

Ivana Rudolfa, ki mu je postavljen spomenik v Podnanosu z napisom "Narodni buditelj, Maistrov borec, tigrovec in organizator Prekomorskih brigad", povsem upravičeno uvrščamo med Kraševce. Rojen je bil na Vrabčah leta 1898, kjer je bil takrat njegov oče Jano nadučitelj. Če hočemo za njim, se moramo spustiti v Šentvid, sedanjí Podnanos, kjer je obiskoval osnovno šolo, nato mu slediti na realko v Idrijo, od tod z njim v Ljubljanske zapore in v četo Maistrovih borcev na Koroško, nato na Dunaj in v Frankfurt na visoke šole. Potem v Gorico, pa v Ljubljano, naprej v Beograd, odkoder je moral zbežati v Jeruzalem in v Kairo, nato se vrniti z njim v Trst, kjer je našel svoj mir in večni počitek.

Rudolfovo razgibano življenjsko pot je vodilo narodnoobrambno delovanje v vihnem 20. stoletju, ko so se izrazito ožile meje slovenskega narodnostnega ozemlja, ko so se spreminjali vladujoči politični sistemi in ko so se menjavale države oblastnice naše domovine. Tako je njegovo življenje podoba narodovega boja, je zgodovina primorskega ljudstva.

Še napol otrok, v času, ko se je za Slovence svitalo upanje, da se bodo rešili avstrijske oblasti, za Italijane pa se je uresničila težnja po premaknitvi svoje meje proti vzhodu, je stopil za okope in se postavil na stran bojevnikov za ohranitev celovitega narodnostnega ozemlja, za združitev vseh Slovencev v eni državi - v državi južnih Slovanov. Kot politični osumljenec - srbofil je bil leta 1915 vzeti iz šolskih klopi idrijske realke in odpeljan v zapor na Ljubljanski grad.

Novembra 1918, ko se je vrnil z bojišča na ruski fronti (1916-1918), se je pridružil gibanju za državo SHS in bil organizator narodne straže na Vipavskem. Decembra 1918 so ga Italijani aretirali, a je zbežal in se pridružil Maistrovim borcem na Koroškem, kjer je bil do novembra 1919 bojevnik za severno mejo.

V Gorici, od 1924 do januarja 1929

Po končanem študiju na visoki trgovski šoli v Frankfurtu ob Maini je bil Ivan

Rudolf v Gorici uslužbenec Ljubljanske kreditne banke. Takoj se je, zaradi genocidnega delovanja italijanskih okupatorjev, vključil v legalno in ilegalno narodno obrambno delo. Bil je dopisnik v slovenske časopise, predsednik dramskega društva v Gorici, sodelavec pri organizaciji prosvetnih ilegalnih tečajev za mladino. Ko pa je bilo na priključenih italijanskih ozemljih prepovedano vse, kar je bilo slovenskega, se je uvrstil med organizatorje ilegalne organizacije TIGR. Spomladi 1927 je sodeloval pri oblikovanju glavnega odbora te tajne organizacije za Goriško, katere vodstvo sta prevzela Zorko Jelinčič in Albert Rejec. Sodeloval je tudi pri organizaciji tigrovskih celic po Vipavskem, predvsem v domačem Šentvidu - Podnanosu. Zaradi suma o obstoju organiziranega protifašističnega delovanja v Julijiski krajini je bil predviden za aretacijo, a je pravočasno, že januarja 1929, zbežal čez mejo v Jugoslavijo.

Ljubljana, od januarja 1929 do julija 1940

V Ljubljani si je Ivan Rudolf ustvaril družino in deloval kot profesor na trgovski šoli. Tudi tod je ves čas vsestransko narodnoobrambno deloval legalno in ilegalno. Objavljal je sporočila o krivicah ter o gospodarskem in narodnem uničevanju primorskih Slovencev v javnih slovenskih glasilih in ilegalnem tigrovskem glasilu Svoboda, ki je po skrivnih poteh potovalo na Primorsko.

ZNAMENITI KRAŠEVCI

Sodeloval je v društvih primorskih emigrantov, ki so povezovala več deset tisoč pribežnikov. Ta društva so gojila prosvetno, socialno in politično delo ter tako pomagala brezdomcem v hudi stiski in pomanjkanju ter spodbujala narodno zavest in idejo o osvoboditvi Primorske. Rudolf je vodil društvo Branibor (1932-1939), ki je imelo 20 podružnic v raznih krajih v Jugoslaviji.

Spomladi 1940 se je povezal z novo ustanovljenimi združenji za pomoč beguncem s Češke, Slovaške, Poljske in iz Nemčije ter pribežnikom pomagal pri varnem begu na Bližnji vzhod.

Dokler je bilo še kaj zaupanja v kraljevino, je Ivan Rudolf kot pomemben član podtalne organizacije sodeloval pri obveščanju o položaju Slovencev pod Italijo in pri zbiranju tajnih vojaških podatkov o stanju na zahodni meji za potrebe jugoslovanskih obveščevalnih služb. Sodeloval pa je tudi v skupini, ki je tajno pregledovala diplomatsko pošto na italijanskem konzulatu v Ljubljani in tako dobivala podatke o zaupnikih in strogo zaupna sporočila.

V obupnih razmerah, ko je Hitlerjeva armada osvajala po Evropi, ko se je Kraljevina Jugoslavija vedno bolj navezovala na fašistične sile, ko je Sovjetska zveza paktirala s Hitlerjevo Nemčijo, ko je Komunistična partija Jugoslavije kot zvesta članica Kominterne mirno čakala na Stalinova navodila, je narod-

noobrambna organizacija Primorcev iskala zaveznike pri nasprotnikih fašizma Francozih in Angležih ter pri nekaterih protifašističnih evropskih strankah ter se lotila priprav za vojaško obrambo Jugoslavije in na osvoboditev Primorske.

Nekateri člani vodstva organizacije TIGR so se z Rudolfovim posredovanjem povezali z britanskimi obveščevalnimi službami IS (Intelligence Service) in SOE (Special Operations Executive) ter jim posredovali podatke o stanju oboroženih sil na Primorskem, o nacističnih zvezah, vohunih, vojaških razmerah in peti koloni v Jugoslaviji, kar naj bi pripomoglo k čimprejšnjemu koncu nacizma. V zameno za te usluge so Britanci obljubljali vodstvu TIGRA pomoč in pravico do priključitve Primorske k Jugoslaviji.

Ivan Rudolf se je uspešno vključil tudi v širjenje protifašistične propagande. Pripravljali in razpošiljali je v Avstrijo in Nemčijo plakate s karikaturami o nacizmu, ponarejene živilske izkaznice in letake s protifašistično vsebino.

Primorski narodnjaki so se pripravljali na oborožen odpor, zbirali in tihotapili so orožje na Primorsko, organizirali primorske emigrante za posebne enote prostovoljcev in ustanovili Jugoslovanski odbor v Italiji. Ideja o oboroženi obrambi proti fašističnim napadalcem se je udejanila v Soški legiji 6. aprila 1941, ko se je na poziv po radiu zbralo od dva do tri tisoč Primorcev, ki so šli v bran proti fašističnim napadalcem. Seznam voditeljev upora, ki naj bi mu načelovali Danilo Zelen, Ivan Rudolf, Lado Čermelj in drugi poznani tigrovci ter narodnjaki, je nemški gestapo zasegel v Beogradu na generalnem štabu in tako dobil v roke 86 imen upornikov, katerih večino je zlahka aretirali.

Gverilske tigrovske skupine so spomladi 1940 opravljale sabotaže na Koroškem in Tirolskem, da bi tako ovirale prevoz vojnega materiala med fašističnimi zavezniki. Te akcije natančno opisuje zgodovinar Tone Ferenc (1978). Strelivo za sabotaže na prometnih poteh je bilo po ugotovitvah gestapa angleškega izvora in ga je preskrbel Ivan Rudolf po zvezah z Intelligence Servicem. Sam Rudolf pa je bil izumitelj posebnih kroglic iz železnih opilkov in smole, ki so jih zaupni železničarji dajali v oljne ležaje vagonov, da so se globoko na nemškem ozemlju kvarili.

Ivan Rudolf
v Kairu v britanski uniformi

Poleti 1940 je gestapo s svojimi podtaknjenimi agenti zasledil dobro razpredeno sabotažno mrežo in našel zvezo z Rudolfom ter z drugimi tigrovci (Ferdo Kravanja, Alojz Knez in drugi). Italijanska OVRA (Varnostna služba zoper antifašistične delikte) pa je na Primorskem skoraj v istem času izsledila skladišča pretihotapljenega orožja in odkrila nekatere zelo aktivne tigrovske skupine (Rut, Čezsoča, Ilirska bistrica, Pivško). Na Primorskem in tudi v Jugoslaviji, ko se je vlada uklonila fašističnim pritiskom, se je začel strahoten lov na tigrovce in domoljube. Nekateri so zbežali, nekateri so bili aretirani in sojeni na procesu v Trstu decembra 1941 (devet smrtnih obsodb, pet ustrelenih na Opčinah).

V Beogradu, od julija 1940 do februarja 1941

Rudolf je junija 1940 zbežal v Beograd in živel v ilegali pod lažnim imenom Ivan Hrovatin. Tam se je znašlo še nekaj drugih pribežnikov. Obupne razmere so terjale drugačen način narodno-obrambnega delovanja tistih, ki so še ostali na prostosti. Pobudo za diplomatski in vojaški boj za priključitev Primorske k Jugoslaviji je prevzel Jugoslovanski odbor v Italiji, ustanovljen v Ljubljani februarja 1940, sestavljen iz dvanajstih članov primorskih intelektualcev v emigraciji in iz dvanajstih članov primorskih domoljubov iz Julijske krajine, pripadnikov različnih strankarskih skupin. Ker je odbor zaradi aretacij na Primorskem in v Jugoslaviji poleti 1940 izgubil več članov, so preostali člani pooblastili 8. februarja 1941 Ivana Marijo Čoka, doma iz Lojnerja, kot predsednika in Ivana Rudolfa kot tajnika, naj vodita kot edina legitimna predstavnika politično akcijo za priključitev Primorske k Jugos-

Ivan Rudolf, leto 1930

Rudolfovi fantje v Kairu

slaviji. Pooblastilo so podpisali Albert Rejec, Danilo Zelen, Lavo Čermelj, Branko Vrčon, Drago Marušič, Vinko Ropotec in štirje Hrvatje iz zasedenih ozemelj pod Italijo.

Na bližnjem vzhodu, od marca 1941 do junija 1946

Ker je Rudolfa že februarja 1941 v Beogradu iskal gestapo, je z novim imenom Ciril Hajek in s potnim listom, ki ga je izdal angleški konzulat, zbežal v Bolgarijo in naprej v Carigrad ter 1. maja 1941 prispel v Jeruzalem. Skoraj istočasno je tja pribežal tudi Ivan Marija Čok.

V tistem času so si dogodki v Jugoslaviji naglo sledili. 27. marca 1941 je v Beogradu general Simović izvedel puč, vlada je padla in 6. aprila so Italijani, Nemci in Madžari napadli Jugoslavijo, ki je 17. aprila kapitulirala, njena vlada pa je zbežala v tujino.

Ko sta Čok in Rudolf, pooblaščenca predstavnika Jugoslovanskega odbora v Italiji, prišla na Bližnji vzhod, sta tam našla v Kairu raznovrstno družino. Tam so bili glavni štab britanske vojske za Bližnji vzhod in center SOE, Simovičeva vlada, ki je delovala kot jugoslovanska begunska vlada, predstavniki SLS, člani begunske vlade (Krek, Kuhar, Snoj, Cankar, Vošnjak in nekateri drugi, Boris Furlan, Josip Agneletto). Bilo je tudi kakšnih 300 vojakov kraljeve jugoslovanske vojske, pretežno oficirjev in letalcev, ki jim je ob kapitulaciji uspelo zbežati, italijanski antifašist grof Sforca in nekaj italijanskih vojakov ter kakšnih 113 tisoč italijanskih vojnih ujetnikov, med njimi tudi precej Slovencev in drugih Jugoslovancev.

Z vojnimi ujetniki slovenske narodnosti so imeli vsak svoje načrte: "Odbor" je

želel organizirati nekaj vojaških enot, da bi dokazali svetu, da se Slovenci upirajo Hitlerju in Mussoliniju. Želeli so zbirati prostovoljce za "Primorsko legijo", ki bi imela enako vlogo kot Maistrovi borci v prvi svetovni vojni, da bi se Primorci izkazali v bojih za osvoboditev Primorske. Britanci so bili zainteresirani, da bi Slovence, ki bi jih ločili od italijanskih vojakov, rabili za posebne namene pri akcijah na Balkanu. Grof Sforca, nasprotnik fašizma, je zbiral v ZDA prostovoljce in nameraval uporabiti italijanske vojne ujetnike za skupen boj z zavezniki proti silam osi za ohranitev rapalske meje. Begunska jugoslovanska vlada pa je želela oblikovati s pomočjo prostovoljcev jugoslovansko armado, ki bi se skupaj z Britanci bojevala za osvoboditev Jugoslavije in za obnovitev monarhije.

Tako vidimo, da so imeli Britanci, Jugoslovanski odbor ter kraljeva begunska jugoslovanska vlada vsak svoje zamisli o vlogi Slovencev v britanskih vojnih taboriščih. Britanci so bolj zaupali "slovenskim iredentistom" kot kraljevi vladi. Takoj, že v začetku maja 1941, so priznali "Odbor" za zakonitega predstavnika Slovencev in Hrvatov pod Italijo. Priznala ga je tudi begunska vlada.

V dogovoru med Jugoslovani in Britanci je bil 22. maja 1941 sprejet sklep, da dva jugoslovanska predstavnika dobita dovoljenje za obisk britanskih taborišč in za zbiranje italijanskih vojnih ujetnikov jugoslovanske narodnosti, da bi jih kot prostovoljce vključili v jugoslovansko vojsko. Jugoslovanski bataljon prostovoljcev naj bi deloval skupaj z Angleži v bližini domovine in s ciljem osvoboditi Primorsko in vse jugoslovansko ozemlje.

Zbiranje prostovoljcev

Tako so primorski Slovenci sklenili svojo prvo mednarodno pogodbo. Zbiranje vojakov je prevzel Ivan Rudolf. Ves se je posvetil reševanju primorskih rojakov iz taborišč. Pri tej naporni nalogi so Rudolfu pomagali Miran Rybar, Boris Furlan, vojak Anton Knez, nekateri primorski intelektualci, ki so bili premeščeni v Kairo (Karel Ferluga in Josip Angeletto), člani tamkajšnje slovenske kolonije in slovenske redovnice iz Kaira in Aleksandrije. Od julija do novembra 1941 je Rudolf prepotoval 25 tisoč milj krožno po Sudanu, Ugandi, Keniji, Abesiniji, Somaliji, Eritreji. Število prostovoljcev je do konca leta 1941 je naraslo na 1000 moških. V letu 1942 je nadaljeval z delom. Prostovoljce je zbiral po Libiji, Južni Afriki, Tuniziji. In v septembru 1943 je bilo zbranih skupaj že 4150 moških.

Gardni kraljevi bataljon

Že 20. junija 1941 je bil v taborišču v Agami pri Aleksandriji ustanovljen jugoslovanski kraljevi gardni bataljon, ki je štel ob ustanovitvi 300 bivših jugoslovanskih vojakov. Ko so tisti Slovenci, ki so prišli že januarja 1941 v poljsko in češko brigado, zvedeli, da se zbira nekakšna jugoslovanska vojaška skupina, so se odločili prijaviti kot prostovoljci. Prvi Primorci so prisegli kralju Petru že konec junija 1941 in nekateri so sprejeli tudi jugoslovansko državljanstvo. Število Primorcev v tem bataljonu je hitro naraščalo. Vanj so vključevali najboljše slovenske prostovoljce in jih pripravljali za motorizirane odrede.

Bataljon je bil nastanjen v posebnem taborišču. Za njihovo oskrbo je bilo zadolženo britansko vrhovno poveljstvo Bližnjega vzhoda. Nosili so angleške vojaške uniforme in simbole jugoslovanske kraljevske vojske. Častniki so bili večinoma Srbi. Z njimi so bili že od samega začetka težave. Po Rudolfovemu posredovanju je uspelo postaviti že septembra za komandanta bataljona Slovenca Milana Prosenca.

Ta bataljon se je od februarja do junija 1942 bojeval v Libiji v sklopu britanske armade. Čok je protestiral, da se primorski Slovenci borijo proti Italijanom, ker se je bal italijanskega maščevanja nad družinami, ki so živele pod italijansko oblastjo. Bataljon je od junija 1942, ko je prišel s fronte, taboril v Palestini blizu mesta Haifa. Vojaki so bili na čakanju in prevladovala sta dolgočasje ter naveličanost. Spori slovenskih fantov s srbskimi oficirji, ki so bili superiorni, netaktni in ne-

ZNAMENITI KRAŠEVCI

prijazni, so se nadaljevali. Nekateri primorski fantje so se priključili britanskim enotam in kot komandosi odšli na fronto v Italijo.

Rudolf je dosegel, da so slovenski prostovoljci dobivali več hrane, nekaj cigaret, perilo in nekaj plače ter jih spodbujali h kulturnemu delovanju. Fantje so pripravljali koncerte s pevskim zborom, nastopali na ljudskem odru ter vsako nedeljo peli pri slovenski maši, ki jo je daroval duhovnik Ambrožič. Slovenski fantje so bili izredno izurjeni, disciplinirani, delavni, sposobni, izredno dobri vojaki, pripravljeni na boj v domovini. Pri Britancih so uživali poseben ugled.

Nezadovoljstvo v bataljonu pa se je stopnjevalo in junija 1943 se je demonstrativno izrazilo z napadom na oficirsko menzo, s trganjem simbolov jugoslovanske vojske in z rožljanjem z orožjem. Rudolfa so poklicali iz Kaira. Hitro je interveniral pri begunski vladi. Zahteval je omejitev pijače, več discipline ter ustanovitev čistih slovenskih oddelkov. V tem času je bilo v bataljonu poleg Prosena še osem slovenskih oficirjev.

Očitno je bilo, da se je začela kraljeva vojska razkrajati. Septembra 1943 jo je obiskal kralj Peter, da bi pridobil zaupanje vojakov.

Domoljubna vzgoja slovenskih vojakov

V posebnih taboriščih na Bližnjem vzhodu je bilo nekaj tisoč primorskih fantov, ki so se vojaško in moralno pripravljali za osvoboditev domovine. S formiranjem primorske legije kraljevega gardnega bataljona in z vzgojo fantov po taboriščih sta si Čok in Rudolf prizadevala pridobiti dovolj pripravljeno in motorizirano vojaško enoto, da bi jo v pravem trenutku poslali na Primorsko. Želela sta, da bi meje postavili sami, ker so nas zelene mize vedno prevarale. Pripraviti je bilo treba javnost za priznanje, da v pravem trenutku nastopijo z vsemi sredstvi. Najsposobnejši vojaki Slovenci so bili izbrani za specialne vojaške operacije v britanski vojski. Zaradi tega je bilo ljubosumje Srbov še večje.

Zavoljo domoljubne vzgoje in objektivne obveščenosti je Rudolf izdajal list "Bazovica", berilo Jugoslovanskega odbora v Italiji. Časopis, namenjen slovenskim fantom

Naslovnica Rudolfovega glasila "Bazovica" od 30. decembra 1941

in slovenski izseljeniški koloniji, ki je takrat štela okrog 5000 zdomcev. Izhajal je od 30. septembra 1941 do 19. novembra 1944. Skupno je izšlo 135 števil. V list "Bazovica" so včasih pisali tudi vojaki, večinoma je pisal sam Rudolf, podpisoval se je s psevdonimom Ivan Učeničkov. Pri tipkanju in urejanju so mu pomagale slovenske šolske sestre. Po izidu štirih števil je Rudolf prosil vrhovno britansko komando, naj ga pošiljajo vsem prostovoljcem in vsem vojnim enotam, kjer so bili Slovenci ali Jugoslovani.

Britanci in kraljeva vlada so glasilo večkrat cenzurirali. "Bazovica" je imela s svojo domoljubno vsebino vzgojni pomen za slovenske fante. Hrabrila jih je z optimizmom, spodbujala zvestobo narodu, seznanjala z vojnimi dogodki, objavljala domoljubne pesmi, novele in anekdote. Od pomladi 1943 je sporočala tudi o narodnoosvobodilnem boju in bolj podpirala partizansko gibanje kot Mihajloviča. Zato so "Bazovico" nasprotniki partizanstva označili za boljševiski časopis. Rudolf je v letu 1944 predlagal, naj ga prevzame propagandna služba narodno osvobodilnega gibanja, a tega ni izkoristila. Tako je 19. novembra 1944 izšla zadnja njena številka.

Šotorska knjižnica

Da bi pri slovenskih vojaki krepil narodno zavest in poznavanje slovenskega jezika in književnosti, je Rudolf od avgusta 1942 do marca 1945 izdajal tudi šotorsko knjižnico. Vsega je izšlo 23 števil. Glasilo je objavljalo izbrane odlomke iz slovenske književnosti in aktualna vprašanja. Vojaki so glasilo radi brali in je, vsaj deloma, odpravljalo tudi posledice šolanja v italijanski fašistični šoli.

Osebni stiki in govori

Rudolf je pogosto obiskoval taborišča sam ali z angleškimi častniki, se pogovarjal z vojniki in vzpostavil z njimi osebne stike. Večkrat je imel priložnostne govore, v katerih je seznanjal vojake z razmerami na Primorskem, vzgajal narodno zavest in ponos ter vplival na njihov odnos do fašizma. Bil je ognjevit govornik, znal je navdušiti in pridobiti fante za osvoboditev domovine.

Rudolf se je začel oglašati tudi preko britanskih radijskih postaj na Bližnjem vzhodu. Namen govorov je bila propaganda za priključitev Primorske k Jugoslaviji. Tako je po tem, ko je protifašist Italjan grof Sforza začel s propagando za sodelovanje slovenskih fantov z Britanci v italijanskih enotah, začel Rudolf s propagando o nezanesljivosti italijanskih obljub.

Pisma

Predstavnika Jugoslovanskega odbora v Italiji Čok in Rudolf sta se obračala na svoje vojake tudi s pismi, naslovljenimi "Dragim fantom". Ohranjeni sta dve. Pismo z dne 12.1.1944 je namenjeno padalcem. V njem so zapisane spodbude, naj se borijo proti sovražniku, a naj se izogibajo bratomorni vojni. Drugo, Čokovo pismo pa slovenske fante navdušuje, naj se pridružijo Titu v boju za domovino.

Odnos vojakov do domovine in do Rudolfa

V večjem in urejenem taborišču v kraju El Tahak je bilo 300 Primorcev. Rudolf je zanje očetovsko skrbel: domoljubno jih je

vzgaljal, jih usposabljal, uredil, da so obiskovali posebne klube. Tako so bili Slovenci med seboj povezani, kultivirani in bolje usposobljeni.

Ivan Rudolf je bil med vojaki izredno priljubljen in popularen, poznan pod imenom Ivan Učenikov. Slovenski fantje so za božič 1942 izrazili v verzih svoje globoko domoljubje in iskreno spoštovanje in hvaležnost Ivanu Rudolfu. Podpisi vseh 300 fantov pričajo, da so si že poslovenili imena in priimke. Nekateri so sprejeli tudi jugoslovansko državljanstvo, ki ga je kot legitimni organ, priznan od Britancev in Jugoslovanske begunske vlade, podeljeval kar Rudolf. Moč Rudolfove vzgoje moramo presojati z dejstvi, da so ti primorski fantje obiskovali le italijansko šolo s fašistično vzgojo.

Posebno urjenje primorskih fantov

Rudolf je izbiral najboljše primorske fante, ki so šli skozi naporene vaje in usposobitvene tečaje: radiotelegrafija, padalstvo, diverzantstvo in druge veščine kot priprava na izkrcanje in osvobajanje Primorske in Balkanskega polotoka. Izbor je potekal po dokaj zahtevnih in vsestranskih merilih, kot so poznavanje jezika, gospodarske in politične stvarnosti, pogum, iznajdljivost, previdnost, inteligentnost, razgledanost, telesno zdravje, neoporečno vedenje ter splošne in posebne spretnosti in rokovanje s specialnim orožjem, s padalom, vožnja kolesa, kamiona, upravljanje z radiooddajniki in fotografiranje.

Decembra 1941 je odšlo iz taborišča v Agami pri Aleksandriji sedem slovenskih fantov v Haifo na tečaj SOE za diverzante. Sedaj sta še dva izmed njih, Stanko Simšič iz Bilj in Ivan Božič z Mosta na Soči, zavezta in verodostojna pričevalca. ISLD (Inter Service Liaison Department) je aprila 1942 pripravljala v Kairu svojo skupino devetih fantov za misije, septembra 1943 pa še skupino sedmih Slovencev. Te so poslali v misijo s podmornico. Vsem Slovencem je britansko vodstvo podelilo posebne in izredne pohvalne oznake.

Namen takega usposabljanja je bil uresničevati naslednje vojaške cilje:

Izvedba načrta za desant na Primorsko: Ideja o izkrcanju v Istri je bila zelo živa septembra 1942, po bitki pri EL Alameinu. Izkreali naj bi se pozimi 1942-1943, nato prodirali prek Ljubljane na Dunaj in v Budimpešto.

Rudolf je imel s primorskimi prostovoljci svoj namen. Vojake naj bi spustili na

primorska tla, v domače kraje kot predhodnico angleške vojaške organizacije. Ti bi spodbudili splošen ljudski upor brez prevlade katera koli stranke. Zavzemal se je za Primorsko in nasprotoval, da bi primorski fantje okrepili četniški položaj v Jugoslaviji. Načrt pa ni bil v skladu s Stalinovimi interesi in tudi ne s POJ, zato so ga Agleži konec leta 1943 opustili.

Organizacija obveščevalne zveze: Situacija na Balkanu, posebno v Slovenji, je bila za Britance nejasna. S kapitulacijo kraljevine Jugoslavije je bila namreč britanska obveščevalna služba SOE popolnoma razbita. Britanci so iskali zveze s slovensko patriotsko organizacijo TIGR, a zaman. Poročila, ki so jih prejeli prek begunske vlade, niso bila zanesljiva. Največ je o razmerah v Sloveniji zvedel Rudolf od novih vojnih ujetnikov. Nekaj sporočil pa je dobil še od zadnjih obveščevalcev iz predvojne obveščevalne mreže.

Čeprav je ideja o obveščevalnih misijah slovenskih fantov živela od leta 1941, se je uresničila šele spomladi 1943. Prvi trije padalci so pristali na Banjski planoti 18. marca 1943. Do avgusta 1943 je pristalo s padali 15 fantov, v letu 1944 še dva, sedem fantov pa se je iz podmornice izkrcalo v Dalmaciji. Poslane izvidnice so imele nalogo, da bi poročale o vojni političnih razmerah na Primorskem, pripravljale prihod britanske misije, se dogovorile za spust materialne pomoči upornikom in pripravile pogoje za morebiten prihod britanskega bataljona. Nekateri obveščevalci so bili v neposrednem stiku z Ivanom Rudolfom. Tako so zavezniki prek teh misij dobivali informacije o sovražniku na Slovenskem in o delovanju Osvobodilne fronte. Že 17. avgusta 1943 so predlagali za pomoč slovenskim partizanom in kmalu za tem so s padali prispeli

v naše gozdove prve pošiljke.

Na nadaljnja dogajanja in odločitve so vplivali tudi dogodki in drugi polovici 1943 in 1944: propad fašizma, kapitulacija Italije, polarizacija političnih sil v Jugoslaviji, zasedanje AVNOJ-a in njegov sklep o priključitvi Primorske k Jugoslaviji ter leta 1944 sporazum Tito-Šubašič.

Februarja 1944 je britanska vlada prekinila pomoč Mihajloviću ter podprla Tita. Zavezniki so priznali politično stanje v Jugoslaviji.

Preobrat tudi na Bližnjem vzhodu

Vesti iz domovine med slovenskimi vojaki na Bližnjem vzhodu so bile pogostejše, močnejša je bila partizanska propaganda - tisk, Radio svobodna Jugoslavija, novi prostovoljci so govorili o razmerah v domovini. Vojaki so bili razburjeni in so se nagibali za vstop v NOB. Podpora Titu je bila vedno večja. Nekateri vojaki so oktobra 1943 zahtevali, naj se jih pošlje v domovino, da se bodo borili s partizani. Do konca leta 1943 je prišlo do razsula vojske z emblemi kraljevine.

Rudolf in Čok sta poznala politične razmere in vzdušje. Čok je pred vojaki javno nastopil in svoj govor končal: "Vsa Slovenija je danes združena v OF v obrambi svoje svobode". Čok je ustanovil izvršni komite za NOV in 6. januarja 1944 izdal pisni razglas, naj se vojaki pridružijo Titu. Konec aprila 1944 je odšla v partizansko vojsko prva skupina 536 vojakov in oficirjev. Maja 1944 je bil v vseh taboriščih plebiscit. Večina Primorcev se je odločila za partizane, tudi večina Slovencev iz gardnega bataljona. Komandant Stropnik je raportiral, da je bataljon dobro pri-

Padalci raportirajo

ZNAMENITI KRAŠEVCI

pravljen za boj proti sovražniku v domovini, ne bi pa smel biti izpostavljen političnim zahtevam. Padlo je zadnje upanje o kraljevi vojski v emigraciji.

Maja 1944 po sporazumu Tito-Šubašić je bilo za Rudolfa nabiranje prostovoljcev prekinjeno. Po Afriki je zbirala prostovoljce NOV. Situacija je bila vedno bolj zapletena, nejasna.

Proti koncu leta 1944 je Jugoslovanskemu odboru uspelo posredovati za nekatere vojake, ki so hoteli prestopiti v NOV. Do februarja 1945 je odšlo iz taborišč 80% prostovoljcev v narodnoosvobodilni boj, tudi mnogo bivših nemških vojakov.

Britanci so ovirali prestop v narodnoosvobodilni boj in pritiskali na ujetnike, naj ostanejo v okviru italijanske vojske, ki je prestopila na stran zaveznikov. Rudolf pa je preprečeval primorskim fantom vstop v italijansko vojsko.

Rudolfova in Čokova misija se je končala z odhodom zadnjih vojakov v partizane. Čok in Rudolf sta se zamerila kraljevski vojski in zaveznikom. Zmešnjava je bila popolna: Britanci, Jugoslovanski odbor, jugoslovanska vlada, Tito - vsi so bili nezadovoljni. Proti Rudolfu in Čoku se je zgrnil ves propagandni aparat NOV, ki je skupaj s kraljevi mi jugoslovanskimi oficirji klevetal Jugoslovanski odbor in rovaril proti Rudolfu in Čoku z raznovrstnimi podtikani.

Rudolf je bil prepričan, da bi bil dober adut za mirovno konferenco pri postavitvi zapadne meje, če bi se slovenski vojaki z Bližnjega vzhoda borili kot prvi bataljon NOV v osmi zavezniški armadi. Toda vedel je, da bi bili Primorci, ki bi se borili z Angleži, tretja sila, močan priliv v krvavi državljanski vojni. Njegov načrt o enotnem skupnem boju brez primata katere koli politične stranke, kot je bilo v organizaciji TIGR, ni bil več mogoč. Njegov ideal - čisti osvobodilni boj, ko bi s svojimi fanti vkorakali v Trst - se je razblinil.

Presodil je razmere. Strinjal se je, da fantje odidejo v partizane, sam pa z njimi ni šel. To ni bil njegov poraz, to je bila njegova zmaga. Njegov boj ni bil boj za oblast, ne boj za zmago stranke ali ideologije. Njegovi vojaki so bili vzgojeni za boj za domovino, za osvoboditev Primorske. In to nalogo so opravili. Njegovi borci so v Prekomorskih briga-

dah osvobajali od Dalmacije do Koroške in vkorakali so tudi v Trst.

Za Rudolfa ni bilo poti domov

Proti koncu vojne sta Čok in Rudolf poslala Dragu Marušiču, članu SNOS-a poročilo o opravljenem delu. "Dala sta se na razpolago" SNOS-u in poudarila povezanost z Angleži, kar bi koristilo pri določanju zapadne meje. Toda Balkan je bil v rokah Rusije, Stalina. Jugoslovanski odbor v Italiji so priznale vse zavezniške države razen Titove Jugoslavije. Rudolfu niso hoteli priznati zasluga, OF pa mu je marsikaj podtikala in ga odpravila. Primorski domoljubi, ki so sodelovali z Angleži, so bili odrinjeni in Trst smo osvobodili in ga izgubili. Prvi protifašistični in naordnoobrambni bojevniki so dobili oznako "angleški vohuni".

Proti Rudolfu in Čoku se je začela tudi v domovini huda sovražna propaganda. Rudolf je ostal na afriških tleh še leto dni. Šele junija 1946 se je vrnil v Trst. Domov k svoji družini v Ljubljano ni smel, ni mogel. In okrog njegovega stanovanja v Trstu so krožili črni avtomobili, zato je moral iskati zaščito pri zaveznikih. Na Nagodetovem procesu v Ljubljani od 28.7. do 12. 8. 1947 je bil Ivan Rudolf proglašen za agenta tuje obveščevalne službe in zanj se je še dolgo zanimala OZNA.

Rudolfovi izbrani fantje, ki so se kot padalci in vojaki SOE že leta 1943 pridružili partizanom, so potem, ko so opravili svojo domoljubno nalogo, po vojni v letu 1945 in 1946, v večini skrivnostno izginili z oznako "angleški vohuni". Spomin nanje obujata in ohranjata plošča z njihovimi imeni v Škrbini na Krasu in knjiga Jožeta Vidica (MK 1989).

Na braniku slovenstva in demokracije

Ivan Rudolf je po naselitvi v Trstu preživel težka leta. Po dolgih letih se je družina združila, a živel je v državi, proti kateri je vse življenje deloval. Za čas, ki ga je preživel, je bil značilen boj med Italijani in Slovenci za narodnostne pravice in med Slovenci zaradi ideoloških nasprotij.

Rudolf je stal na strani demokracije. Pridružil se je ustanoviteljem SDZ v Trstu leta 1947 in se boril za demokratično sožitje ter za zaščito Slovencev v Italiji. Zavezniško vojaško upravo je stalno opozarjal na kršitev pravic do Slovencev na Tržaškem. Potegoval se je za razvoj slovenskega šolstva, za slovensko publicistiko in za slovenske radijske oddaje. V vseh teh ustanovah je vseskozi plodno deloval.

Bil je tudi ustvarjalec umetniške besede. Napisal je več črtic, zlasti veliko lovskih zgodb, ki so izšle v zbirki Spev v nanoško jutro (GMD 1999).

Po težki bolezni je pred dvainštiridesetimi leti Ivan Rudolf sklenil svoje življenje. Umrli je v Trstu, 4. maja 1962.

V ljubezni do domovine je bil večkrat prevaran, a v njegovem srcu ni ta ljubezen nikoli ugasnila. Odlikovala ga je trdnost, neomajna zvestoba idealom. Umiral je z besedami: "Gospod, daj srečo in mir moji družini in moji domovini, ki sem jo tako ljubil!"

Tako je usahnilo življenje požrtvovalnega narodnoobrambnega delavca, o katerem lahko rečemo, da je malokdo slovenskemu narodu toliko dal kot Ivan Rudolf, ne da bi kaj od njega zahteval. Gotovo pa med nami ni več živega Slovenca, ki bi za primorski narod toliko žrtvoval in toliko dal kot on. Njemu ni šlo za strankarstvo, za oblast, ampak se je le zavzemal za narodno osvoboditev. Zato ima njegovo delo trajno narodno vrednost in mora ostati v zgodovinskem spominu Slovencev.

Viri

Bajc, Gorazd, 2001: Protiokupatorsko delovanje sovenskih primorskih narodnjakov.- magistrsko delo, Ljubljana
Bajc, Gorazd, 2000: Zapletena razmerja, Ivan Marija Čok v mreži primorske usode.- Društvo TIGR Primorske, Koper
Cencič, Mira; Rosa, Jurij, 1998: Prof. Ivan Rudolf, narodni buditelj, Maistrov borec, tigrovec, organizator prekomorcev v Afriki.- Društvo TIGR Primorske
Cencič, Mira, 1997: TIGR.- Mladinska knjiga, Ljubljana
Ferenc, Tone, 1978: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940.- Založba Borec, Ljubljana
Perat, Janko, 1998: Odločitev v puščavi.- Založba Lipa, Koper
Pirjevec, Jože, 1995: Jugoslavija.- Založba Lipa, Koper
Pričevanja vojakov: Cirila Kobala, Stanka Simčiča, Viktorja Orla
Rudolf, Saša, 1996: XOLOTL.- GMD, Gorica
300 slovenskih fantov Ivanu Učeničkovemu v poklon, 1942, El Tahag
Vidic, Jože, 1989: Angleški obveščevalci - vohuni ali junaki.- Mladinska knjiga, Ljubljana

Dr. Mira Cencič, doktorica pedagoških znanosti in docentka za didaktiko - Markova pot 5, 5290 Šempeter

Izbor pesmi Maje Razboršek

VSI BI RADI MED ZVEZDE

Jolka Milič

Na čast vstopa Slovenije v Združeno Evropo objavljamo pesmi primorske pesnice dvojezično, da bo z njimi nastopala tudi pri naših zahodnih sosedih.

Poetika Maje Razboršek se ne razgleduje po širokem obzorju. Mestoma se celo zdi, da se tematika iz pesmi v pesem, sicer postopoma, a nepretrgano oži v nekaj najznačilnejših tém. Slednje želi pesnica čim podrobneje izrisati in dodobra izpovedati. Paradoksalno pa je, da poskuša doseči to z nenehnim zgoščanjem besedil, kar je ena izmed poglavitnih posebnosti njenega pisanja in še kako opazna.

Že dolgo in poglobljeno Maja Razboršek piše o samem dejanju pisanja in tudi o smislu tega početja, posebej pa še o pomenu in smiselnosti pisanja poezije. V knjižno še neobjavljeni pesmi *Razklenjen krog* pravi:

*Nekateri ji pustijo dihati,
drugi so do poezije ravnodušni.*

Povedano po domače in nepolepšano: vsi vemo, da ima pesništvo malo bralcev in še manj častilcev. Toda pesnica je trdno prepričana, da so ti zadnji – častilci in ljubitelji poezije – zelo srečni, pa najsi so še tako maloštevilni in zato tudi za pesnika silno dragoceni. Predano piše prav za to manjšino. O pesniku včasih razmišlja kot o »nejevoljnem polbog« (podobno kot v pesmi z enakim naslovom), drugič pa kot o »podvrsti obupancev... ki... kot v zamaknjenosti stopa v njeni senci.« (tako se konča kitica zgoraj že omenjenega *Razklenjenega kroga*).

Samoironija ji ni tuja, kar daje njenim stihom poseben čar. Vseskozi želi ohraniti ali celo okrepiti samokritičnost. Mestoma jo vendarle zapelje v hlepenje (kot bi rekla sama, jaz bi preostre robove tega izraza rajši malce omilila ali jih obrusila in dejala: v pobožno željo, v hrepenenje) po uspehu? Po realizaciji same sebe? Obvladovanju sveta? V pesmi *Razgledišče* začne s stihoma:

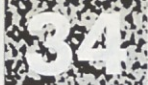
*Zahotelo se mi je pogleda,
ki bi se polastil nedosežnega.*

In nadaljuje nekoliko naprej o svoji zavesti, ki snuje upanje – čeprav nično – da se nekoč le povzpne do razgledišča, ki se ga ne da preseči niti v pesmi... Hrepenenje po nedosegljivem in absolutnem. Ki si ga ali ju – vase zaverovana – prej grandomansko kot samovoljno privošči v *Moji zvezdarni*:

*Vsi bi radi med zvezde.
Dano je le onim,
ki se najmanj dotikajo zemlje.
Samovoljno se zapišem
med izbrance.*

Avtorica je v nekem intervjuju izjavila, da je za njo pesnjenje izhod iz stiske in mračnih stanj, torej da se s pisanjem razbremenjuje; lahko bi rekli, da ga pojmuje tudi terapevtsko. Zdi se mi, da ohranja to spoznanje in ga celo stopnjuje do te mere, da v eni izmed njih, mislim, v eni zadnjih pesmi zapiše: *temnejša sem v pesmi/ kot v resnici*.

Posebno skrb in pozornost Maja Razboršek posveča tudi besedišču; saj se poskuša izražati z redkeje uporabljanimi izrazi in metaforami. Značilen ilustrativen primer najdemo v pesmi *Moja zvezdarna*, kjer napiše: *Nočna pot vije svetlo kačo... na mesto bolj prozaičnega in pogostejše rabljenega glagola se povzpjenja z zvezde na zvezdo*.

POEZIJA

Maja Razboršek

(V italijanščino je pesmi prevedla
Jolka Milič)

NEJEVOLJNI POLBOG

Pesnik sila samopašno gospodari
svojim svetovom.

Z eno roko jih pozorno in skrbno dozidava,
z drugo v nemarno razdira.

Z grenkobo in zmagoslavjem
vztraja v pozi
nejevoljnega polboga.

IL SEMIDIO CORRUCCIATO

Il poeta governa molto arbitrariamente
i suoi mondi.

Con una mano li costruisce attento e con cura,
con l'altra noncurante li demolisce.

Con amarezza e trionfo
si ostina ad atteggiarsi
a un semidio corrucciato.

SAMOTNA PEŠPOT

Kot čudna,
ponotranjena menjava letnih časov
se vrstijo obdobja,
ko ne morem
in ko zmorem pisati.

Iz prvih prikrvavam žejna,
iz drugih redkokdaj potešena.

SENTIERO SOLITARIO

Come uno strano
e interiorizzato alternarsi di stagioni
si succedono i periodi
in cui non posso
e in cui riesco a scrivere.

Dai primi esco sanguinante e assetata,
dai secondi raramente appagata.

Maja Razboršek se je rodila leta 1959 v Ljubljani. Živi in dela kot knjižničarka v Sežani. Pesniške zbirke: Ranjeni papir - La carta ferita, dvojezična izdaja, 1995 in Pretanjeni razbor, 2000. Prisotna v skupinskih zbirkah: Oktava, 1990; V skrivne stranpoti - On a secret solitary path - Per segrete strade solitarie, trijezična izdaja; v zborniku Iz zlatega čolna, 1999 in v dvojezičnem izboru petih primorskih pesnikov Cinque/Pet, 2003.

Maja Razboršek è nata nel 1959 a Ljubljana. Vive ed è bibliotecaria a Sežana. Raccolte di poesia: Ranjeni papir - La carta ferita (edizione bilingue), 1995 e Raffinata selezione, 1995. Presente in raccolte di più autori: Ottava, 1990; V skrivne stranpoti - On a secret solitary path - Per segrete strade solitarie (edizione trilingue); nell'almanacco Dalla barca d'oro, 1999 e Cinque/Pet, scelta di cinque poeti del Litorale, con testi a fronte, 2003.

Jolka Milič, publicistka, literarna kritičarka, prevajalka - Sežana

Z BURJO

Iznenada
sem se začela bogatiti
z večerno zarjo,
z negotovostmi,
z bridkostmi:
odleglo mi je.

Kot prazno hišo
oživljajo glasovi,
tako otrplo dušo
razbiča nemir.

Ko privrši burja,
bledica skopni
s hladnega lica.

CON LA BORA

All'improvviso
cominciai ad arricchire
con il rosso del tramonto,
con le incertezze,
con le amarezze:
mi sentii sollevata.

Come le voci rianimano
una casa deserta,
così l'inquietudine
scuote l'anima torpida.

Quando arriva sbuffando la bora
scompare il pallore
dal freddo volto.

MOJA ZVEZDARNA

Nočna pot varno vije svetlo kačo
z zvezde na zvezdo,
kot po vijugavi, lesketavi lestvi
do Kasiopeje,
sozvezdja severnega neba
z imenom mitološke kraljice.

Vsi bi radi med zvezde.
Dano je le onim,
ki se najmanj dotikajo zemlje.
Samovoljno se zapišem
med izbrance.

LA MIA SPECOLA

Il cammino notturno serpeggia sicuro
e luminoso di stella in stella,
come inerpicandosi per una scala tortuosa
e scintillante fino a Cassiopea,
la costellazione del cielo del nord
dal nome della mitica regina.

Tutti vorrebbero salire tra le stelle.
È concesso solo a coloro
che sfiorano appena appena la terra.
M'iscrivo arbitrariamente
tra gli eletti.

DEBELINA PAPIRJA

Stanjšana
na debelino papirja
se razgrinjam dežju in brezglasju.

V gozdu sem,
zato sem dež najprej zaslišala,
še nato začutila.

V gozdu sem,
zato sem brezglasje najprej začutila,
še nato zaslišala.

LO SPESSORE DELLA CARTA

Sottile
come lo spessore della carta
mi espongo alla pioggia e al silenzio.

Mi trovo in un bosco,
perciò dapprima ho sentito la pioggia
e solo dopo l'ho avvertita con i sensi.

Mi trovo in un bosco,
perciò ho avvertito prima il silenzio
e solo dopo l'ho sentito.

NEVREDNA MOLČANJA

Nenehno obnavljajoč navidezno moč
vztrajno bežim.
čim dlje od zamočvirjenih prostranstev.
In kot vsi,
ki sužnjijo pisanju,
precenjujem svoje moči.

Prezrem mirno ponujeno roko.
Hlastnem po njej,
ko se malone odtegne.

Prezrem mirno ponujeno roko.
Prihodnjič je ne bom,
prihodnjič, ko bo nebo
spet prenizko poveznjeno čezme.

Prihodnjič je morda ne bo.
Ni samosevna.
Morala bi biti zaslužena.
Brez rešitve gotovo utonem,
umrem od dolgočasja,
izhrepenim od nedosanjanosti.

Tako črnoslutna pepelim podobe,
ki jih bržda sploh ne bo.
Omalovažujem upanja.
In kot vsi,
ki sužnjimo pisanju,
precenjujem svoje nemoči.

ZAMAKNJENOST

Nasedam na obalo,
ki si je ne drzneš
pred menoj imenovati,
kadar si in kadar nisi na otoku.

O, kako si lepa,
ZRELA ŽALOST!

ESTASI

Mi areno sulla spiaggia
che non osi
nominare davanti a me
quando sei sull'isola e quando non ci sei.

Oh, come sei bella,
MATURA TRISTEZZA!

IMMERITATI SILENZI

Rinnovando di continuo l'apparente forza
fuggo costantemente.
Il più lontano possibile da vastità paludose.
E come tutti
che sono schiavi della scrittura
sopravaluto le proprie forze.

Trascuro tranquillamente la mano offerta.
L'afferro con foga
proprio quando mi si sottrae.

Trascuro tranquillamente la mano offerta.
La prossima volta non lo farò,
la prossima volta, quando il cielo sarà
di nuovo troppo basso e incomberà su di me.

La prossima volta forse non ci sarà.
Non è una cosa che cresce spontanea.
Dovrebbe essere meritata.
Senza salvezza certamente annego,
muoio dalla noia,
m'illanguidisco per penuria di sogni.

Così pessimista sto incenerendo le immagini
che presumibilmente neanche ci saranno.
Disdegno le speranze.
E come tutti
che siamo schiavi della scrittura
sopravaluto le mie incapacità.

LOVLJENJE RAVNOTEŽJA

Obžalujem vsak nasmeh,
ki sem ga lagala,
čeravno v dobri veri.

Ob sončnih dneh
ljubezen – čez rob prelita –
lahkotno ubira strune.

Samo nespametni
se nadejajo
zolgj sončnih dni.

V sklenjen krog
se dopolni dan dvomečih:
bil je kot življenje.

RICERCA DI EQUILIBRIO

Rimpiango ogni sorriso
che ho simulato,
anche se in buona fede.

Nei giorni di sole
l'amore – straripando oltre l'orlo –
pizzica dolcemente corde armoniose.

Soltanto gli sciocchi
si aspettano
solo giornate di sole.

In un cerchio si congiunge
il giorno dei dubbiosi:
essendo stato come la vita.

NIČNO UPANJE

Takoj, ko se bo naveličala
hliniti poletje,
bo kruta jesen
umorila metulja.

Delili si bova krivdo,
pa s tem moja
ne bo nič manjša.

VANA SPERANZA

Non appena cesserà
di fingersi estate,
il crudele autunno
ucciderà la farfalla.

Ci spartiremo la colpa,
ma con questo la mia
non sarà affatto minore.

**Pred jubilejema
- pred osemnajstimi
in pred osmimi leti**

Osemindvajsetega novembra 2004 bo preteklo osemnajst let od Unescovega sklepa, da se Škocjanske jame vpiše v njegov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. Prvega oktobra 2004 pa je preteklo osem let, ko je Državni zbor Republike Slovenije sprejel zakon o regijskem parku Škocjanske jame, na osnovi katerega je vlada R Slovenije 27. novembra 1996 sprejela sklep o ustanovitvi Javnega zavoda Park Škocjanske jame, Slovenija.

V reviji Kras od njenega nastanka vse skozi redno predstavljamo Škocjanske jame in njihovo upravljanje. Iz bibliografije revije je mogoče razbrati, da je o Škocjanskih jamah objavljenih 87 prispevkov 95 različnih avtorjev in da smo njih izdajatelji Škocjanskim jamam in njihovim posebnostim, upravljanju in problemom pri tem namenili tudi tri tematske številke (št. 17-18 in št. 30), med njimi eno v slovenskem in angleškem jeziku*.

Tokrat objavljamo besedilo "Škocjanske jame v nedrjih klasičnega krasa", predstavljenega v istoimenski brošuri Javnega zavoda Park Škocjanske jame. Uredil jo je zavodov sodelavec Borut Peric, univ. dipl. geograf. Avtorji besedila so: direktor JZ Park Škocjanske jame Albin Debevec, univ. dipl. inž., znanstvena svetnika Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni akademik Andrej Kranjc in docent dr. Andrej Mihevc, vodja nadzorne službe v JZ Park Škocjanske jame Tomaž Zorman, univ. dipl. gozdarstva, ter višji znanstveni sodelavec Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU v Ljubljani dr. Rajko Slapnik. Besedilo smo opremili z izborom fotografij iz zbornika.

ŠKOCJANSKE JAME V NEDRJIH KLASIČNEGA KRASA

Albin Debevec je v predgovoru zapisal, da je narava kot največji arhitekt svetâ na koščku Slovenije, imenovanem Kras, pustila enkratne čudovite vzorce površinskega in podzemnega svetâ, ki so bili zaradi svoje izjemne lepote, velikosti in raznolikosti vpisani v seznam svetovne dediščine.

V skrbi za zaščito in varovanje naravnega in kulturnega bogastva je Državni zbor Republike Slovenije leta 1996 sprejel poseben zakon o regijskem parku Škocjanske jame, Slovenija. Vlada RS pa je ustanovila javni zavod, ki s šestnajstčlanskim kolektivom in s prostovoljnimi nadzorniki upravlja park, nadzoruje stanje v njem ter skrbi za uresničevanje določil mednarodnih konvencij.

Predgovor se končuje z željo obiskovalcem parka po prijetnem počutju ob odkrivanju vsega, kar je v njem izjemnega in lepega.

Nad Škocjanskimi jamami kraljuje vasica Škocjan.

Značilnosti Škocjanskega krasa

Lega

Škocjanske jame ležijo na Škocjanskem krasu, obsežni uravnani pokrajini na nadmorski višini med 420 in 450 m, ki pripada jugovzhodnemu robu matičnega Krasa. Nad njim se na severu vzpenjata Garbrk s Čebulovico (visoka 642 m) in Vremščica (visoka 1313 m), proti vzhodu in jugu pa so flišno vznožje Vremščice in flišni Brkini. Proti severozahodu se čez Divaški kras nadaljuje v kraških planjavah in gričevjih.

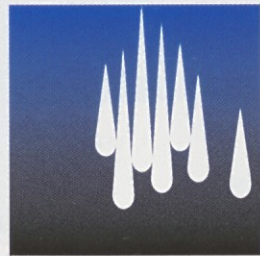
Površje

Površje Škocjanskega krasa je v grobem uravnano, v drobnem pa močno razčlenjeno. Ker ga gradijo apnenci, se je tu razvil značilni tip reliefa, ki ga prav po tej pokrajini imenujemo - kras.

Vrtača, ena izmed najbolj tipičnih kraških oblik, obdana s suhim zidom.

Park *Škocjanske jame*

Osnovni vzrok za nastanek krasa in kraškega reliefa je topnost kamnin, ki gradijo zemeljsko površje. Voda raztaplja kalcit, glavni mineral apnenca, in ga odnaša skozi podzemne kanale v obliki raztopine.

Padavinska voda na krasu odteka skozi razpoke v podzemlje. Tako nastajajo jame, na površju pa kraške kotanje različnih velikosti. To so lijakaste in skledaste vdolbine, povečini do 10 metrov globoke in s premerom do 50 metrov. Nastale so tam, kjer je navpično pronicanje v globino mogoče in raztapljanje kamnin najmočnejše.

Veliko večje kot vrtače so udornice. Ime nakazuje, da so nastale z rušenjem stropov nad podzemskimi votlinami. Običajno imajo strma pobočja. Pa tudi navpične skalne stene so pogoste. Udornice ne nastanejo nenadoma z udorom, ampak z dolgotrajnim krušenjem stropa in sten nad dvoranami in tokavo podzemne reke, ki raztaplja odpadlo kamenje ter ga tako odnaša.

Obnovljeni Cerkvencov most pred Hankejevim kanalom.

Podnebje

Glavni dejavniki, ki oblikujejo klimo na Škocjanskem krasu, so bližina morja, visoka nadmorska lega in močan vpliv burje v zimski polovici leta.

Najbolj tipična značilnost Krasa je suh, vzhodni ali severovzhodni veter burja. Nastane, kadar se prične prek visokih planot z vzhoda prelivati proti morju hladen zrak. Burja piha po nekaj dni skupaj. Takrat je lepo, sončno, suho, vendar hladno vreme. Pojavlja se zlasti v zimski polovici leta, ko je najmočnejša. Včasih piha tudi poleti. V Divači so zabeležene hitrosti burje do 70 kilometrov na uro. Kadar piha ob sneženju, lahko nastanejo veliki snežni zameti.

Geologija

Škocjanske jame so nastale v krednih in paleocenskih apnencih v bližini stika z neprepustnimi flišnimi kamninami eocenske starosti. Ta kamninski stik, ki leži nekaj kilometrov južneje, je pomemben za nastanek in oblikovanje jam. Na flišnih kamninah, ki so iz kremenovih peščenjakov, konglomeratov in laporja, se zbira voda velike površinske reke Reke, ki potem, ko prestopi na apnenec, ponikne v Škocjanske jame. Na nastanek in smer rovov sta najbolj odločilno vplivali plastovitost kamnine, torej lezike - presledki med plastmi kamnine - ter prelomi in izrazite prelomne cone.

Hidrologija

Jamo je oblikovala ponikalnica Reka, ki zbere večino vode na neprepustnih flišnih kamninah. Njen srednji pretok pred ponori je 8,95 kubičnih metrov na sekundo, ob izjemnih poplavalah do okrog 387 kubičnih metrov na sekundo. Po močnih padavinah Reka v jami poplavlja. Običajne poplave vode v podzemlju sežejo do 30 metrov visoko, najvišje znane pa so dvignile raven vode celo do 132 metrov.

Reka teče od Škocjanskih jam skozi kraško podzemlje proti približno 35 kilometrov oddaljenim izvirom Timave na italijanski strani. Njen tok je v glavnem neznan; doseči ga je mogoče le v maloštevilnih breznih (do 320 m), v katerih pa nam pritočeni in odtočni sifoni onemogočajo njeno nadaljnje odkrivanje vzdolž skrivnostnih podzemskih kanalov.

Domnevamo, da je Reka pred pleistocenom (trajal je kakšna 2 milijona let) tekla po površju s flišnega svetla prek Krasa proti morju. Zaradi zakrasevanja je postopoma prehajala v podzemlje, na začetnem delu apnenec pa je vrezovala sotesko, kar potrjujejo rečne terase. Tudi v jami je mogoče slediti postopnemu zniževanju rovov, po katerih je tekla Reka. Najbolje ohranjen višji (najstarejši) nivo je del jam, po katerih danes deloma vodijo turiste: Czoernigova jama, Brihta jama, Okno (Miklov skedenj), Dvorana Ponvic, Tiha jama. Na malo nižjem (mlajšem) nivoju (takrat naj bi Reka ponikala v udorni vrtači Sapendol pod vasjo Gradisce) sta nastali Tominceva jama in Schmidlova dvorana. Čeprav je Reka ponikala na različnih mestih, se je globlje pod zemljo držala bolj ali manj istega rova - današnjega Hankejevega kanala - in ga poglabljala, zaradi česar so nastali tako veliki podzemeljski prostori.

Flora in favna

Škocjanske jame z okolico imajo zaradi zelo razgibanega reliefa izredno pester rastlinski in živalski svet. V parku so nahajališča nekaterih endemičnih, redkih ali ogroženih vrst, ki so tudi na rdečem seznamu praprotnic in semenk Slovenije: bršljanov pojalnik (*Orobancha hederæ*) z edinim nahajališčem, wettsteinova mrtva kopriva (*Lamium wettsteinii*) z enim izmed dveh nahajališč, justinova zvončnica (*Campanula justiniana*) s klasičnim nahajališčem.

ŠKOCJANSKE JAME

Posebne mikroklimatske razmere v dnu dolin, ki nastanejo zaradi nizkih temperatur, omogočajo uspevanje nekaterih hladnoljubnih, tipično alpskih rastlin, kot sta avrikelj (*Primula auricula*) in skorjasti kamnokreč (*Saxifraga crustata*). Nekako 40 metrov višje pa zaradi toplega zraka, ki puhti iz jame, uspevajo izrazito toploljubne vrste, na primer venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*), ostrolistni beluš (*Asparagus acutifolius*) in rdečeploдни brin (*Juniperus oxycedrus*). Pojavljanje tako nasprotujočih si rastlin skupaj je v naravi velika redkost.

Med pticami v Veliki in Mali dolini najprej opazimo divje skalne golobe (*Columba livia*), ki se v jatah spreletavajo nad nami in gnezdiijo pod stropom vhodnih jamskih dvoran. Prav tam gnezdi tudi kolonija planinskih hudournikov (*Tachymarpis melba*). Škocjanske udornice so občasen dom in gnezdišče veliki uharici (*Bubo bubo*), soku selcu (*Falco peregrinus*) in krokarju (*Corvus corax*). Prepadne stene ponujajo zimsko prebivališče pisanemu alpskemu skalnemu plezalčku (*Trichidroma muraria*), ki med skalnimi razpokami stika za pajki in drobnimi nevretenčarji.

Pestrost življenja v jami dopolnjujejo številni netopirji, med njimi dolgokrklni netopir (*Miniopterus schreibersi*), katerega

Justinova zvončica
(*Campanula justiniana*)
ima v Škocjanskih jamah
klasično nahajališče.

Škocjanske jame so označene že na najstarejših tiskanih zemljevidih iz 16. stoletja.

kolonija se seli med Škocjanskimi jamami in Predjamo, ter dolgonogi netopir (*Myotis Capacini*). Obe koloniji sta nekoč šteli po tisoč osebkov.

Škocjanske jame

Zgodovinski pregled

Škocjanske jame so najbolj znamenit podzemeljski pojav na Krasu in v Sloveniji ter sodijo med najpomembnejše jame na svetu. Človeka so že od nekdaj privlačili soteska, na koncu katere Reka izginja v podzemlje, in skrivnostni jamski vhodi. Reka ponika pod skalno steno, vrh katere je vas Škocjan, ki je dala jamam ime. Arheološke raziskave dokazujejo, da človek biva v jamah in njihovi okolici že od davnine (od mezolitika, neolitika, bronaste in železne

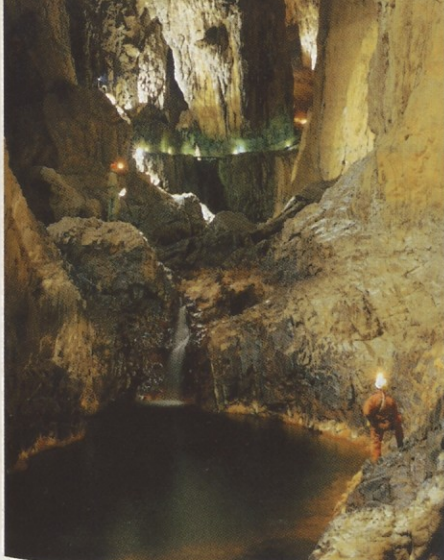
V Škocjanskih jamah
stalno prebivajo tri vrste netopirjev.
Na sliki veliki podkovnjak
(*Rhinolopus ferrumequinum*).

dobe prek antike in srednjega veka do danes). Najdbe v Tominčevi jami, Ozki spilji in Jami na Prevali (Mušji jami) dokazujejo, da je bil že v predzgodovinskih časih pomen Škocjanskih jam ne le lokalni, ampak je bil najmanj regionalen.

Prvi pisni viri o Škocjanskih jamah izvirajo iz antike. Pozidonij iz Apameje (živel 135-50 pr.n.š.) je zapisal: "Reka Timava priteka z gora, pada v brezno (to je Škocjanske jame - op. ur.) in potem, ko preteče pod zemljo okoli 130 stadijev, izvira ob morju". Škocjanske jame so označene že na najstarejših tiskanih zemljevidih tega dela svetâ, kot sta karta Leziusa-Orteliusa iz leta 1561 ali Mercatorjev Novus Atlas iz leta 1637. Seveda tudi Valvasor ni mogel mimo tako pomembnega pojava. V Slavi vojvodine Kranjske (1689) je priobčil prikaz ponora Reke in podrobneje obravnaval njen podzemeljski tok. Da so tudi v 18. stoletju šteli jame med najpomembnejše znamenitosti tržaške okolice, dokazuje naročilo nekaj vedut francoskemu slikarju F. Cassasu (1782). Njegove slike pričajo, da so ljudje že takrat obiskovali dno Velike doline. Težko pa je določiti, kdaj se je začel "pravi turizem" v Škocjanskih jamah. Po starejših navedbah v literaturi je dal deželni svetnik Matej Tominc (po njem se imenuje Tominčeva jama) 1819. leta narediti (po drugih virih popraviti oziroma obnoviti) stopnice do dna Velike doline. Ob tej priložnosti so 1. januarja 1819 pričeli voditi vpisno knjigo obiskovalcev. Ta datum brez dvoma lahko štejemo za začetek sodobnega turizma v Škocjanskih jamah.

V devetnajstem stoletju so se lotili raziskav Škocjanskih jam in jih do konca stoletja končali. Prva spodbuda za raziskovalce, da so poskušali slediti teku Reke v podzemlje, je bilo iskanje vode za Trst. Tako

Šesti slap v Šumeči jami je bil dolgo nepremegljiva ovira pri odkrivanju jam.

Ponvice od nekdaj veljajo za posebnost Škocjanskih jam.

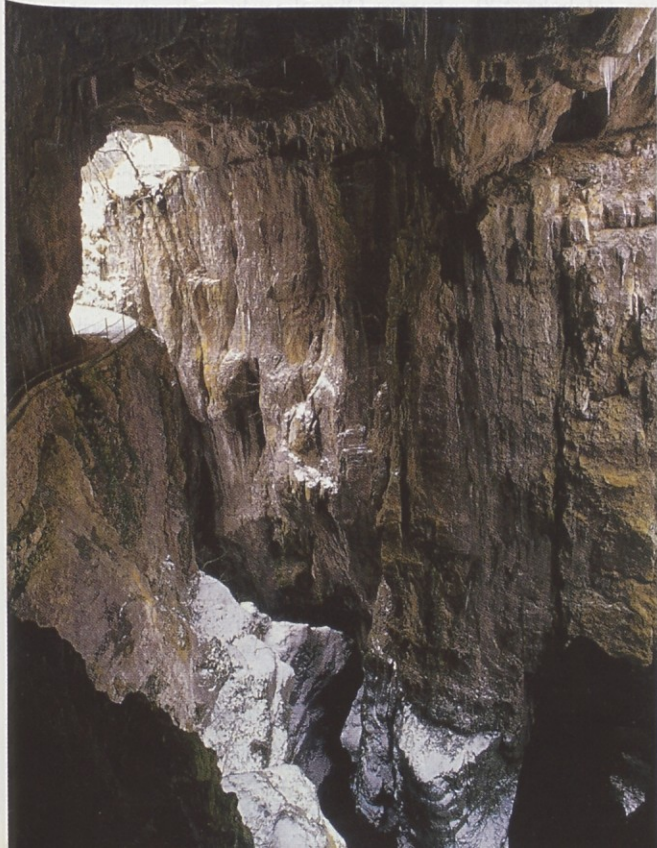
so na eni strani raziskovali globoka brezna na Krasu, na drugi strani pa Škocjanske jame in s tem sledili Reki. Slednjega se je leta 1839 lotil Ivan Svetina, mojster za vodnjake iz Trsta, in leta 1840 dosegel tretji slap, približno 150 metrov od ponora Reke v Veliki dolini. Naslednje raziskave je med letoma 1851 in 1852 vodil Adolf Schmidl s skupino idrijskih rudarjev z Ivanom Rudolfom na čelu. Prodrli so slabega pol kilometra daleč, do četrtega, morda celo šestega slapa. Tam jim je nenadoma narasla Reka

odnesla orodje in vse tri čolne, s čimer se je končalo tudi njihovo delo. Prelomnica v raziskovanju Škocjanskih jam je bila ustanovitev jamarskega odseka pri primorski sekciji Nemškega in avstrijskega planinskega društva v Trstu leta 1884. Že istega leta je Primorska sekcija dobila v zakup Škocjanske jame. Pod vodstvom "jamarskega triumvirata" (Anton Hanke, Josip Marinitsch, Griedrich Müller) in s pomočjo domačinov (Jože Antončič, Jurij Cerkvenik-Gomboč, Franc Žnideršič, Pavel Antončič, Jože Cerk-

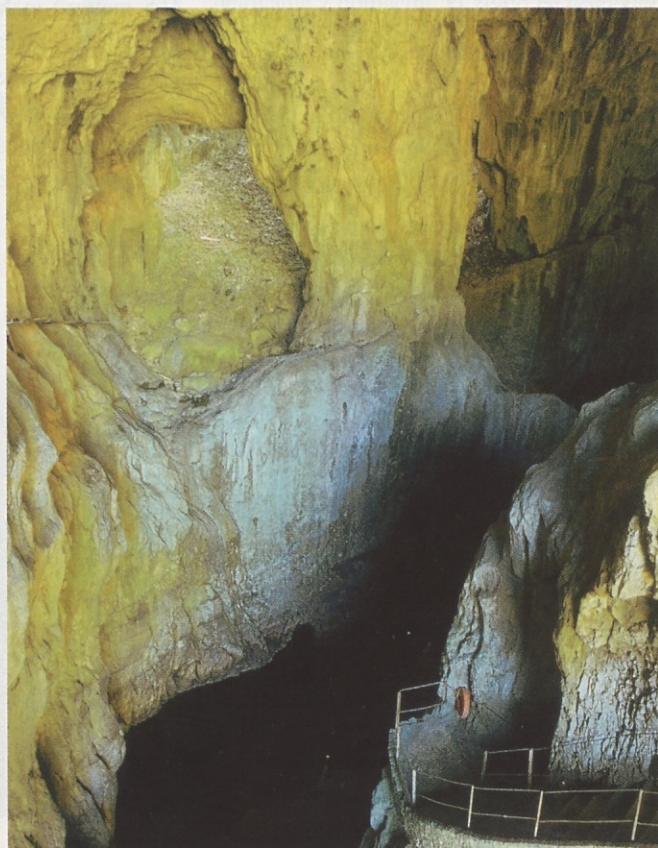
venik, Janez Delez) so se lotili sistematičnega prodiranja ob reki in raziskovanja jam.

V prvem letu delovanja so že premagali šesti slap, "ključni problem raziskovanja", leta 1887 štirinajsti slap v Hankejevem kanalu, leta 1890 so odkrili Martelovo dvorano in 5. oktobra istega leta so dosegli breg Mrtvega jezera, slabih 1700 metrov naprej od zadnjega ponora. Zadnji večji dogodek je bilo odkritje Tihe jame - do nje so priplezali štirje domačini prek 60 metrov visoke stene iz Müllerjeve dvorane. S tem je

Naravni most med Veliko in Malo dolino je ostanek prvotnega jamskega stropa

V Mahorčičevi jami je dno 90 metrov globokega brezna Okroglica, ki ima vhod tik ob vasi Škocjan

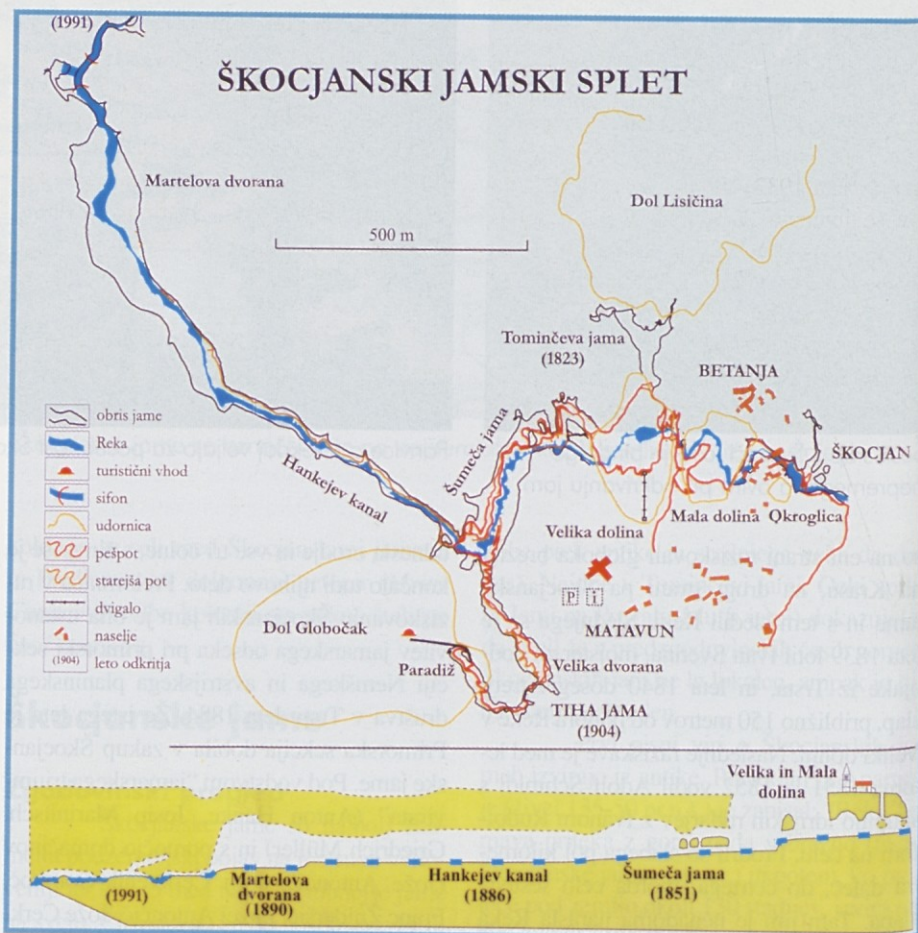
ŠKOCJANSKE JAME

bil, vsaj za takrat, odkrivanje Škocjanskega podzemlja končano.

Skoraj sto let ni bilo več nobenih pomembnejših jamarskih raziskav ali odkritij, potem pa je 15. septembra 1991 slovenskima jamarjema - potapljačema Janku Brajniku in Samu Morelu uspelo preplavati sifona v Marchesettijevem jezeru tik pred Mrtvim jezerom. Za sifonom sta odkrila nove velike rove s podzemeljsko reko in jezeri (Kranjc, 1992). S tem pa se odpira novo poglavje: prodreti vzdolž podzemeljske Reke do slab kilometer oddaljene Kačne jame, skozi katere se prav tako pretaka podzemeljska Reka.

Opis jam

Škocjanske jame so edinstven naravni pojav, delo reke Reke. Reka izvira v vznožju Snežnika in teče po površju kakšnih 55 kilometrov daleč. Ko doseže Kras, to je ozemlje iz apnenca, svoje struge ne pogloblja več le mehansko (erozijsko), ampak jo pogloblja tudi korozijsko - raztaplja apnenec. V prvem delu svoje poti po apnencu teče še po površju, po približno štiri kilometre dolgi soteski, ki se konča z veličastno steno, pa izginnja v podzemlje. Kakšnih 200 metrov od ponorov se je v daljnji preteklosti, najbrž v mlajšem pleistocenu, to je pred nekaj sto tisoč leti, nad jamo udrl strop in nastali sta udornici Velika dolina (globoka do

Škocjanski jamski splet - tloris in prerez

165 metrov) in Mala dolina (globoka 120 metrov), ki ju ločuje naravni most, ostanek prvotnega jamskega stropa. Nad jamami, med steno nad ponorom in stenami Male doline, čepi vasica Škocjan. Tik poleg hiš je še en vhod v podzemlje, 90 metrov globoko

brezno Okroglica, ki se končuje malo nad podzemeljsko Reko.

V dnu Velike doline Reka dokončno izgine v podzemlje in se spet pojavi na površju 34 kilometrov stran v izvirih Timave pri Štivanu, nedaleč od obale Jadranskega morja. Del Škocjanskih jam, po katerem teče Reka (Šumeča jama), je pravzaprav kakšne 3,5 kilometra, 10 do 60 metrov široka in več kot 100 metrov visoka podzemna soteska. Vsi jamski rovi so dolgi približno 6 kilometrov, navpična razlika med najvišjim vhomom (Okroglica) in najnižjim človeku dostopnim mestom v jami - odtočnim sifonom - pa je 205 metrov. Na nekaj mestih se soteska razširi v podzemeljske dvorane. Največja med njimi, Martelova dvorana, je 308 metrov dolga, povprečno 89 metrov široka (največ 123 m) in povprečno 106 metrov visoka, z najvišjo točko stropa 146 metrov nad strugo Reke. (Drole, 1997). Ploščina največjega prečnega preseka v tej dvorani je 12.000 kvadratnih metrov, prostornina Martelove dvorane pa je 2,2 milijona kubičnih metrov.

Informacijski center Parka Škocjanske jame v Matavunu.

Turistična pot

Turistični ogled Škocjanskih jam se prične v tipični kraški udorni dolini, ki jo domačini imenujejo Globočak. V naravno jamo vodi 116 metrov dolg umetni predor, zgrajen leta 1933. Vhodni, bogato zasigani rov se imenuje Paradiž in v njem so na majhnem prostoru najlepše ohranjene kapniške tvorbe v Škocjanskih jamah. Od tu se pot spusti proti jugovzhodu po Podorni dvorani, na debelo nasuti z rečnimi sedimenti v obliki peskov in ilovice ter z veliko kamnitiimi bloki, ki so se porušili s stropa. Na naplavinu na njenem dnu se je odložila velika kopa sige, ki se imenuje šotor. Pot se nadaljuje skozi Labirint, ki je bil v preteklosti povsem zapolnjen z naplavinami, kar nakazuje obnaplavinke oblike, nastale na stropu. V tem delu se rov obrne proti severozahodu in odpre v razsežno Veliko dvorano, iz dna katere se pnejo do 15 metrov visoki stalagmiti, imenovani orjaki.

Malo naprej od znamenitih Orgel obiskovalec prvič zasliši bučanje Reke, ki skozi ogromno šumečo jamo prodira v kraško notranjost. Ob izstopu iz Tihe jame se od-

pre pogled na podzemni kanjon Reke, impresiven tako prvič kakor pri vseh naslednjih obiskih jame. Pot se nadaljuje do Cerkenikovega mostu po galeriji, vklesani v živo skalo, ki na višini 45 metrov preči rečno strugo prav ob vstopu Reke v Hankejev kanal. Skozi Müllerjevo in Svetinovo dvorano nato dosežemo najnižjo točko turističnega obiska, kjer smo 150 metrov pod površjem na nadmorski višini 276 metrov.

Na kratko zapustimo Reko in se dvignemo v Dvorano ponvic, ki je dobila ime po posebnih kapniških tvorbah, nastalih na blago naklonjenem terenu v obliki kotlic oziroma ponvic. Turisti spet ugledajo dnevno svetlobo v Schmidlovi dvorani, ki se odpira v Veliko dolino. V dnu te udornice še zadnjič vidimo Reko, kako se izpod naravnega mostu prek deset metrov visokega slapu pretaka v manjše jezero in od tu v koritih do zadnjega ponora v sistemu Škocjanskih jam. Pot se nato skozi rov, imenovan Puker, dvigne do poševnega dvigala, s katerim se obiskovalec odpelje iz doline. Obisk se konča v Informacijskem centru v Matavunu, kjer se je tudi začel.

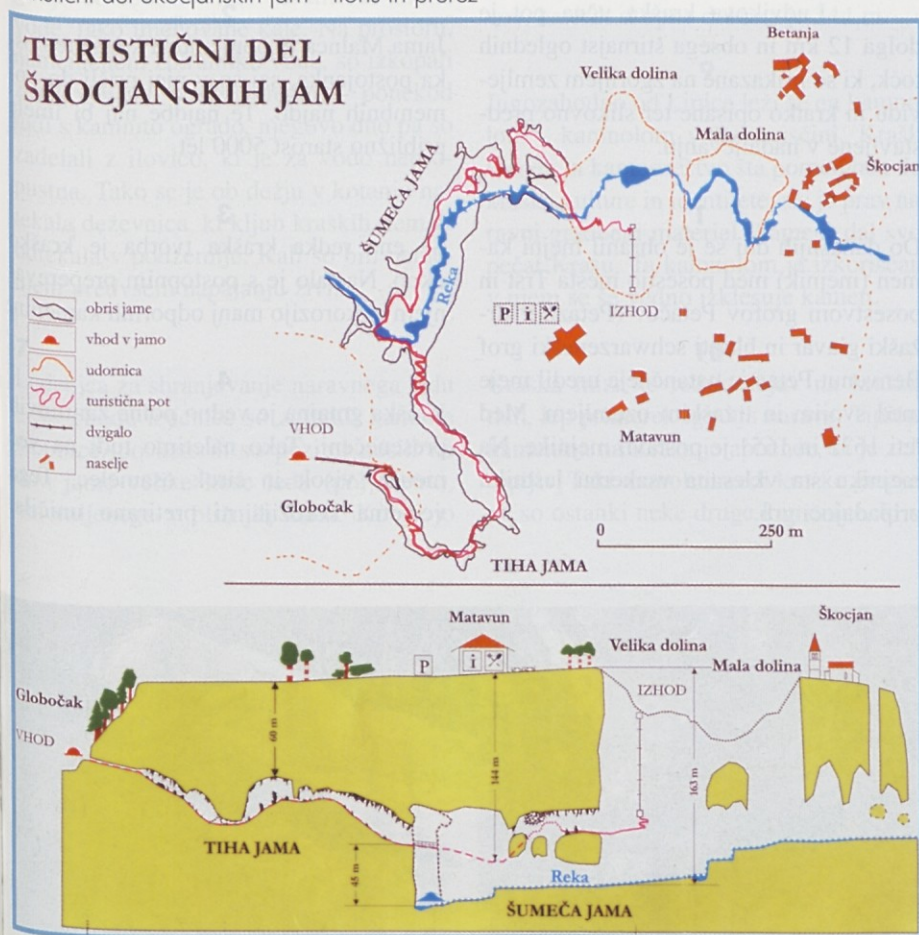
Pomen Škocjanskih jam

Škocjanske jame so še vedno edini spomenik v Sloveniji in na klasičnem Krasu, vpisan v Unescov seznam svetovne dediščine. To jih uvršča na posebno (častno) mesto med naravnimi spomeniki svetâ. Poleg naših jam so zaradi naravnih znamenitosti v isti seznam vpisane le še jame na obmejnem pasu med Madžarsko in Slovaško (Aggteleški in Slovaški kras) ter Mamutske jame in jame Carlsbad Caverns v ZDA. Ostale jame so vanj uvrščene kot kulturni spomenik (na primer Altamira v Španiji in poslikane jame v dolini Vezere v Franciji). Sam vpis je pomemben za več vidikov. Najpomembnejša sta, da so Škocjanske jame dejansko postale vrednota, ki jo priznava ves svet, pri čemer se je država obvezala storiti vse, da to naravno znamenitost ohrani in zaščiti. V začetku devetdesetih let 20. stoletja so se začele priprave na ustanovitev Regijskega parka Škocjanske jame, zakon o parku pa je bil sprejet leta 1996. Leto pozneje je kot upravljalca parka pričel delovati javni zavod, ki ima sedaj 16 zaposlenih. Poleg tega, da sprejema programe varstva in razvoja parka ter stalno spremlja in analizira stanje naravne in kulturne dediščine, ima še mnoge druge naloge: skrb za prepoznavnost, raziskovalno dejavnost, izobraževanje, vzdrževanje infrastrukture, če naštejemo le najbistvenejše. Zelo pomembno je tudi sodelovanje z domačini, ki živijo na območju parka. Predvsem s tistimi, ki znajo ustanovitev parka izkoristiti kot prednost.

Hiter razvoj parka, ki je še do nedavnega sodil med demografsko in gospodarsko ogrožena območja, se med drugim odraža v številnih vključevanjih v razne mednarodne ustanove, s čimer park dobiva vse pomembnejšo vlogo pri pospeševanju ekonomskega razvoja tako divaške občine kot Krasa in Slovenije sploh.

Park Škocjanske jame je bil ob prestopu v novo tisočletje vključen v Mrežo zavarovanih območij v Alpah, v organizacijo Europarc, prek katere smo se že nekajkrat udeležili mednarodnih delavnic in seminarjev ter vpisan v še en seznam pod Unescovim okriljem - ramsarski. Ta vključuje močvirja, ki imajo mednarodni pomen; zlasti kot prebivališča močvirskih ptic, Škocjanske jame pa so vanj uvrščene kot prvo podzemno mokrišče zaradi pomembnega naravnega habitata, ki vsebuje visoko specializirane in pogosto endemične vrste kopenskih in vodnih jamskih živali - med njimi tudi človeško ribico (*Proteus anguinus*).

Turistični del Škocjanskih jam - tloris in prerez

PODOBA KRASA

Za ogled in spoznavanje krasa
je med Sežano in Lipico

LUDVIKOVA KRAŠKA UČNA POT

Konjar v Kobilarni Lipica in amaterski jamar, član jamarskega društva Sežana, Ludvik Husu nam je pred časom poslal v objavo opis kraške učne poti "Ludvikova kraška učna pot". Na majhnem prostoru - poteka po trikotniku med Sežano, Gropajsko gmajno, Lipico in pod Ostrim vrhom ter Širokim vrhom - je mogoče videti številna zanimive in poučne kraške pojave.

Svojo kraško učno pot je Ludvik Husu opisal takole:

Enovita pokrajina KRAS po vsem svetu označuje kamnito, apnenčasto in brezvodno pokrajino nešteti kraških tvorb. Kras je znan po svojih kraških pojavih na površju in v podzemlju. Spoznamo ga takoj, ko zagledamo sivozelena pokrajino. Razteza se med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino vse tja do Brkinov.

Na območju Sežanskega Krasa se je turizem razvil predvsem v dveh panogah, v konjereji (svetovno znan konjeniški center Lipica - Javni zavod Kobilarna Lipica) in ogled kraških jam, med katerimi so najpomembnejše Škocjanske jame v istoimenskem parku.

Ludvikova kraška učna pot je dolga 12 km in obsega štirinajst oglednih točk, ki so prikazane na zgornjem zemljevidu in kratko opisane ter slikovno predstavljene v nadaljevanju.

1

Do današnjih dni se je ohranil mejni kamen (mejniki) med posestjo mesta Trst in posestvom grofov Petačev (Petazzi). Tržaški glavar in hkrati schwarzenški grof Benvenut Petač je natančneje uredil meje med svojim in tržaškim ozemljem. Med leti 1632 in 1651 je postavil mejnike. Na mejniku sta vklesana vsakemu lastniku pripadajoči grb.

2.

Jama Malnca je pomembna kot arheološka postojanka, saj so v njej prišli do pomembnih najdb. Te najdbe naj bi imele približno starost 5000 let.

3

Še ena redka kraška tvorba je kraško okno. Nastalo je s postopnim preperevanjem in korozijo manj odpornih kamenin.

4

Kraška gmajna je vedno polna zanimivih presenečenj. Tako naletimo tudi na več metrov visok in širok osamelec. Tega večletna korozija ni pretirano uničila.

zato se še vedno bohota v svoji mogočnosti sredi kraške pokrajine.

5

Lipiški drevored - Kobilarna v Lipici je bila ustanovljena leta 1580. Takrat je bilo ozemlje Lipice pod avstrijskim cesarstvom. Ob vsakem odhodu konja lipicanca na Dunaj so ob poti v kobilarno posadili tri lipova drevesa. Tako so nastali in so še vedno ohranjeni lipiški drevoredi.

6

V preteklih časih, ko po vaseh še ni bilo vodovoda in vodovodne povezave, so si ljudje ob robovih vasi uredili zbiralnice vode, tako imenovane kale. Na prostoru, namenjenem zbiralniku vode, so izkopali zemljo in mu uredili brežine - ponekod tudi s kamnito ogrado, njegovo dno pa so zadelali z ilovico, ki je za vodo nepropustna. Tako se je ob dežju v kotanjo natekala deževnica, ki kljub kraških tlem ni odtekala v podzemlje. Kali so bili namenjeni predvsem napajanju živine.

7 Ledenica za shranjevanje naravnega ledu - Na obodu ledenice so zgradili kamnite stopnice, po katerih so pozimi nosili na dno jame velike kose ledu (pol metra), nalomljenega v bližnjih kalih. Ko so jo

napolnili, so na vrh položili plast listja, ki je led izoliral pred toploto. Vse skupaj so pokrili in led se je ohranil vse do poletja. Led iz ledenic so predvsem uporabljali gostilničarji in ribarnice v večjih mestih, zlasti v Trstu.

8

Začetki rudarjenja na Krasu segajo približno dvesto let v preteklost. Na ozemlju med Lipico in vasjo Lokev je ohranjenih več rudnikov. Med potjo si ogledamo enega med njimi. Za ogled notranjosti tega rudnika premoga pa je potrebna 4,5 m dolga lestev in dobra razsvetljava. Pod površjem je izkopanih več vodoravnih rovov, katerih skupna dolžina je 344 m.

9

Jugozahodno od Lipice leži še en kamnolom - kamnolom v Bezoviščini. Kraški kamen in kamnoseštvo sta pomemben del kraške kulture in identitete, saj je prav naravni gradbeni material (kamen) dal svoj pečat Krasu. Ta kamnolom je izkoriščen, v njem se še vedno izklesuje kamen.

10

Kraška miza je redek pojav na kraških tleh, lep primerek igranja narave. Tipična kamenina na Krasu je apnenec, ki je zelo topljiv. Taki monoliti sredi kraške gmajne pa so ostanki neke druge kamenine, ki se

ne topi v stiku z vodo in ogljikovim dioksidom. Tako nastanejo razne oblike. Ena med njimi je taka kraška miza.

11

Pastirske hiške iz kamnitih plošč so nastale predvsem iz uporabnih razlogov. Pastirji so se vanje zatekali pred slabim vremenom.

12

V kamen je vklesana stara pastirska igrica imenovana TRIA. Ob igrici je vklesana letnica 1909. Do današnjih dni se je ohranila prav zato, ker so jo vklesali v kamen. Služila je kratenju dolgočasje pastirjev, ki so bili ves dan z živino na pašnikih.

13

Orleška smodnišnica se razprostira na tridesetih hektarih. Graditi so jo začeli med leti 1930 in 1935. Med drugo svetovno vojno je služila za vojaško skladišče. Po vojni so jo izropali in uničili. Tik ob orleški smodnišnici je vhod v jamo Golokratno.

14

Masivni apnenec z več kraškimi tvorbari, med katerimi najbolj izstopajo žlebiči in škraplje.

Za najavo ogleda in za dogovor o vodenem ogledu ter za druge informacije pokličite po telefonu recepcijo hotela Maestoso v Lipici 05/739-15-80. Ogleda vodi avtor kraške učne poti Ludvik Husu. Lahko pa vodnika pokličete po telefonu na številki: 05/734-63-39 in 041/350-713 ali mu pošljete elektronsko sporočilo na naslov: ludvik.husu@email.si

SEMINARSKA NALOGA O KRASU

Polona Lebar

Konec junija 2004 se je našemu uredništvu s pismom oglašila dijakinja 2. letnika splošne gimnazije Šolskega centra Rudolf Maister v Kamniku Polona Lebar. Zahvalila se je za revije Kras, ki smo jih ji poslali letos na pomlad kot pomoč pri pisanju seminarske naloge z naslovom "Kras". Tako kot drugim dijakom in študentom, ki se obrnejo na uredništvo s prošnjo za zaželeno izdaje revije Kras. Pripisala je: "Profesorica je bila z nalogo zelo zadovoljna in upam, da bo všeč tudi vam". In ker nam je res všeč, poslano nalogo v celoti objavljamo.

Uredništvo

O imenu "Kras"

Kras pomeni pokrajino na vodotopnih oziroma vodoprepustnih kamninah, kjer so razvite posebne površinske in podzemeljske oblike (kraški pojavi) in kjer je podzemeljski vodni odtok.

Kamnine na Krasu

Na Krasu so izrazite kraške oblike razvite na apnencih in dolomitih. Ti so nastali iz krednih in terciarnih karbonatnih usedlin v plitvih, toplih obkontinentalnih morjih. Kljub navidezni monotonosti kamnin nam nekoliko natančnejši pogled razkrije številne razlike. Te so znali s pridom izkoristiti Kraševci za arhitektonsko-gradbene tipe, tudi za kamninsko podlago, kjer uspeva vinska trta, ki daje teran.

Voda na Krasu

Kras je kakšnih 500 kvadratnih kilometrov velika planota, nagnjena proti severozahodu, zgrajena iz več kot tisoč metrov debelih skladov apnenca.

Na Krasu pade 1200 mm padavin letno. Vsa ta voda, razen tiste, ki izhlapi, ponikne v kraško notranjost. Na Krasu ni niti enega površinskega toka, zato vsa voda, ki ponika vanj, zapolnjuje vse votline, kanale in razpoke v apnencu. Taki kamninski masi ali gmoti, v kateri se zadržujejo velike količine vode, pravimo kraški vodonosnik. Ker se voda ne more le nabirati v kraškem vodonosniku, pride na dan v obliki kraških izvirov.

Najbolj znana reka je gotovo Reka, ki zbira svoje vode iz precejšnjega dela kraškega pogorja Snežnika, s flišnih Brkinov in iz dela Košanske doline.

Podzemeljska voda v Krasu, med ponori in izviri, je človeku dostopna v nekaterih globljih jamah, kot sta Kačna jama in Lobodnica. Obenem pa je voda s Krasa vedno bolj cenjena in potrebna, zato postaja vse bolj pereče vprašanje o njenem varovanju in ohranjanju.

Kraška burja

Burja je gotovo eden izmed najbolj značilnih, včasih tudi neprijetnih vre-

menskih pojavov na Krasu, v Vipavski dolini in v Primorju.

Burja je suh, hladen, sunkovit in pogosto zelo močan severovzhodni veter, ki se lahko pojavi v primorski Sloveniji, v vsakem letnem času, najbolj močna in pogosta pa je v zimski polovici leta. Kjer je burja močnejša, lahko vidimo njene učinke na poševno rastočih drevesih in njihovih nesimetričnih krošnjah. Burja nastane, kadar se zaradi razlik v pritiskih hladnejši, gostejši zrak preliva čez grebene Trnovskega gozda, Nanosa, Javornikov in Snežnika na primorsko stran.

Kljub temu, da se zrak pri spuščanju nekoliko ogreje, je prodor hladnega zraka tako hiter in močan, da burja povzroči občasen padec temperature, kar je vzrok, da v naših primorskih krajih ne uspevajo številne mediteranske rastline, ki jih najdemo drugod, kjer burje ne poznajo. Ogrevanje zraka pri spustu pa pomeni, da se ta zrak osuši, oblaki se razblinijo, nastopi suho, sončno, a sveže vreme. Izjemne hitrosti, ki jih dosega burja, so posledica padanja hladnega zraka.

Čeprav burja povzroča veliko težav, pa je ta hladni, suhi veter tisto, kar daje pokrajini poseben čar in jo loči od drugih kraških pokrajin v Sloveniji.

Življenje v kraških jamah

Podzemni kraški svet je svet tišine in teme, v katerega tudi sega življenje in ustvarja čudovito prilagojene hroščke in polžke, človeške ribice in netopirje. Nekatere jame skrivajo v svojih plasteh celo sledove davnega človeka.

Ekološki dejavniki

V jamah vlada popolna tema, visoka zračna vlažnost - okoli 100% relativna vlažnost - temperatura zraka se giblje okoli 10 stopinj Celzija in ozračje je pogosto brez prepaha. Dnevna in letna spremenljivost teh dejavnikov je zelo majhna.

Ekološka opredelitev podzemnih živali

Tudi v podzemnem svetu živijo kopenske in vodne živali. Med kopnimi prevladujejo vrste in skupine, ki so *saprofage* (prehranjujejo se z odmrliimi organizmi) in plenilske. Vrste, ki se prehranjujejo izključno z deli cvetov in nektarjem, v jamah ni.

Kraški pojavi in oblike

Žlebiči
Škraplje
Vrtače
Cerkniško jezero
Sifon
Jamski biseri
Aragonitni ježki
Cevčice

Kraški pršut

Vodilni med kraškimi specialitetami je kraški pršut. Priprava pršuta je zahteven in dolgotrajen proces. Prične se s skrbno izbiro surovine, svinjskih stegen, ki jih nato solijo. Sledi dvanajstmesečno zorenje in sušenje v prirodnem kraški klimi. Kraško podnebje, zna-

čilno gibanje temperatur, vlaga in zrak so odločilni za armo in kakovost pršuta.

Podnebje, prst in rastje

Kras sodi v submediteransko Slovenijo. Noben mesec ni klimatsko sušen, pač pa sušo pospešujejo propustna kraška tla. Najvišje dnevne temperature poleti so enake kot tiste ob morju, ponoči pa se ozračje nekoliko ohladi.

Zima je hladna, srednja januarska temperatura v Komnu je 2,4 stopinj Celzija. Zlasti pozimi vlada na Krasu velika spremenljivost vremena, saj se ledeno mrzli dnevi z burjo menjavajo z dnevi tople odjuge. Snežnih dni je tu le za vzorec: 7 dni na leto, pojavljajo pa se od pozne jeseni do pomladi. Najvišja snežna odeja je bila marca 1976, ko je zapadlo 30 cm snega.

Večji učinek bližine morja je poleti, saj povprečna julijska temperatura znaša 20,8 stopinj Celzija. V nižjem, zahodnem delu pokrajine so poletne temperature višje. Poletja so navadno vroča, jasna, vročina se stopnjuje in traja še daleč v jesen. Tedaj se zaradi oblačnosti temperature znižajo. Vegetacijska doba s temperaturami nad 5 stopinj Celzija traja do 280 dni in nad 10 stopinj Celzija do 203 dni, kar zlasti v zahodnem delu ustvarja dobre razmere za vinogradništvo.

Padavin je na Krasu v primerjavi s sosedstvom veliko, saj je letna količina padavin okoli 1645 mm. Padavine so prek leta dokaj enakomerno porazdeljene z viškom v jesenskih mesecih, kar kaže na vpliv morja. Drugi višek pa je na prehodu med pomladjo in poletjem, kar kaže na vpliv celine. Zima je razmeroma suha, še bolj suho pa je pozno poletje, avgust. Ker poleti večina padavin pade v kratkih nalivih in plohah, deževnica hitro odteče v notranjost, zaradi visokih temperatur pa je veliko tudi izhlapi.

Na Krasu prevladujejo prsti, ki so se razvile na netopnem ostanku v preteklosti raztopljenega apnenca in dolomita. Na ap-

nencu z roženci se je razvila bolj kislina in peščena prst, ki ji domačini pravijo kremenica, na čistejših apnencih pa ilovka.

Na Krasu prevladuje gozdna združba črnega gabra z ojstrico. Ta pokriva kraške planote v nadmorski višini med 300 in 700 metri, na prisojeh tudi višje: od kraških pašnikov in senožeti do kamenišč in griž. Ob tej združbi se pojavlja še združba gradna in domačega kostanja. Gre za primorsko različico, ki je navezana na ilovnata kraška tla. Njeno območje je omejeno na četverkotnik med Sežano, Avberjem, Komnom in Repentabrom. Ujema se z območjem gojenja kraškega terana. Na zelo odprtih in burji izpostavljenih predelih pa se uveljavljata še cer in velikolistna lipa. Tako območje je med Divačo in Škocjanskimi jamami.

Posebno mesto med drevesnimi vrstami imajo umetni nasadi črnega bora. Zaradi skromnih ekoloških zahtev se je črni bor zelo dobro obnesel kot pionirska vrsta. Vendar se je to drevo alpskega pasu na Krasu tako uveljavilo, da starejši borovi gozdovi izgubljajo izključno varovalni pomen in pridobivajo lesnopredelovalnega. S samosevijo osvaja bor vedno nove površine in hitro zarašča opuščene pašnike. Zanimariti ne gre tudi njegovega estetskega pomena, saj prav temni borovi gozdovi dajejo kraški pokrajini značilno podobo. Sredi preteklega stoletja je skupaj z geomorfološkim pojmom "kras" tudi gozdarski pojem, ki še danes pomeni golo in kamnito pokrajino. To pojmovanje je blizu tudi ljudskemu, saj kmetje ledinsko ime kras uporabljajo za kamnito zemljišče.

Viri

Aljančič, Marko: Kraški svet
Revija Kras (št. 19, 21, 45, 60)
Lenarčič, Matevž; Plut, Dušan: Vode v Sloveniji

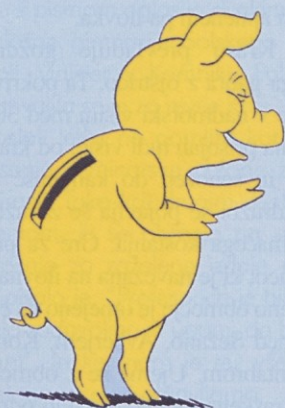
Polona Lebar,
dijakinja splošne gimnazije ŠCRM Kamnik - Prevalje

Energija sedanjosti in prihodnosti

UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN

Pozdravljeni!

Predstavljamo vam nekatere izmed številnih prednosti, ki jih omogoča ogrevanje z utekočinjenim naftnim plinom (UNP) - propan-butan.

Ekonomičnost

Visok izkoristek energije, nižji stroški vzdrževanja ter daljša življenjska doba kotlov in lokalne plinske napeljave omogočajo prihranek na stroških energije.

Uporabnost

Pokrivanje večine energetskega potreb v gospodinskih in obrtnih dejavnostih: ogrevanje prostorov, priprava sanitarne vode, kuhanje,...

Ekološka primernost

Utekočinjen naftni plin je okolju prijazen energent. Pri izgorevanju nastaja najmanj škodljivih snovi - poleg toplote le še ogljikov dioksid in vodna para.

Varnost in zanesljivost

Visoka kakovost plinskih trošil in druge plinske opreme ter dosledno upoštevanje navodil omogočajo varno in zanesljivo obratovanje.

Udobnost

Enostavno upravljanje in vzdrževanje plinske instalacije, avtomatska regulacija ogrevanja ter opravljanje obveznosti zakonsko predpisanih pregledov distributerja plina vam omogočajo kar največje bivalno udobje.

UNP) V MALIH PLINOHRAMIH

Spremljanje porabe

Z vgradnjo plinomera (plinskega števca) imate možnost za natančno spremljanje dejanske porabe ter za mesečno plačevanja porabljenega plina.

*Naj bo poletje ali zima,
oseka ali plima,
jasno nebo ali sivina,
vedno vam je na voljo*

INTERINA[®] d.o.o. LJUBLJANA
PLIN Kozina

Dolgoletna tradicija in izkušnje na področju distribucije plina in njegova zanesljiva ter hitra dostava, prijaznost in strokovnost našega osebja zagotavljajo dodatne razloge, da se odločite za plin.

Avtonomnost

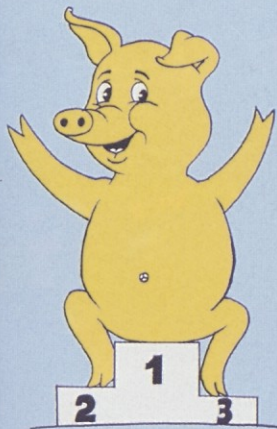
Neodvisnost od velikih energetskega sistemov; potrebujete le svojo lokalno plinsko napeljavo, peč in plinohram, ki vam ga nudimo v najem.

Informacije:

PLIN KOZINA

Dolinska 14, 6240 Kozina
Tel.: 05-618-10-00
Fax: 05-680-20-31
Dežurna služba: 041 772 956
e-mail: plin.kozina@interina.si
www.interina.si

Naročila plina: 080-22-90

Restavrirana podoba sv. Antona Puščavnika v Škrbini

ZA KONEC ŠE PRDSTAVITEV NOVINARJEM

Pogled na del vaškega jedra Škrbine s cerkvijo sv. Antona Puščavnika

Petnajstega septembra 2004 je revija Kras pripravila v Škrbini v tamkajšnji cerkvi sv. Antona Puščavnika novinarsko konferenco. Višji kustos za terenski študij v Narodni galeriji dr. Ferdinand Šerbelj in restavratorica mag. Nataša Lapanja Jazbec iz Svetega sta predstavila pomembno kulturno dediščino - restavrirano in konservirano nabožno renesančno podobo vaškega zavetnika sv. Antona Puščavnika, ki je nastala v drugi polovici 16. stoletja. To je edina nabožna podoba iz tega obdobja na Krasu in v Vipavski dolini.

O restavrirani renesančni oltarni podobi je govoril višji kustos iz Narodne galerije dr. Ferdinand Šerbelj. V imenu domačinov se je donatorjem za finančno pomoč, ki je omogočila restavratorski poseg, zahvalil predsednik vaše skupnosti Boris Pipan

S tem se je sklenilo dvoletno restavratorsko in konservatorsko delo mag. Nataše Lapanja Jazbec iz Svetega, strokovno svetovanje dr. Ferdinanda Šerbelja in delo strokovne komisije, ki je spremljala restavratorski poseg in sproti sprejemala potrebne odločitve.

Za zahtevno delo so izdajatelji revije Kras pridobili gospodarske družbe Telekom Slovenije, d.d., Mobitel, d.d. in Interino - PE Plin Kozina, d.o.o., da so z donatorskimi sredstvi omogočile restavratorski in konservatorski poseg ter sproti dokumentiranje restavratorskega postopka.

Novinarje in druge udeležence tiskovne konference je pozdravil tudi predsednik vaše skupnosti Škrbina in Rubije Boris Pipan. V imenu vaščanov se je zahvalil donatorjem za pomoč in strokovnjakom za opravljeno delo.

Renesančna nabožna podoba sv. Antona Puščavnika v osrednjem oltarju

Na desni spredaj restavratorica in konservatorica mag. Nataša Lapanja Jazbec, ki je pod poslikavo iz 19. stoletja odkrila dve starejši svetnikovi poslikavi in restavrirala najstarejšo, ki je nastala v drugi polovici 16. stoletja.

Dr. Ferdinand Šerbelj je novinarjem, ki so z velikim zanimanjem prisluhnili njegovi razlagi, opisal in utemeljil pomen, redkost, izjemnost ter sporočilnost restavrirane podobe sv. Antona Puščavnika. Poudaril je:

V veliki oltar župnijske cerkve sv. Antona v Škrbini je bila konec tega poletja s slavnostno mašo vrnjena restavrirana slika farnega zavetnika sv. Antona Puščavnika. Marmorni oltar je slikovito sestavljen iz raznobarnega okrasnega kamna. Kot zrelo baročno delo je nastal konec 17. stoletja v goriški delavnici kamnoseka in altarista Leonarda Pascassija. Zato je bil deležen pozornosti stroke le oltar; medtem ko so 87x133 cm veliko oltarno sliko pogledi obšli, saj kot delo skromnega slikarja iz 19. stoletja ni zbujala pozornosti. Toda, ko je komenski župnik Peter Černigoj, ki upravlja tudi cerkev v Škrbini, odločil, da bi le kazalo sliko urediti, se je med strokovnim pregledom restavratorke mag. Nataše Lapanja Jazbec iz Svetega izkazalo, da se pod zgornjimi plastmi kažejo sledi starejše poslikave. Sledile so raziskave z različnimi postopki, ki so potrdile, da pod skromno preslikavo iz 19. stoletja niso le fragmenti neke prejšnje podobe, ampak da je pod njo kar cela podoba.

To spoznanje je še bolj spodbudilo namero, da se ji z restavratorskim postopkom povrne prvotna podoba. Lahko smo samo ugibali, kaj se bo med odstranjevanjem preslikav obelodanilo. Restavratorino potrpežljivo delo nam je postopoma odkrivalo videz prvotne podobe. Sedaj očiščena preslikava in utrjena podoba sv. Antona Puščavnika nam daje dokončni odgovor o izgledu prvotne slike, ki je bila narejena za to cerkev. Sprva je bila vstavljena v nek lesen oltar in ob koncu 17. stoletja je dobila svoje mesto v današnjem baročnem oltarju. Na

KULTURNA DEDIŠČINA

začetku restavratorskih posegov so bila pričakovanja sicer večja, na primer to, da bi lahko njen izvor glede delavniškega okolja lažje opredelili in jo tudi točneje postavili v časovno zaporedje naše umetnostne dediščine.

Takšna, kot je slika sedaj pred nami, lahko rečemo, da je sicer delo likovno skromnejšega slikarja, ki se je zgledoval pri mojstrih 16. stoletja. Morda je deloval v Gorici in s svojo bolj poljudno govorico pritegnil pozornost naročnikov s podeželja, kar je zgovoren primer naročniških teženj domačega okolja. Podoba je likovni zapis časa; še zlasti, ker se iz tega obdobja - to je iz druge polovice 16. stoletja, v katero to delo uvrščamo - na območju našega Krasa pa tudi na sosednjem Vipavskem ni ohranilo nobeno podobno delo.

Dr. Ferdinand Šerbelj je tudi prebral pozdravno in zahvalno pismo koprskega škofa Metoda Piriha, ki se zaradi neodločljive službene obveznosti predstavitev restavrirane slike vaškega zavetnika novinarjem ni mogel udeležiti.

Škofijski ordinariat
Koper

Spoštovani!

Iskreno se zahvalim za povabilo na predstavitev restavrirane oltarne slike sv. Antona Puščavnika v Škrbini. Tisti dan imamo t. i. Škofijski dan, ko moram obvezno in po svoji službi biti zraven.

Vsem donatorjem: Telekomu Slovenije, Mobitelu in Interini se za njihove prispevke, s katerimi so omogočili restavriranje slike, prisrčno in lepo zahvalim. Iskrena zahvala tudi voditeljici projekta g. Idi Vodopivec Rebolj.

Pri Vašem delu Vam želim novih uspehov in obilo Božjega blagoslova.

Hvaležno vse pozdravljam.

Koper, 11. septembra 2004

koprski škof

Gospodinje iz Škrbine, med njimi tudi gospa Marica Bunc kot pobudnica, so presenetile z gostoljubno pogostitvijo. Spekle so več vrst slastnega kraškega peciva in postregle še druge dobrote.

Po končani tiskovni konferenci so se udeleženci še poklonili na bližnjem pokopališču spominu na slikarja Krasa Lojzeta Spacalu, ki je dolga leta ustvarjal tudi v svoji domačiji v Škrbini.

Predstavitveni del tiskovne konference je sklenila mag. Nataša Lapanja Jazbec, ki je opisala, kaj vse je morala opraviti za kakovosten restavratorski in konservatorski poseg na oltarni podobi sv. Antona Puščavnika s kar tremi poslikavami in kakšna presenečenja je med tem skoraj dve leti trajajočim posegom doživljala. Njen opis je že objavljen v 65. številki revije Kras na 50. strani.

VODA = ŽIVLJENJE

Dobesedno!

*Razumevanje okolja določa
naše obnašanje in odločitve.*

Slatinski vrelec v Ivanjševcih
Občina Gornja Radgona

Predan svojemu namenu 15. novembra 2003.

Vodnjak Vušivka v Bojanji vasi
Občina Metlika

Predan svojemu namenu 22. novembra 2003.

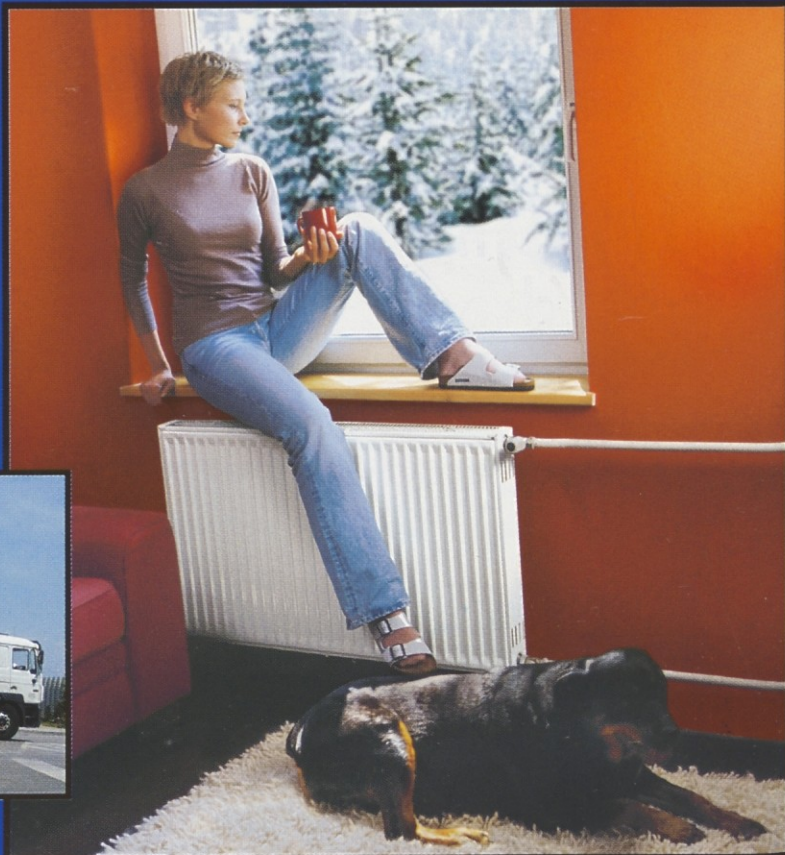
Sajarinov vodnjak v Tvrdkovi
Občina Kuzma

Predan svojemu namenu 29. novembra 2003.

Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda

S pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL ali TESSAROL, smo v letih od 1998 do 2003 očistili **17 kraških jam** in oživili **24 krajevnih vodnjakov** po Sloveniji. Akcijo ohranjanja čistih slovenskih voda bomo v Heliosu skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo nadaljevali tudi v prihodnjih letih.

**Petrolovo kurilno olje in
plin vam od najbolj
oddaljenih virov hitro in
zanesljivo dostavimo do
vašega doma. Izkoristite
ugodno ponudbo in še
danes pokličite brezplačno
številko ter naročite vso
toploto, ki jo potrebujete
za dom - na dom.**

080 22 66
Kurilno olje. Plin.

PETROL

Odprite okna! Nevihtni zrak prihaja v sobo, novo vzdušje nastaja, polno ozona, polno krepkega zdravja! (Ozon prihaja od borov!)
odprite okna! Nevihtni zrak prihaja v sobo, novo vzdušje nastaja, polno ozona, polno krepkega zdravja! (Ozon prihaja od borov!)

Leccho korot

K

Korotan - Ljubljana d.o.o.

Poljanska 97
SI - 1000 Ljubljana

tel.: 00386 1 28 01 330, fax.: 00386 1 28 01 345, e-mail: korotan@korotan.si

Tretješolci v akciji.

Penzion **paket**

*Astronomska sekcija Univerze
za tretje življenjsko obdobje*

MOBITEL OPOZARJA:

PLANET JE MULTIMEDIJSKI PORTAL
Z BOGATIM NABOROM AKTUALNIH
INFORMACIJ IN ZANIMIVOSTI. NIKAKOR
GA NE GRE ISKATI NA ZVEZDNEM
NOČNEM NEBU. NANJI VSTOPITE
S PREPROSTIM PRITISKOM NA HITRO
TIPKO VAŠEGA NOVEGA MOBILNIKA.

Za vse, ki si končno lahko vzamete čas zase.

Ob sklenitvi ali podaljšanju naročniškega razmerja Penzion paket za 24 mesecev lahko upokoјenci kupite mobilnik leta – **Sony Ericsson T610 za samo 8.999 SIT**. Z njim boste do številnih vsebin na Planetu dostopali zelo preprosto – s pritiskom na hitro tipko. Ob sklenitvi/podaljšanju naročniškega razmerja pa boste prejeli še nahrbtnik za aktivno jesen.

Sklenitev naročniškega razmerja Penzion paket je odlična izbira tudi za tiste upokoјence, ki ste še vedno Mobiuporabniki. Ker je mesečna naročnina za Penzion paket med najnižjimi, bistveno nižje pa so tudi

cene pogovorov, boste s prehodom na naročniško razmerje prihranili vsak mesec.

Izkoristite pa lahko še dodatne ugodnosti: naročite brezplačne osebne vizitke in dnevno SMS vremensko napoved ter brezplačno kličete v Posvetovalnico za srce in ožilje (031 334 334).

Vse lahko uredite v najbližjem Mobitelovem centru ali pri pooblaščenih prodajalcih po vsej Sloveniji. **Prinesite le osebni dokument, davčno številko in zadnji pokojninski odrezek.**

SonyEricsson T610 za 8.999 SIT*

- barvni zaslon
- preprost za rokovanje
- pregledni meniji v slovenščini
- hitra tipka za Planet

+ nahrbtnik

Informacije na brezplačnih številkah:

naročniki Mobitel GSM / UMTS: 031/041/051 700 700,
Mobiuporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

* Pogoj: sklenitev/podaljšanje naročniškega razmerja Penzion paket za 24 mesecev. Mobilni telefon lahko uporabljate le s SIM kartico omrežja Mobitel GSM/UMTS. Akcija traja do odprodaje zaloga in velja za vse, ki nimate podpisanih več kot dveh veljavnih aneksov k naročniški pogodbi. Cene vključujejo DDV. Penzion paket ne omogoča vezave družinskih bonusov. Sklenete lahko le eno naročniško razmerje Penzion paket.